

ბაქო-თბილისი-ჯეიჰანის
მილსადენის კომპანია

ძეგლებისა და ღირსშესანიშნავი
ადგილების საერთაშორისო საბჭოს
საქართველოს ეროვნული კავშირი

ICOMOS საქართველო

ტაძრის მონასტერი, წმინდა გიორგის ეკლესიის რესტავრაცია

ანგარიში

ტაძრისის მონასტერი, წმინდა გიორგის ეკლესიის რესტავრაცია-კონსერვაცია

გრანტის ხელშეკრულება: # G-05-BTC-80165

გრანტის გამცემი:

ბაქო-თბილისი-ჯეიჰანის ნავთობსადენის კომპანია (BTC Co)

გრანტის მიმღები და პროექტის შემსრულებელი:

ძეგლებისა და ღირსშესანიშნავი ადგილების საერთაშორისო საბჭოს
საქართველოს ეროვნული კავშირი (საქართველოს ICOMOS -ის კავშირი)

პროექტის ძირითადი მონაწილეები:

პროექტის დირექტორი და ხელმძღვანელი - მერაბ ბოჭორიძე

საველე კოორდინატორი, არქეოლოგი - ლალი ახალაია

არქეოლოგი - ბაატა გაფრინდაშვილი

ხელოვნებათმცოდნე - ირინე ელიზბარაშვილი

არქიტექტორები - ეთერ მახათელაშვილი

- ლია ბოკუჩავა

- გიორგი გუგუშაშვილი

ინჟინერ-კონსტრუქტორი - გიგლა ჭანუყვაძე

ინჟინერ-მშენებელი - გივი ხურცილავა

უფროსი მშენებელ-რესტავრატორი - გურამ ნაჭყებია

კომპიუტერული დამუშავება - თამაზ ჩხაიძე

ძეგლებისა და ღირსშესანიშნავი ადგილების საერთაშორისო საბჭოს

საქართველოს ეროვნული კავშირი და პროექტის მონაწილეები მადლობას უხდის ბაქო-
თბილისი-ჯეიჰანის ნავთობსადენის კომპანიას.

ასევე მადლობა ჟველა იმ ორგანიზაციას და პიროვნებას, ვინც ხელი შეუწყო
პროექტის განხორციელებას.

შ ე მ ა დ გ ე ნ ლ ო ბ ა

პრეამბულა

პროექტის მიმდინარეობის ანგარიში

დანართი A - ძეგლის მომზადების და უსაფრთხოების სამუშაოების გეგმა

- A -1 ძირითადი საპროექტო ჯგუფი
- A -2 ძეგლის გაწმენდის მეთოდოლოგია
- A -3 სამუშაოების უსაფრთხოების გეგმა
- A -4 ხარაჩოების მოწყობის ნახაზები
- A -5 სამუშაოების დაგეგმვის გრაფიკი

დანართი B - ძეგლის არქეოლოგიური გაწმენდის ანგარიში

- B -1 ანგარიშის ტექსტი და ტაბულების აღწერილობა
- B -2 ტაბულები
- B -3 ღია ფურცელი და მასალის ჩაბარების დოკუმენტი

დანართი C - წინასაპროექტო კვლევა-ფიქსაციის გრაფიკული მასალა

- C -1 გაწმენდის შედეგად გამოვლენილი ნაწილების კროკები
- C -2 გამოვლენილი ნაწილების ანაზომი
- C -3 წინასაპროექტო სამუშაო; ანალოგების მოძიება, სქემები
- C -4 ძეგლის სავარაუდო გრაფიკული რეკონსტრუქცია

დანართი D - რესტავრაცია-კონსერვაციის პროექტი

- D -1 რესტავრაცია-კონსერვაციის არქიტექტურული ნახაზები
- D -2 ფიზიკური სტაბილიზაციის და გადახურვის კონსტრუქციები
- D -3 გადასაწყობი ქვების მარკირების ნიმუშები
- D -4 ტექნოლოგიური რეკომენდაციები დუღაბის მომზადება-გამოყენებაზე
- D -5 პროექტის საბჭოზე დამტკიცების დოკუმენტი

დანართი E - მხატვრულ-ისტორიული ღირებულება და

ჩატარებული სარესტავრაციო სამუშაოთა შედეგები

დანართი F - ფოტო ილუსტრაციები

- F -1 მდგომარეობა სამუშაოების დაწყებამდე
- F -2 რესტავრაცია-კონსერვაციის სამუშაოების პროცესი
- F -3 ძეგლის სახურავის მოწყობის პროცესი
- F -4 მდგომარეობა სარესტავრაციო სამუშაოების დასრულების შემდეგ
- F -5 სარესტავრაციო-სამუშაოების შედეგები

პრეამბულა:

ბაქო-თბილისი-ჯეიჰანის მილსადენის არეალში არსებული მიწისზედა ძეგლების შესწავლის III ფაზის რეკომენდაციების გათვალისწინებით 2005 წლის 21 აპრილს ბაქო-თბილისი-ჯეიჰანის მილსადენის კომპანიასა და საქართველოს ICOMOS-ის კავშირს შორის დაიდო გრანტის ხელშეკრულება ბორჯომის რაიონში მდებარე ტაძრის მონასტრის წმინდა გიორგის სახელობის ეკლესიის რესტავრაცია-კონსერვაციის სამუშაოების განხორციელების შესახებ.

ხელშეკრულების თანახმად, პირველ რიგში დამუშავდა პროექტის მომზადება-განხორციელების გეგმა და მიმდინარეობის სავარაუდო გრაფიკი. ეს დოკუმენტი შეიცავდა: სათანადო კვალიფიკაციის მქონე საპროექტო ჯგუფის შერჩევას; ძეგლის არქეოლოგიური გაწმენდის მეთოდოლოგიას დანალექი მიწისა და ჩამოცვენილი ქვების მოცილების დაგეგმვით; სამუშაოებისას უსაფრთხოების უზრუნველყოფის გეგმას და ძეგლის ხარაჩოების მოწყობის ნახაზებს. დოკუმენტი შეთანხმდა ბ-თ-ჯ კომპანიასთან.

პროექტის მომზადება-განხორციელების გეგმის მიხედვით, სამუშაოების განხორციელება დაიგეგმა ორ ძირითად ეტაპად:

I ეტაპით გათვალისწინებული იყო ძეგლის რესტავრაცია-კონსერვაციის საკვლევი-საპროექტო სამუშაოების განხორციელება და ძეგლის არქეოლოგიური გაწმენდის ძირითადი პროცესი;

II ეტაპი ითვალისწინებდა ხარაჩოების აღმართვას, ძეგლის რესტავრაცია-კონსერვაციის ფიზიკური სამუშაოების განხორციელებას, ეკლესიის დამცავი სახურავის კონსტრუქცია-საფარის მოწყობას და მიმდებარე ტერიტორიის მოწესრიგებას.

I ეტაპით გათვალისწინებული - ძეგლის რესტავრაცია-კონსერვაციის საკვლევი-საპროექტო სამუშაოების განხორციელება დაიწყო 22 აპრილიდან. ძეგლის არქეოლოგიური გაწმენდის სავსე სამუშაოები სამდღიანი (18-20 მაისი) მობილიზაციის შემდეგ განხორციელდა 21 მაისი - 11 ივნისის პერიოდში.

სამუშაოები მიმდინარეობდა სისტემატიური არქეოლოგიურ-არქიტექტურული ზედამხედველობითა და ფიქსაციით.

გაწმენდითი სამუშაოების შედეგად უფრო ნათლად გამოვლინდა ტაძრის არქიტექტურა და მოცულობა; გამოიკვეთა რაოდენ მძიმე ფიზიკურ მდგომარეობაში იყო ნაგებობა, რამდენად რთულ და დიდი მოცულობის საკონსერვაციო სამუშაოების ჩატარებას მოითხოვდა ძეგლი.

სავსე სამუშაოების პერიოდში შესრულდა ტაძრის ახლად გამოვლენილი კედლების და არქიტექტურული დეტალების ჩახატვა, აზომვა, ფოტოფიქსაცია; ასევე გაწმენდის შედეგად გამოვლენილი მწიფე მონეტარული არქეოლოგიური მასალის ფიქსაცია.

გამოვლენილი მასალა, მისი გამოხაზვისა და ანალიზის შედეგები საფუძვლად დაედო ძეგლის კონსერვაცია-რესტავრაციის პროექტის გადაწყვეტას.

21 ივნისს დასრულდა ძეგლის რესტავრაცია-კონსერვაციის პროექტირება.

29 ივნისს მოხდა შესრულებული პროექტის დამტკიცება საქართველოს საპატრიარქოს საეკლესიო ხუროთმოძღვრებისა და ხელოვნების საბჭოზე; 4 ივლისს პროექტი დამტკიცდა საქართველოს კულტურის, სპორტის და ძეგლთა დაცვის სამინისტროს სამეცნიერო მეთოდურ საბჭოზე. ორივე საბჭომ პროექტი შენიშვნების გარეშე დამტკიცდა.

21-28 ივნისს ძეგლზე მოეწყო ხარაჩოების სისტემა და კონსერვაცია-რესტავრაციის პროექტის შესაბამისად დაიწყო ფიზიკური სამუშაოები.

ფიზიკური სამუშაოები მიმდინარეობდა შეფერხებების გარეშე უწყვეტი გრაფიკით (თვეში 26 სამუშაო დღე) და დასრულდა 2005 წლის 21 ოქტომბერს სახელოსნოში დამზადებული ლითონით ნაჭედი ხის კარებების ჩაყენებით.

საველე სამუშაოების დაწყებიდან სარესტავრაციო პროცესის დასრულებამდე პროექტის ხელმძღვანელის მიერ დგებოდა სამუშაოების მიმდინარეობის ამსახველი ყოველკვირეული ანგარიშები და ელექტრონული ფოსტის მეშვეობით ეგზავნებოდა კომპანიის საველე კოორდინატორს და საველე მონიტორებს.

სამუშაოები წარიმართა პროექტის დირექტორის ხელმძღვანელობით, მშენებელ-ინჟინრის მითითებებით და არქიტექტორ-რესტავრატორის და არქეოლოგის ზედამხედველობით.

სამუშაოებში სისტემატურად მონაწილეობენ ადგილობრივი მოსახლეობის წარმომადგენლები.

სამუშაო პერიოდის მანძილზე სარესტავრაციო პროცესისადმი დიდ დაინტერესებას იჩენდნენ როგორც ადგილობრივი თემის წარმომადგენლები ასევე ბ-თ-ჯ კომპანიის სპეციალისტები.

ივლისის თვეში სარესტავრაციო პროცესი მოინახულეს უცხოელმა ვიზიტორებმა: UNESCO-ს კულტურული მემკვიდრეობის დივიზიის წარმომადგენლებმა, გენუის არქიტექტურის უნივერსიტეტის იტალიელმა სპეციალისტებმა; სამუშაოების მიწურულს ძეგლი მოინახულა საქართველოს კულტურის სამინისტროს ხელმძღვანელობამ ICCROM -ის საერთაშორისო ექსპერტთან ერთად.

ფიზიკური სამუშაოების მიმდინარეობის პროცესში, სამუშაოებს და მუშა ჯგუფს სისტემატიური ყურადღება ექცეოდა კომპანიის საველე მონიტორების და უსაფრთხოების სპეციალისტების მხრიდან.

სარესტავრაციო სამუშაოების საველე პროცესის დასრულების შემდეგ შესრულდა კამერალური სამუშაოები პროექტის საბოლოო ანგარიშის შედგენისათვის.

საბოლოო ანგარიში შეგება შემდეგი ძირითადი ნაწილებისაგან:

პროექტის მიმდინარეობის ამსახველი ილუსტრირებული ანგარიში

დანართი A - ძეგლის მომზადების და უსაფრთხოების სამუშაოების გეგმა

დანართი B - ძეგლის არქეოლოგიური გაწმენდის ანგარიში ტაბულებით

დანართი C - წინასაპროექტო კვლევა-ფიქსაციის გრაფიკული მასალა

დანართი D - რესტავრაცია-კონსერვაციის პროექტი

დანართი E - მხატვრულ-ისტორიული ღირებულება და ჩატარებული სარესტავრაციო სამუშაოთა შედეგები

დანართი F - ფოტო ილუსტრაციები: სამუშაოების დაწყებამდე, მუშაობის პროცესი, დასრულების შემდეგ და რესტავრაციის შედეგები.

მერაბ ბოჭორიძე
პროექტის ხელმძღვანელი

წმინდა გიორგის ეკლესიის კონსერვაცია-რესტავრაცია

პროექტის მიმდინარეობის ანგარიში

გრანტის ხელშეკრულება: ტაძრის მონასტრის კონსერვაციის განხორციელება
გრანტის გამცემი: ბაქო-თბილისი-ჯეიჰანის მილსადენის კომპანია
გრანტის მიმღები: საქართველოს ICOMOS -ის კავშირი
გრანტის ნომერი: G-05-BTC-80165

გრანტის ხელშეკრულება ხელმოწერილი იქნა 21.04.2005 წ.

პროექტის დირექტორი და ხელმძღვანელი: მერაბ ბოჭორიძე

I ეტაპი

თავი I. მოსამზადებელი და საკვლევი სამუშაოები

თავი II. გაწმენდითი და საპროექტო სამუშაოები

II ეტაპი

თავი III. კონსერვაცია-რესტავრაციის ფიზიკური სამუშაოები

სამუშაოების მიმდინარეობის ანგარიში

I ეტაპი

თავი I. მოსამზადებელი და საკვლევ სამუშაოები

სამუშაო პერიოდი: 22.04.2005 - 03.05.2005

- შეირჩა საპროექტო ჯგუფი სათანადო უნარ-ჩვევებისა და გამოცდილების სპეციალისტებისაგან (დანართი A-1, ძირითად საპროექტო ჯგუფი).
- შეიკრიბება საპროექტო პერსონალი და დაიწყო ყველა შესაბამის ტექნიკური ანგარიშისა და პროექტთან დაკავშირებულ ინფორმაციის განხილვა.
- დამუშავდა ძეგლის გაწმენდის მეთოდოლოგია, ეკლესიის ფასადებისა და მიმდებარე ფართობის არქეოლოგიური გაწმენდის თანმიმდევრობა; დანალექი მიწისა და ჩამოცვენილი ქვების მოცილების გეგმა (დანართი A-2).
- დამუშავდა სამუშაოებისას უსაფრთხოების უზრუნველყოფის გეგმა (დანართი A-3).
- შედგა სამუშაოების დაგეგმვის გრაფიკი (დანართი A-5).
- დამუშავდა ძეგლის მომზადების და ხარაჩოების მოწყობის ნახაზები (დანართები A-2, A-4).
- 3 მაისს ზემოთ ჩამოთვლილი მასალები გადაეცა ბ-თ-ჯ კომპანიას შეთანხმებისათვის.

სამუშაო პერიოდი: 04.05.2005 - 11.05.2005

- დასრულდა პროექტთან დაკავშირებულ ინფორმაციის და ყველა შესაბამისი ტექნიკური ანგარიშის განხილვა.
- გაკეთდა განაცხადი საქართველოს არქეოლოგიური კომისიის სახელზე და გადაეცა შესაბამისი დოკუმენტაცია ძეგლზე გაწმენდითი სამუშაოების ნებართვის (ლია ფურცელი) მიღებისათვის.
- ხელოვნებათმცოდნე დაიწყო ძეგლის ისტორიულ კონტექსტზე მუშაობა და ანალოგიების მოძიება.
- არქიტექტორებმა დაიწყეს წინა საპროექტო სამუშაოები; კერძოდ: ძეგლის ანლოგიების გაცნობა, პარალელების გავლება და ანალიზი. ძეგლის თავდაპირველი სახის წარმოდგენისათვის დაიწყო მის გრაფიკული რეკონსტრუქციაზე მუშაობა.

სამუშაო პერიოდი: 12.05.2005 - 19.05.2005

- დაიწყო ძეგლის რესტავრაცია-კონსერვაციის პროექტზე მუშაობა.
- საქართველოს არქეოლოგიური კომისიის მიერ მიღებულ იქნა სათანადო ნებართვა (ლია ფურცელი) ძეგლზე გაწმენდითი სამუშაოების განხორციელებისათვის.
- 18 მაისს ჩაირიცხა საწყისი თანხა.
- 18 მაისს დავიწყეთ მობილიზაციის სამუშაოები (ადგილზე და ველზე).

- 19-20 მაისს სამუშაო ჯგუფის ორმა წევრმა, საველე კოორდინატორმა - ლალი ახალაიამ და უფროსმა ხელოსანმა გურამ ნაჭუჭიამ გაიარა ორ დღიანი სამედიცინო ტრეინინგი გადაუდებელი სამედიცინო დახმარების სასწავლო ცენტრში.

სამუშაო პერიოდი: 20.05.2005 - 27.05.2005

მიმდინარეობს ძეგლის რესტავრაცია-კონსერვაციის პროექტზე მუშაობა; (ხდება ძეგლის არსებული მდგომარეობის ანალიზი, ძირითადი ქრონოლოგიური ფენების გამიჯვნა, გრაფიკული რეკონსტრუქციის წარმოდგენა და ნახაზებზე მუშაობა).

20 მაისს დასრულდა ძირითადი მოხილვით სამუშაოები ველზე გასვლის და გაწმენდითი სამუშაოების განსახორციელებლად.

თავი II. გაწმენდითი და საპროექტო სამუშაოები

21 მაისს სამუშაო ჯგუფი გაემგზავრება სოფელ ტაძრისში და დაბინავდა.

22 მაისი

- გვჭონდა შეხვედრა ადგილობრივ ხელისუფლების წარმომადგენლებთან (სოფლის გამგებელთან და საკრებულოს ხელმძღვანელთან), დავაფიქსირეთ ჯგუფის მოსვლა და კიდევ ერთხელ გავაცანით მუშაობის მიზანი; ამ შეხვედრას ჰქონდა დადებითი რეზონანსი და სოფლის წარმომადგენლებიდან გამოიხატა მადლიერება ეკლესიის კონსერვაციის დაწყებისათვის;
- ძეგლზე ამოვიდა კომპანიის შრომის უსაფრთხოების სპეციალისტი და ჩავვიტარა ტრეინინგი უსაფრთხოების საკითხებთან დაკავშირებით;
- დაიწყო ძეგლის გაწმენდითი სამუშაოები: მოიჭრა ის ხეები, რომლებიც აზი-

ნება და საფრთხეს უქმნიდა ძეგლს (ტაძრის ჩრდილო-აღმოსავლეთ და ჩრდილო-დასავლეთის კუთხეში და ჩრდილოეთის მხარეს). მოჭრილი ხეები დაიჭრა და გაისხება; წვრილი ტოტები მოშორებით ცალკე დაიწყო; ხოლო მსხვილი ტოტები, ძეგლის ჩრდილო-აღმოსავლეთ ნაწილში შემოეწყო მიმდებარე ტერიტორიას ისეთი კონსტრუქციით, რომლის საშუალებით ავიცილებთ მოჭრილი მიწის არასასურველ მიმოფანტვას და ხელს შეუწყობს ძეგლის გარშემო სასურველი ბაჟნის შექმნას;

- შეკეთდა ტერიტორიაზე არსებული ხის სამეურნეო ნაგებობა, მოეხსნა დამბალი და დაშლილი ხის სახურავი, გაუძლიერდა გადახურვის კონსტრუქცია და გადაეფარა ტენტის საფარი დროებითი სარეგბლობისათვის. მოწესრიგდა და დასუფთავდა ნაგებობის ინტერიერი;

23-24 მაისი

- დაიწყო ძეგლის გასუფთავება ირგვლივ მიმობნეული და დახვავებული სხვადასხვა ზომისა და კატეგორიის ქვებისაგან, ამ პროცესის დროს ხდება მათი გადახარისხება და გადატანა ტერიტორიიდან ოდნავ მოშორებით.
- მოგნიშნეთ ძეგლის პერიმეტრზე აღმოსავლეთ და დასავლეთ მხარეს პირველ რიგში გასაწმენდი ტერიტორიის მონაკვეთი და დავიწყეთ დანალექი მიწის მოჭრის სამუშაოები. ამოსული ქვები თავისი კლასიფიცირების მიხედვით გადაიწყო სათანადო

მხარეს, ოდნავ მოშორებით; მოჭრილი მიწა ჩაიყარა ჩაღრმავებულ ადგილებში, წინასწარ შეთანხმებული გეგმის მიხედვით.

- ამოიძირკა მოჭრილი ხის ფესვები, წინასწარი მომზადების (მიწის მოხსნისა და ფესვების შეჭრის) შემდეგ.

25-26-27 მაისი

- მიმდინარეობს ძეგლის პერიმეტრზე აღმოსავლეთ, ჩრდილოეთ და დასავლეთ მხარეს გაწმენდითი სამუშაოები დასახული გეგმის მიხედვით;

- ძეგლის აღმოსავლეთ და ჩრდილოეთ მხარეს გამოჩნდა რამოდენიმე კედლის საპირე ქვა რომელიც დაფიქსირდა და გადატანილი იქნა იმავე მხარეს, ოდნავ მოშორებით. ძეგლის დასავლეთის მხარეს გამოჩნდა სამარხები (სამი სამარხი) რომელიც არქეოლოგიურად დამუშავდა და გადატანილი იქნა უსაფრთხო ადგილას.

სამუშაო პერიოდი: 28. 05. 2005 - 04. 06. 2005

კამერალური სამუშაოები:

- მიმდინარეობს ძეგლის რესტავრაცია-კონსერვაციის პროექტზე მუშაობა; (გრაფიკული რეკონსტრუქციის პროექტის გამოხაზვა და მის საფუძველზე კონსერვაციის პროექტის შესრულება). პროექტირება ვითარდება საველე სამუშაოებიდან ახლად გამოვლენილი მასალების და დაზუსტებული არქიტექტურული ანაზომებისა და ფოტოფიქსაციის შედეგებით.
- ეკლესიის ბათქაშის ანალიზის ჩატარებისათვის ბათქაშის ნიმუშები გადაეცა მასალათა ტექნოლოგს.

საველე სამუშაოები:

- დასახული გეგმის მიხედვით გრძელდება ძეგლის გაწმენდა, სამხრეთ-აღმოსავლეთით, სამხრეთის მხარეს და ჩრდილოეთის ნავის შიდა სივრცეში, ასევე იწმინდება ჩახერგილობისაგან და მიწისაგან ეკლესიის ინტერიერი;
- გაწმენდის დროს ძეგლის აღმოსავლეთ და სამხრეთ მხარეს გამოჩნდა რამოდენიმე კედლის საპირე ქვა და არქიტექტურული დეტალების ქვები, რომელნიც დაფიქსირ-

და არქიტექტურულად და ფოტოთი და გადატანილი იქნა ოდნავ მოშორებით.

ძეგლის ინტერიერი ძირითადად უორე ქვის ჩახერგილობით და დანალექი მიწით იყო დაფარული; გაწმენდის შედეგად გამოვლინდა იატაკის დონე და მისი ხასიათი.

სამუშაო პერიოდი: 05. 06. 2005 - 11. 06. 2005

კამერალური სამუშაოები:

- მიმდინარეობს ძეგლის რესტავრაცია-კონსერვაციის პროექტზე მუშაობა

საგელე სამუშაოები:

- შესრულდა ძეგლის გაწმენდა ძირითადად ტაძრის სამხრეთის მხარეს, ამ უბნებში მოგვიხდა საკმაოდ დიდ სიღრმეზე დანალექი მიწის მოჭრა, როგორც სამხრეთის ნავის შიდა სივრცეში ასევე მის გარეთაც.
- ამ მონაკვეთში მიწის სამუშაოების დროს ამოვიდა საკმაოდ ბევრი მასალა, ძირითადად სხვა და სხვა პერიოდის კრამიტის ნატეხების სახით; ასევე გამოჩნდა რამოდენიმე კედლის ქვა.
- დასრულდა გაწმენდითი სამუშაოები ტაძრის სამხრეთ-დასავლეთ მხარეს; ტაძრის სამხრეთ-დასავლეთ კუთხესთან მდებარე საფლავის ქვა დაიწია ცოკოლის დონემდე.
- იატაკის დონის დამატებითი დაზუსტებისათვის შესრულდა ორი შურფი ტაძრის ინტერიერში; ერთი დარბაზის სამხრეთ-დასავლეთ კუთხეში, ხოლო მეორე აბსიდის ჩრდილოეთ ნაწილში; შურფების მეშვეობით დადასტურდა იატაკის დონეები.
- სამუშაოების ბოლოს, იმ მიზნით რომ არ მოხდეს წვიმის წყლის დაგუბება ძეგლის გარშემო, შესრულდა გაწმენდილი ტერიტორიის საკონტროლო დამუშავება - ჰორიზონტალური დაგეგმარება.
- 11 ივნისს დასრულდა ძეგლის გაწმენდითი სამუშაოების ძირითადი ეტაპი;

გაწმენდითი სამუშაოების შედეგად უფრო ნათლად გამოვლინდა ტაძრის არქიტექტურა და მნიშვნელოვნად გაიზარდა მისი მოცულობა; ასევე გამოიკვეთა შესასრულებელი საკონსერვაციო სამუშაოების მოცულობა და რაოდენობა; კიდევ უფრო ნათლად გამოჩნდა თუ რაოდენ მძიმე ფიზიკურ მდგომარეობაში არის ნაგებობა და რამდენად რთულ და დიდი მოცულობის საკონსერვაციო სამუშაოების ჩატარებას მოითხოვს ძეგლი.

საველე სამუშაოების პერიოდში შესრულდა ტაძრის ახლად გამოვლენილი კედლების ჩახატვა და აზომვები, მათი ფოტოფიქსაცია; გაწმენდის შედეგად გამოვლენილი ქვების, არქიტექტურული დეტალების და არქეოლოგიური მასალის ფიქსაცია და მარკირება.

გამოვლენილ მასალაზე დაურდნობით, მისი გამოხაზვისა და ანალიზის შედეგები საფუძვლად დაედო ძეგლის საკონსერვაციო-სარესტავრაციო პროექტის გადაწყვეტას რომლის მიხედვითაც განხორციელდება ფიზიკური რეაბილიტაციისა და კონსერვაციის პრაქტიკული სამუშაოები.

სამუშაოები ხორციელდებოდა პროექტის დირექტორის და მშენებელ-ინჟინრის მითითებებით და სისტემატიური არქეოლოგიურ-არქიტექტურული ზედამხედველობით.

ფიზიკურ სამუშაოებში მონაწილეობდნენ როგორც ორგანიზაციის, ასევე ადგილობრივი თემის წარმომადგენლები.

გაწმენდის მიმდინარეობის პროცესში სისტემატიური ყურადღება გვექცეოდა კომპანიის საველე მონიტორების მხრიდან; მათი დახმარებით ველზე მუშაობისას წამოჭრილი სხვადასხვა საკითხები ოპერატიულად წყდებოდა.

II ეტაპი

თავი III. კონსერვაცია-რესტავრაციის ფიზიკური სამუშაოები

სამუშაო პერიოდი: 13. 06. 2005 - 20. 06. 2005

კამერალური სამუშაოები:

- ძეგლის გაწმენდის სამუშაოების დასრულების შედეგად, ძეგლის ახლად გამოვლენილი კედლების და არქიტექტურული დეტალების საველე ჩანახატები (კროკები) გამოიხაზა მაშტაბში და მოხდა მათი ანალიზი. დაზუსტებული არქიტექტურული ანაზომების მიხედვით რესტავრაციის პროექტირების პროცესში მოხდა გარკვეული დაზუსტებები.
- ძეგლის სახურავის კონსტრუქციული ნაწილის შესასრულებლად მიეცა დავალება კონსტრუქტორს და გადაეცა არქიტექტურული ნახაზები.
- შესრულდა ეკლესიის ბათქაშის ნიმუშების ანალიზი მისი შემადგენლობის დადგენისათვის და ტექნოლოგიური რეკომენდაციები დულაბის მომზადებისათვის (დანართი D-4).
- მიმდინარეობს მობილიზაციის სამუშაოები ძეგლზე ხარაჩოების მოწყობისათვის და საკონსერვაციო-სარესტავრაციო სამუშაოების დაწყებისათვის (14-16 ივნისი).
- 17 ივნისი - სამუშაო ჯგუფი გაემგზავრა ტაძრისში და დაბინავდა.

საველე სამუშაოები: 18 ივნისი - 20 ივნისი

- ძეგლზე ამოვიდა კომპანიის შრომის უსაფრთხოების სპეციალისტი და ჩაატარა ტრეინინგი ხარაჩოების მოწყობის შესახებ. იგი გაეცნო ხარაჩოების მოწყობის ნახაზებს და დადებითი შეფასება მისცა მას; ტრეინინგის პროცესში მოგვცა საინტერესო რჩევები და მითითებები.
- შესრულდა ძეგლის სამხრეთის კედლის ქვების მარკირება (დანომრვა) როგორც კედელზე ასევე ნახაზზე და შემდეგ დანომრილი, ძალზედ მორყეული ქვების ჩამოხსნა და დალაგება იქვე უსაფრთხო ადგილას; ქვების ჩამოხსნის შემდეგ ზედაპირულად გაიწმინდა ეს ადგილები მცენარეებისაგან, დალექილი მიწისაგან და გამოფიტული ბათქაშისაგან.
- შესრულდა ძეგლის დანარჩენი ფასადების გამოფიტული ქვების მარკირება ნახაზზე (შემდგომ ეს ნომერაცია გადავა კედელზე).
- დაიწყო ძეგლის ქვების შერჩევა და ქვის მთელის მეშვეობით წინასწარული დამუშავება (ზედაპირ - გვერდების ხელით გათლა). დამუშავებისას ვიყენებთ ელექტრო ხელსაწყოებსაც.

- დაიწყო ხარაჩოების აგება შეთანხმებული ნახაზების მიხედვით; ხარაჩოების აგება დადიწუეთ დასავლეთის ფასადიდან.
- ძეგლის აღმოსავლეთის ფასადის წინ გაიწმინდა ტერიტორია, მოსწორდა და მომზადდა სამშენებლო ბაჰნად.
- ამოიძირკა ძეგლის ჩრდილო-აღმოსავლეთ კუთხეში ამოსული დიდი ხის კუნძი; ამისათვის ეს ადგილი ჯერ კარგად გაიწმინდა და დამუშავდა ხელით, შემდეგ გასუფთავებულ ადგილებში მაქსიმალურად ჩაიჭრა ფესვები, რითაც შესუსტდა ხის ფესვები და მათი კავშირები კედელთან, შემდგომ ფესვებშეჭრილი და შესუსტებული კუნძი მოიხსნა კედლის წუობიდან. (გინაიდან ამოძირკვის შედეგად არ დაზიანებულიყო არსებული კედელი ეს პროცესი მიმდინარეობდა ფრთხილად და გრძელდებოდა საკმაოდ დიდხანს).

20 ივნისს ძეგლზე ამოსული იყო კომპანიის კულტურული მემკვიდრეობის საველე კოორდინატორი ქ-ნი დ. ალექსანდრა და საველე მონიტორები. საველე კოორდინატორთან გავარკვიეთ საკითხი ობიექტზე დენის შემოყვანის შესახებ; შევთანხვდით რომ დენს გამოვიყვანდით ჩვენი ძალებით, კომპანიის მოთხოვნის შესაბამისად (სადენი არ უნდა დამაგრდეს მიწის დონიდან 6 მეტრის დაბლა).

ეს პერიოდი დატვირთული იყო ვიზიტორებით. განსაკუთრებით აქტიური მოსვლა და დადებითი დაინტერესება შეიმჩნეოდა ადგილობრივი თემის და კომპანიის მუშაკების მხრიდან.

სამუშაო პერიოდი: 21. 06. 2005 - 28. 06. 2005

კამერალური სამუშაოები:

დასრულდა ძეგლის რესტავრაცია-კონსერვაციის პროექტირება.

შესრულდა შემდეგი დოკუმენტაცია:

- ძეგლის სახელოვნებათცოდნეო კვლევა და ანალიზი, მისი ისტორიული მიმოხილვა და მნიშვნელობა, ანალოგიების მოძიება და მეთოდოლოგიური რეკომენდაციები საკონსერვაციო პროექტის დამუშავებისათვის; შესრულებული პროექტის შეფასება.
- ძეგლის გაწმენდითი სამუშაოების დასრულების შედეგად ახლად გამოვლენილი კედლების და არქიტექტურული დეტალების გამოიხაზვით დაზუსტდა არსებული ნახაზები და სრული სახით გამოჩნდა ძეგლის არქიტექტურა და მოცულობა (დანართი C-2) ;
- კვლევისა და ანალიზის საფუძველზე შესრულდა ძეგლის თავდაპირველი სახის გრაფიკული რეკონსტრუქციის სქემები (დანართი C-4) ;
- დამუშავდა ძეგლის ფიზიკური სტაბილიზაციის და კონსერვაციის პროექტის არქიტექტურული ნახაზები (დანართი D-1) ;
- დამუშავდა ძეგლის დაცვითი გადახურვის სისტემა და მისი საინჟინრო-კონსტრუქციული დოკუმენტაცია (დანართი D-2) ;
- შესრულდა ძეგლის თავდაპირველი ბათქაშის ანალიზი - მისი შემადგენლობის გარკვევა და ამ ანალიზის საფუძველზე შესაბამისი ბათქაშის დამზადება-გამოყენებისათვის სათანადო კომპონენტების შემცველი რეცეპტისა და მისი დამზადება-მოხმრების ტექნოლოგიის რეკომენდაცია (დანართი D-4) ;
- შედგა ძეგლის გაწმენდითი სამუშაოების არქეოლოგიური ანგარიში შესაბამისი გრაფიკული მასალის შესრულებით და ფოტოილუსტრაციით (დანართი B) ;
- შესრულდა დამუშავებული ნახაზების (A-1, A-2 და A-3 ფორმატი) სკანირება ელექტრ-

ულ ვერსიაში და მათი ასლების ამობეჭდვა A-3 ფორმატის ქაღალდზე, შესრულდა პროექტის ტექნიკური გამოშვება (დაკომპლექტება და ალბომად აკინძვა).

საგელე სამუშაოები:

მიმდინარეობს სამშენებლო მობილიზაციის სამუშაოები ძეგლზე საკონსერვაციო-სარესტავრაციო სამუშაოების საწარმოებლად; კერძოდ:

- ამ პერიოდში მოხდა ტრადიციული მჭიდა მასალის - კირის (ტომრებში გერმეტიულად დაფასოებული) შეძენა და თბილისიდან ტრანსპორტირება ძეგლზე, ასევე აზიდვა ინერტული და სხვა სარესტავრაციო მასალების; მოინახა და მოგროვდა ადგილობრივი ჯიშის სათანადო ჭვა ძეგლის კარნიზების და ინტერიერის გათლილი დეტალების დასამზადებლად, მოხდა მათი მიზიდვა ძეგლის ტერიტორიაზე;
- თანხმად კომპანიის წამომადგენლებთან შეთანხმებისა ობიექტზე დენის შემოყვანის შესახებ, პროექტის ფარგლებში ჩვენი ძალებით და რესურსებით ძეგლზე შემოვიყვანეთ დენი; ადგილობრივი მონტიორის მეშვეობით ელექტროსადენი გაიჭიმა ხის ბოძებზე მიწის დონიდან 7-8 მეტრის სიმაღლეზე (კომპანიის მოთხოვნის მიხედვით მილსადენის გადაკვეთაზე ელექტროსადენი უნდა დამაგრებულიყო ხის ბოძზე მიწის დონიდან მინიმუმ 6 მეტრის სიმაღლეზე).
- დასრულდა ძეგლზე ხის არაინვენტარული ხარაჩოს აგება შეთანხმებული ნახაზების (სქემების) მიხედვით;
- მიმდინარეობს ძეგლის ქვების შერჩევა და ქვის მთლელების მეშვეობით წინასწარული დამუშავება.
- ძეგლის ფასადების კედლის ქვების მარკირების შემდეგ დაიწყო მორყეული ქვების ჩამოხსნა და დალაგება შორიახლოს, უსაფრთხო ადგილას; ქვების ჩამოხსნის შემდეგ გაიწმინდა კედლის ეს ადგილები მცენარეებისაგან, დალექილი მიწისაგან და გამოფიტული ბათქაშისაგან.
- დაიწყო ცენტრალური დარბაზის სამხრეთის კედლის რესტავრაცია დანომრილი, ძველი ქვების გამოყენებით.

სამუშაო პერიოდი: 29. 06. 2005 - 05. 07. 2005

კამერალური სამუშაოები:

- 29 ივნისს მოხდა ძეგლის რესტავრაცია-კონსერვაციის პროექტის დამტკიცება საქართველოს საპატრიარქოს საეკლესიო ხუროუმოძღვრებისა და ხელოვნების საბჭოზე.

- 04 ივლისს მოხდა ძეგლის რესტავრაცია-კონსერვაციის პროექტის დამტკიცება საქართველოს კულტურის, სპორტის და ძეგლთა დაცვის სამინისტროს საბჭოზე, ორივე საბჭოს განხილვისას პროექტი ერთხმად იქნა მოწონებული. (დანართი D-4).

საგელე სამუშაოები:

დაიწყო ფიზიკური სამუშაოები ძეგლის კონსერვაცია-რესტავრაციისათვის:

- ძეგლის ფასადებზე დასრულდა მორეული და გამოფიტული ქვების ჩამოხსნა და დალაგება შორიახლოს; ქვების ჩამოხსნის შემდეგ გაიწმინდა კედლის ეს ადგილები მცენარეებისაგან, დაღეჭილი მიწისაგან და გამოფიტული ბათქაშისაგან, შემდეგ ჩამოირეცსა წყლის მეშვეობით;
- ინტერიერში, სამხრეთ-აღმოსავლეთის ნაწილში, წინასწარი დანომვრის შემდეგ, დაიშალა აბსიდის ძლიერ დაზიანებული კუთხე და მასთან მიმდებარე სამხრეთის კედლის დიდი ნაწილის საპირე; ინტერიერის ამ ნაწილში ამოსული ხე მოიჭრა, ხოლო მისი ფესვები, რომელიც განვითარებული იყო კედლის სისქეში ამოღებული იქნა კედლის მასიდან;

- ჩრდილოეთის, დასავლეთის და აღმოსავლეთის ფასადებზე დაიწყო ჩამოხსნილი და გამოფიტული ქვების გასუფთავება-დამუშავება და ისევ თავის ადგილზე დაწყობა კირის ხსნარის მეშვეობით;
- დაიწყო საპირე წყობის აღდგენა ძეგლის ცენტრალური დარბაზის ჩრდილოეთ კედელზე და ჩრდილოეთ ნაგზე.
- დაწყებულია მოზიდული ქვის ლოდებისგან ძეგლის კარნიზის ქვების გათლა (ხელის იარაღებით).
- მიმდინარეობს ძეგლის კედლებისთვის ქვების შერჩევა და ქვის მთლელების მეშვეობით მათი შესაბამისი დამუშავება.

2 ივლისს ძეგლზე მუშაობა მოინახულა ვიზიტორებმა - წარმომადგენლებმა UNESCO-ს კულტურული მემკვიდრეობის დივიზიიდან.

სამუშაო პერიოდი: 06. 07. 2005 - 12. 07. 2005

კამერალური სამუშაოები:

- ხდება მიმდინარე საველე სამუშაოების ამსახველი ფოტოფიქსაციის მასალის კომპიუტერში გადატანა, გადარჩევა და მათი დახარისხება.

საველე სამუშაოები:

- ჩრდილოეთის, დასავლეთის და აღმოსავლეთის ფასადებზე თითქმის დასრულდა ჩამოხსნილი და გამოფიტული ქვების გასუფთავება-დამუშავება და ისევ თავის ადგილზე დაწყობა კირის ხსნარის მეშვეობით;
- ინტერიერში, სამხრეთ-აღმოსავლეთის ნაწილში, დაიწყო აბსიდის ძლიერ დაზიანებული კუთხის და მასთან მიმდებარე სამხრეთის კედლის საპირე წყობის აღდგენა წინასწარი დაშლილი და დამუშავებული, ძველი ქვების მეშვეობით;
- დასრულდა კედლის წყობის სამუშაოები ჩრდილოეთ ნაგზე;
- მიმდინარეობს საპირე წყობის აღდგენა ძველის ცენტრალური დარბაზის ჩრდილოეთ კედელზე, სამხრეთ-დასავლეთ კუთხეში და ჩდილო-აღმოსავლეთ ნაწილში;
- დაიწყო ნაკერების შევსების სამუშაოები კირის ბათქაშით ახლად აღდგენილ კედლის წყობაზე (ჩრდილო-აღმოსავლეთი ნაწილში).

09 ივლისი

- სამუშაო ჯგუფის მიერ რეგიონში მოძიებული და მოგროვილი იქნა ადგილობრივი ჯიშის ქვის ლოდები, რომლებიც დაიტვირთა და ჩაზიდული იქნა სოფელ დვირში, ქვის სახელოსნოში გარკვეულ ზომის ნაწილებად დასახერხად.

11 - 12 ივლისი

- მიმდინარეობს მობილიზაციის სამუშაოები ახალი მასალების (ძირითადად კირი) შესაკვებად, ამორტიზირებული აღჭურვილობის ხელახლა შესაძენად და ტრანსპორტის შესაკეთებლად;
- ამ პერიოდში, ბორჯომში იხერხება ქვის ლოდები ძველის პილიასტრების და თაღების გასათლელად.

სამუშაო პერიოდი: 13. 07. 2005 - 19. 07. 2005

საგელე სამუშაოები:

13 ივლისი

- მოხდა თბილისიდან - კირის შემკრავის კომპონენტების, არმატურის და სხვა მასალების ტრანსპორტირება ობიექტზე, მათი ჩამოცლა და დალაგება ძეგლის ტერიტორიაზე, შესაბამის უსაფრთხო ადგილებში. ამ პერიოდში - სამუშაო ჯგუფის ერთი ნაწილის მიერ (მშენებელ-ინჟინრის ხელმძღვანელობით - ჭვის ხელოსანი, დამხმარე მუშები) მოძიებულ იქნა ადგილობრივი ჯიშის ჭვის ლოდები, მოხდა მათი დატვირთვა და ტრანსპორტირება ჭვის სახელოსნოში, ძეგლის კარნიზისათვის წინასწარული კვადრების დასამზადებლად.

სამუშაო ჯგუფის ძირითადი ნაწილის მიერ გრძელდება ძეგლზე კონსერვაცია-რესტავრაციის სამუშაოები:

- ფასადებზე დასრულდა ჩამოხსნილი დანომრილი ჭვების გასუფთავება-დამუშავება და ისევ თავის ადგილზე დაწყობა კირის დუღაბის მეშვეობით;
- მიმდინარეობს საპირე წყობის აღდგენა ძეგლის ცენტრალური ნავის სამხრეთის ფასადურ კედელზე, ხორციელდება კუთხის ჭვების დალაგება სამხრეთ-დასავლეთ და სამხრეთ-აღმოსავლეთ ნაწილებში;
- პარლელურად მიმდინარეობს ნაკერების შევსების სამუშაოები კირის ბათქაშით ახლად გადაწყობილ და აღდგენილ კედლის საპირეზე (ჩრდილოეთ კედელზე).

სამუშაო პერიოდი: 20. 07. 2005 - 26. 07. 2005

- მიმდინარეობს საპირე წყობის აღდგენა ძეგლის ცენტრალური ნავის სამხრეთის ფასადურ კედელზე, ასევე აღმოსავლეთის და დასავლეთის ფასადებზე; სამხრეთის ფასადზე მოეწყო სარკმელების ძირისა და წირთხლის ჭვები;
- ადგილზე მოინიშნა აღმოსავლეთის და დასავლეთის ფასადების ფრონტონის დონეები და დახრის ქანობები; დაიწყო მონიშნული ქანობის მიხედვით ჭვების დალაგება;
- ბორჯომის რ-ში, სოფ. დვირში მიმდინარეობს ჩაზიდული ჭვის ლოდების დახერხვა ძეგლის პილიასტრების, თაღების და კარნიზების გასათლელად.

სამუშაო პერიოდში ხშირი იყო ვიზიტორები ადგილობრივი მოსახლეობიდან და სოფლად ჩამოსული დამსვენებლების სახით.

სამუშაო პერიოდი: 27. 07. 2005 - 02. 08. 2005

- მიმდინარეობს საპირე წყობის აღდგენა ძეგლის ცენტრალური ნავის სამხრეთის ფასადურ კედელზე; სამხრეთის ფასადზე მოეწყო სარკმელების სათაურის ჭვები

(ერთი სათაურის ქვა მოეწყო ძველი ქვისგან, რომელიც ნაპოვნი იქნა გაწმენდისას, ხოლო მეორე -გაითალა ახალი ქვისგან ძველის ანალოგიით).

- აღმოსავლეთის და დასავლეთის ფასადების ფრონტონებზე მიმდინარეობს მონიშნული ქანობის მიხედვით ქვების დაწყობა კირი ხსნარზე.
- სამხრეთის ნავის აღმოსავლეთ ფასადზე აღდგა სარკმლის წირთხლები და სათაურის ქვა, სათაურის ქვად მოეწყო გაწმენდის პროცესში, ამ ნაწილში ნაპოვნი ძველი სათაურის ქვა, რომელზეც გამოკვეთილია სამი ჯვარი; ეს ქვა გატეხილი იყო შუაზე, რის გამოც ადგილზე მოწყობის დროს მოხდა მისი შეჯერება ნახატის მიხედვით და შემდეგ მორგება-გამაგრება და ბზარების ამოვსება კირის ხსნარით.
- პარალელურად მიმდინარეობს ნაკერების შევსების სამუშაოები კირის ბათქაშით როგორც ახლად აღდგენილ, ასევე ძველი კედლის საპირე წყობებზე (აღმოსავლეთ კედელზე).
- ამ პერიოდში, ქვის სამხერხაოდან ამოტანილი იქნა ერთი ნაწილი დახერხილი ქვის კვადრები ძეგლის პილიასტრების და ინტერიერის გრძივი თაღების გასათლელად.

29 ივლისიდან დაიწყო გაწმენდითი სამუშაოების შემდეგი ციკლი ძეგლის დასავლეთ ნაწილში

- საველე კოორდინატორ-არქეოლოგის ზედამხედველობით, პარალელურად საკონსერვაციო სამუშაოებისა, გაგრძელდა ძეგლის გაწმენდა მის დასავლეთ ნაწილში.

28 ივლისს კომპანიის მხრიდან ამოსული იყო გადამღები ჯგუფი, რომელმაც გადაიღო პირველი სიუჟეტი სარესტავრაციო სამუშაოების შესახებ, აიღო ინტერვიუ ადგილობრივი მუშებისაგან.

28 - 30 ივლისს ძეგლზე სარესტავრაციო სამუშაოების მიმდინარეობის მოსანახულებლად სპეციალურად ამოსულები იყვნენ იტალიელი სპეციალისტები: კონსერვაციის ექსპერტი გენუის უნივერსიტეტიდან ქ-ონი ლუიზა დე მარკო და არქიტექტორი ქ-ონი კლაუდიო სპინელლა. მათ კარგად დაათვალიერეს გარემო და ძეგლი, გაეცნენ მიმდინარე სარესტავრაციო სამუშაოებს და დადებითი შეფასება მისცეს პროექტის მეთოდოლოგიურ გადაწყვეტებს და სარესტავრაციო პროცესებს. მათი საუბრებისას აქცენტირებული იყო სურვილები და რეკომენდაციები პატარა ეკლესიის (წმ. მარიამის ეკლესიის) კონსერვაციის მნიშვნელობაზე, რომელიც მიმდინარე სამუშაოების ფონზე უფრო დაჩაგრული გამოჩნდა.

სამუშაო პერიოდი: 03. 08. 2005 - 10. 08. 2005

- დასრულდა საპირე წყობის აღდგენა ძეგლის ცენტრალური ნავის სამხრეთის ფასადურ კედელზე;
- აღმოსავლეთის და დასავლეთის ფასადების ფრონტონებზე გრძელდება მონიშნული ქანობის მიხედვით ქვების დაწყობა;
- მოეწყო არმირებული-ბეტონის სარტყელი ძეგლის ზედა ნაწილებში - სამხრეთ, აღმოსავლეთ და დასავლეთ კედლებზე;
- აღდგა ძეგლის ინტერიერში, სამხრეთის კედელზე ორი სარკმელი ნახევარწრიული სათაურის ქვით;
- ძეგლის ინტერიერში, სამხრეთის კედელზე შეივსო კედლის ჩამონგრეული ნაწილები ახალი ქვებით, მოხდა მორყეული ქვების ჩამოშლა და ახლიდან მოწყობა;
- **06 აგვისტოს** დასრულდა გაწმენდითი სამუშაოების მეორე ეტაპი ძეგლის დასავლეთ ნაწილში;
- **07 აგვისტოს** სამუშაო ჯგუფი მოწესრიგებისა და დასვენებისათვის რამოდენიმე დღით წამოვიდა ობიექტიდან, **08-09 აგვისტოს** მიმდინარეობს მობილიზაციის სამუშაოები სარესტავრაციო სამუშაოების შემდეგი გასვლის მომზადებისათვის.
- **10 აგვისტოს** სამუშაო ჯგუფი მოემზადა და გაემგზავრა ტაძრისში სამუშაოების გასაგრძელებლად;

ამ პერიოდისათვის ძეგლზე შესრულებულია ფიზიკური სამუშაოების საერთო მოცულობის ნახევარზე მეტი (55-60%).

სამუშაო პერიოდი: 11. 08. 2005 - 24. 08. 2005

- დასრულდა ფასადების ფრონტონების აღდგენა მონიშნული ქანობის მიხედვით;
- ძეგლის ინტერიერი გაიწმინდა კედლებიდან ჩამოშლილი მიწისა და გამოფიტული ბათქაშისაგან, შენეხლობის პროცესში დაგროვილი სამშენებლო ნაგვისაგან და ზედმეტი ქვებისაგან;
- ინტერიერში აღდგა სუფთად გათლილი ქვებით გრძივი კედლის პილიასტრები და ჩრდილოეთის კედლის თაღი;

- ხის კონსტრუქციებით აიგო ნახევარწრიული თარგები და მათი მეშვეობით მოეწყო ქარგილები ძეგლის კონქის თაღისა და კონქის მეოთხედსფეროს აღდგენისათვის;
- ხელით გაითალა ნახევარწრიული კონქის თაღის ქვები ახალი ქვის კვადრებისგან;
- დაიწყო კარნიზის ქვების გათლა-დამუშავება ახალი ქვის კვადრებისაგან და მათი მოწყობა ძეგლის კედლებზე;
- დაიწყო ძეგლის კონქის თაღისა და კონქის მეოთხედსფეროს აღდგენის სამუშაოები;
- ფასადებზე თითქმის დასრულდა ნაკერების შევსების სამუშაოები კირის ბათქაშით (ამ დროისთვის შესრულებულია კედლების ქვედა ნაწილები).

სამუშაო პერიოდი: 25. 08. 2005 - 04. 09. 2005

- შესრულდა ძეგლის აბსიდის თაღისა და აბსიდის მეოთხედსფეროს აღდგენის სამუშაოები; კერძოდ: ქარგილის მეშვეობით გადაყვანილი იქნა სუფთად გათლილი ახალი ქვებით ნახევარწრიული მოხაზულობის აბსიდის თაღი (მისი რესტავრაციისას გამოყენებული იქნა ინტერიერში ნაპოვნი ორი ძველი ქვა); შემდეგ აღდგენითი სამუშაოები ჩაუტარდა აბსიდის მეოთხედსფეროს, რომელიც გადაყვანილი იქნა ორ რიგიანი ქვის წყობით. აბსიდის თაღი და მეოთხედსფერო დაკავშირებულია ერთმანეთთან კონსტრუქციული ელემენტებით (ლითონის ანკერები და არმირებული ჩანართები);
- წინასწარ დახერხილი ქვის კვადრებისგან

- დამუშავდა კარნიზის ქვების მორიგი ნაწილი და მოეწყო ძეგლის სამხრეთის კედელზე;
- ინტერიერში შესრულდა პილიასტრებზე დაჯდნობილი ნახევარწრიული საბჯენი თაღის საწყისი ქვების გათლა-დამუშავება და დასმა პილიასტრების კაპიტელებზე (სამხრეთის და ჩრდილოეთის მხარეს მოეწყო თითო-თითო მაღალი ქვა);
 - კერძოდ შესრულდა სამხრეთის ნავის აღმოსავლეთ კედლის და სამხრეთის კედლის აღმოსავლეთ ნაწილის საკონსერვაციო სამუშაოები საკონსერვაციო ფენის მოწყობით; დაიწყო სამხრეთის ნავის დასავლეთ კედლის და სამხრეთის კედლის დასავლეთი ნაწილის კონსერვაციის სამუშაოები;
 - დასრულდა ფასადურ კედლებზე ნაკერების შევსების სამუშაოები კირის ბათქაშით;
 - ტერიტორიის მოწესრიგებისათვის დაწყებულ იქნა გაწმენდითი სამუშაოები ძეგლის

სამხრეთ-აღმოსავლეთ ნაწილში;

05 სექტემბერს ჯგუფი წამოვიდა რამოდენიმე დღით დასასვენებლად და მოსაწესრიგებლად, ასევე შემდეგი პერიოდის სამუშაოებისთვის მოსამზადებლად.

სამუშაო პერიოდი: 10. 09. 2005 - 16. 09. 2005

- წინასწარ დახერხილი ქვის კვადრებისგან დამუშავდა კარნიზის ქვების მორიგი ნაწილი და მოეწყო ძეგლის აღმოსავლეთ კედლის ფრონტონზე, ახალ ქვებთან ერთად მოეწყო ავთენტური (ძველი) კარნიზის ქვები. ძველი ქვები წინასწარ იქნა გაწმენდილი ძველი ბათქაშისაგან და ხავსისგან.
- დასრულდა ძეგლის სამხრეთის ნავის საკონსერვაციო სამუშაოები მის სამხრეთის კედლის დასავლეთ ნაწილში და დასავლეთ კედლის ფრაგმენტზე, მოეწყო კედლის ზედაპირის საკონსერვაციო ფენა კირის ხსნარისაგან.

- ძეგლის ინტერიერის კედლებზე დაიწყო ნაკერების შევსების სამუშაოები კირის ბათქაშით.
- დაიწყო ხის კოჭების და ძელაკების დამუშავება და მათი მონტაჟი სახურავის კონსტრუქციის მოწყობისათვის.
- მოიხსნა ხარაჩო ძეგლის ჩრდილოეთ მხარეს, გაიწმინდა ეკლესიის ჩრდილოეთ მინაშენი ზედმეტი მიწის ფენისაგან და მომზადდა ზედაპირი ფლეთილი ქვის იატაკის მოწყობისათვის.
- სრულდება გაწმენდითი სამუშაოების ბოლო ეტაპი ძეგლის სამხრეთ მხარეს.

სამუშაო პერიოდი: 17. 09. 2005 - 23. 09. 2005

- დასრულდა ძეგლზე კარნიზების მოწყობის სამუშაო; წინასწარ დახერხილი ქვის კვადრებისგან დამუშავდა კარნიზის ქვების საბოლოო ნაწილი და მოეწყო ძეგლის დასავლეთ კედლის ფრონტონზე, ახალ ქვებთან ერთად მოეწყო ავთენტური (ძველი) კარნიზის ქვები. ძველი ქვები წინასწარ იქნა გაწმენდილი ძველი ბათქაშისაგან და ხავსისგან;
- ეკლესიის ჩრდილოეთ მინაშენში მოეწყო ფლეთილი ქვის იატაკი კირის ხსნარის ფენილზე, ნაკერები შეივსო კირის ხსნარით;
- დასრულდა ძეგლის სამხრეთისა და ჩრდილოეთის ნავის საკონსერვაციო სამუშაოები კედლების ნაკერების დამუშავებით და ზედაპირის საკონსერვაციო ფენის მოწყობით.
- ინტერიერის კედლებზე გრძელდება ნაკერების შევსების სამუშაოები კირის ბათქაშით;
- მოიხსნა ხარაჩო ძეგლის დასავლეთ და აღმოსავლეთ მხარეს;
- დასრულდა სახურავის მოწყობისათვის გადახურვის ხის კონსტრუქციების აგება, დაიწყო კონსტრუქციის შეფიცვრა გარანდული ფიცრით; ხის კონსტრუქცია და შეფიცვრა იფარება გამჭვირვალე, ღია ფერის დამცავი ხსნარით;
- გაიწმინდა ეკლესიის სამხრეთის მინაშენი ზედმეტი მიწის ფენისაგან და მომზადდა ფლეთილი ქვის იატაკის მოწყობისათვის;
- ტერიტორიის მოწესრიგებისათვის დასრულდა გაწმენდითი სამუშაოების ბოლო ეტაპი ძეგლის სამხრეთ ნაწილში.

სამუშაო პერიოდი: 24. 09. 2005 - 30. 09. 2005

- დასრულდა სახურავის კონსტრუქციის შეფიცვრა გარანდული ფიცრით (ფიცრებს შორის 2 სმ-ის შუალედია); ხის შეფიცვრა დიფარა გამჭვირვალე, ღია ფერის დამცავი ხსნარით;
- ინტერიერის კედლებზე დასრულდა ნაკერების შევსების სამუშაოები კირის ბათქაშით;
- მოიხსნა ხარაჩო ძეგლის დასავლეთ და სამხრეთის მხარეს და ინტერიერში;
- რესტავრაცია გაუკეთდა დასავლეთის და ჩრდილოეთის კარის ზღურბლებს;
- გაიხსნა ცენტრალური დარბაზის სამხრეთის კარის ქვედა ნაწილის ჩაშენება;
- გამოვლინდა და გაიხსნა სამხრეთის ნავის კარის ღიობი ჩაშენებისაგან, რესტავრაცია გაუკეთდა კარის დასავლეთის წირთხოს და კედლის ფრაგმენტს;
- გაიწმინდა ეკლესიის დასავლეთის ნაწილი და აბსიდა ზედმეტი მიწის ფენისაგან და მომზადდა ფლეთილი ქვის იატაკის მოწყობისათვის;
- გაიწმინდა ეკლესიის დასავლეთის ნაწილი და აბსიდა ზედმეტი მიწის ფენისაგან და მომზადდა ფლეთილი ქვის იატაკის მოწყობისათვის, აბსიდაში ტრაპეზის ქვა დავწიეთ თავდაპირველ დონეზე (დაიწია 26 სმ-ით);
- აბსიდის ამბიონის დეფორმირებული საფეხურის ქვები დაიშალა და ახლიდან მოეწყო თავდაპირველი კვლების მიხედვით;
- ინტერიერში მოწესრიგდა ცოკოლის ზედაპირი, ნიშების და სარკმლის ძირები კირის ხსნარით;
- დაიწყო იატაკების მოწყობა ფიქალის ქვით ინტერიერის აბსიდაში და სამხრეთის ნავში;
- **25 სექტემბრიდან დაიწყო მუშაობა სახურავის საფარის მოსაწყობად;** მეთუნე სპეციალისტების მიერ ქარხნული ტექნოლოგიით დაფერილი თუნუქის ფურცლები, ეკლესიის ტერიტორიაზე დროებით მოწყობილ დაზავზე, მზადდება შესაბამის მოდულებად და შემდეგ ეწყობა სახურავზე წინასწარ გათლილი ხის ლილვების მეშვეობით; ამ დროისთვის სახურავის საფარის სამუშაოები შესრულებულია ეკლესიის სამხრეთის კალთაზე.

სამუშაო პერიოდი: 30. 09. 2005 - 06. 10. 2005

- დასრულდა იატაკების მოწყობა ფიქალის ქვით ცენტრალური დარბაზის ინტერიერში და ეკლესიის დასავლეთის ნაწილში; დარბაზის ინტერიერში, ისევე როგორც ნავეებში, ახალი იატაკის მოეწყო ზუსტად თავდაპირველი იატაკის დონეზე. რამოდენიმე ადგილას შედარებით კარგად შემორჩენილი თავდაპირველი იატაკის მო-

ნაკვეთები შენარჩუნებულ იქნა რომელსაც შეუერთდა ახალი იატაკი.

- რესტავრაცია გაუკეთდა ცენტრალური დარბაზის სამხრეთის კარის ზღურბლს. ახლად დაგებულ ფიქალის ქვის იატაკებზე შესრულდა ნაკერების შევსების სამუშაოები კირის ბათქაშით.
- დასრულდა ძეგლის სახურავის საფარის მოწყობის სამუშაოები.
- შესრულდა ძეგლის კარების (2 ხის კარი) ნახაზები და შეკვეთილი იქნა ადგილობრივ ადურგლო სახელოსნოში მისი გაკეთება. ასევე შესრულდა, ძეგლის ჩრდილოეთის ნავიდან შესასვლელი ღიობისთვის ლითონის გისოსებიანი კარის ნახაზი;
- 05 ოქტომბერს ჯგუფმა დაასრულა ძეგლის კონსერვაცია-რესტავრაციის სამუშაოები და 06 ოქტომბერს გამოემართა თბილისში.

სამუშაო პერიოდი: 18. 10. 2005 - 21. 10. 2005

- მცირე ჯგუფის მიერ შერულდა სახელოსნოში დამზადებული კარებების (სულ სამი კარი) ტრანსპორტირება ძეგლზე, აწყობა, ნაჭედი ელემენტებით მოჭედვა და ჩასმა შესაბამის კარის ღიობებში. ორივე ხის კარები დაიფარა ბაიციის ფენით, ხოლო გისოსიანი კარი შეიღება შავი საღებავით.

სამუშაოები განხორციელდა:

პროექტის დირექტორის ხელმძღვანელობით, არქიტექტორ-რესტავრატორის და არქეოლოგის ზედამხედველობით. ფიზიკურ სამუშაოებს წარმართავდა სარესტავრაციო კვალიფიკაციის მქონე მშენებელ-ინჟინერი.

სამუშაოებში სისტემატურად მონაწილეობენ ადგილობრივი მოსახლეობის წარმომადგენლები (2 დამხმარე მუშა, ქვის სამხერხაოს ორი ხელოსანი, ხის სახელოსნოს სპეციალისტი და ადგილობრივი მასალების მოსაზიდად მძიმე ტრანსპორტის მძღოლი).

ტაძრისის მონასტრის წმ. გიორგის ეკლესიის
საკონსერვაციო სამუშაოები
ბორჯომის რ-ნი

**ძეგლის მომზადებისა და უსაფრთხოების
სამუშაოების გეგმა:**

ძირითადი საპროექტო ჯგუფი

დანართი - 1.

ძეგლის გაწმენდის მეთოდოლოგია, გამოვლენილი არქეოლოგიური მასალის
გაწმენდის და დანალექის მოცილების გეგმა

დანართი - 2.

სამუშაოებისა და უსაფრთხოების უზრუნველყოფის გეგმა

დანართი - 3.

ძეგლის მომზადების და ხარაჩოების მოწყობის ნახაზები

დანართი - 4.

სამუშაოების დაგეგმვის გრაფიკი

დანართი - 5.

მერაბ ბოჭორიძე, პროექტის დირექტორი

ლალი ახალაია, პროექტის სავსელე კოორდინატორი, არქეოლოგი

გია ხურცილავა, მშენებელ-ინჟინერი

გიორგი გუგუშაშვილი, არქიტექტორი

ძირითადი სამუშაო ჯგუფი

ძირითადი სპეციალისტები:

ბოჭოიძე მერაბი - პროექტის დირექტორი, არქიტექტორ-რესტავრატორი
ახალაია ლალი - პროექტის საველე კოორდინატორი, არქეოლოგი
ელიზბარაშვილი ირინე - ხელოვნებათმცოდნე, მეცნიერებათა კანდიდატი
მახათელაშვილი ეთერი - არქიტექტორ-რესტავრატორი
გუგუშეშვილი გიორგი - არქიტექტორი
ბოკუჩავა ლია - არქიტექტორ-რესტავრატორი
ჭანუყვაძე გიგლა - ინჟინერ კონსტრუქტორი
გაფრინდაშვილი პაატა - არქეოლოგი
ბურკიაშვილი თემური - ბათქაშის ტექნოლოგი
ხურცილავა გივი - რესტავრაციის მშენებელ-ინჟინერი

ძირითადი ხელოსნები:

ნაჭყეზია გურამი - უფროსი მშენებელ-რესტავრატორი
რუხაძე მურადი - მშენებელ-რესტავრატორი; კალატოზი, დურგალი.
მჭედლიძე გიზო - მშენებელ-რესტავრატორი; ქვის თლის სპეციალისტი.
ირემაშვილი გია - ქვის თლის სპეციალისტი, კალატოზი.
გრიგალაშვილი ბადრი - გადახურვის სპეციალისტი.

დამხმარე ხელოსნები:

ნასყიდაშვილი ალექსანდრე
აქიაშვილი ვარდო
აქიაშვილი ლადო
ნანიაშვილი თემური
გრიგალაშვილი გიორგი

ადგილობრივი დამხმარე ხელოსნები:

ჩუტგერაშვილი კუკური
ბეშქენაძე გურამი

ძეგლის გაწმენდის მეთოდოლოგია, გამოვლენილი არქეოლოგიური მასალის გაწმენდის და დანალექის მოცილების გეგმა

**ტაძრისის ეკლესიის ფასადებისა და მიმდებარე ფართობის
არქეოლოგიური გაწმენდის თანმიმდევრობა**
(ძეგლის გაწმენდა იხ. სქემა-1 და სქემა-2).

სარესტავრაციო პროექტის მეთოდურად სწორად მომზადების მიზნით საჭიროა ძეგლის ფასადების ქვედა სტრუქტურების გაწმენდა ცოკოლის დონის ჩათვლით, ასევე გაწმენდის პროცესში გამოვლენილი არქიტექტურული დეტალების ფიქსაცია-ანალიზი.

ძეგლი და მისი მიმდებარე ფართობი გაიწმინდება არქეოლოგიის უშუალო ზედამხედველობით, არქიტექტორისა და მშენებელი ინჟინრის მითითებების მიხედვით.

ეკლესიის გარშემო ტერიტორია მთლიანად დაფარულია მაღალი ბალახით, ხშირი ბუჩქნარით, ფასადების უშუალო სიახლოვეს ამოსული ასწლოვანი ხეების ტოტებით; ერთ შემთხვევაში ხე ამოსულია ჩრდილოეთ მინაშენის ჩრდილო-აღმოსავლეთ კუთხეზე. ძირითადი ეკლესიის ოთხივე ფასადის ქვედა რიგები დაფარულია 120-140 სმ. სიღრმის ნანგრევი ფენითა და ნაჟარი მიწით. იგივე ფენით არის დაფარული სამხრეთისა და ჩრდილოეთის მინაშენების კედლებისაგან შემორჩენილი ქვედა სტრუქტურები.

1. ეკლესიების გარშემო ოთხივე მხარეს არა უმეტეს 4-5 მეტრისა ამოიძირკვება ბუჩქნარი, გაიჩეხება ის ხეები, რომლებიც საფრთხეს უწმნიან ან მომავალში შეუქმნიან ეკლესიის ფასადებს. ტერიტორია გაიწმინდება 20-30 სმ. კორდოვანი ფენისაგან და ნაჟარი ქვებისაგან. თუ ამ ფენაში აღმოჩნდება არქიტექტურული დეტალები, მოხდება მათი მარკირება-ფიქსაცია.
2. აიგეგმება ტერიტორია, გაკეთდება 2 მეტრიანი კვადრატების ბადე. ეს ხელს შეუწყობს კვადრატების ბადის ფარგლებში გაწმენდის პროცესში გამოვლენილი არქიტექტურული დეტალებისა და არქეოლოგიური მასალის (კერამიკა, ლითონი, ძვალი, ხე და სხვა) ზუსტ აღწერა- ფიქსაციას.
3. ეკლესიის დასავლეთ ფასადთან კონცენტრირებულია ქვების დიდი რაოდენობა (შესაძლოა ეს ქვები რაღაც პერიოდში მოსახლეობის მიერ იყოს გამოტანილი ინტერიერიდან); ამ მონაკვეთის გაწმენდა მოხდება დასავლეთის მიმართულებით არაუმეტეს 6-7 მეტრის მანძილზე, არ არის გამორიცხული, რომ ამ გროვაში აღმოჩნდეს ეკლესიის ფასადების დამუშავებული ქვები. ფიქსაცია-მარკირების შემდეგ, ამ მონაკვეთიდან ამოღებული ქვები დალაგდება ეკლესიიდან დასავლეთით, შედარებით მოსწორებულ ადგილას. მიწა დაიყრება ჩრდილო-დასავლეთით ხევის პირზე.
4. პარალელურად დაიწყება ეკლესიის მიდებარე სამხრეთ მონაკვეთისა და სამხრეთ

მინაშენის კედლების შემორჩენილი ნაწილების წმენდა. ამავე პროცესში გაიწმინდება ძირითადი ეკლესიის სამხრეთი კედელი ცოკოლის ჩათვლით. ამ მონაკვეთში აღმოჩენილი არქიტექტურული დეტალები ფიქსაცია-მარკირების შემდეგ გადალაგდება ეკლესიის ფასადიდან სამხრეთით უსაფრთხო ადგილზე. ნაჟარი მიწა ნაწილობრივ დაიყრება ეკლესიიდან აღმოსავლეთით საშუალოდ 5-6 მეტრის დაცილებით და ჩრდილო-აღმოსავლეთ მონაკვეთში, ჩრდილოეთ მინაშენიდან 2 მეტრის დაცილებით ჩაღრმავებულ ადგილში.

5. შემდეგ ეტაპზე გაიწმინდება აღმოსავლეთ ფასადის მიმდებარე ფართობი 3-4 მეტრის მანძილზე და ჩრდილოეთ მონაკვეთი, ანუ მთავარი ეკლესიის ჩრდილოეთი კედლის ქვედა სტრუქტურები ცოკოლის ჩათვლით, ასევე ჩრდილოეთ მინაშენის კედლების შემორჩენილი ფრაგმენტები და ინტერიერი იატაკის დონემდე. ამ მხარეს გამოვლენილი ქვები მარკირება-ფიქსაციის შემდეგ გადალაგდება ეკლესიიდან აღმოსავლეთით და დასვლეთით უსაფრთხო ადგილას. მიწა ძირითადად დაიყრება ჩრდილო-აღმოსავლეთით ჩაღრმავებულ ადგილზე.

ამის პარალელურად გაიწმინდება მთავარი ეკლესიის ინტერიერიც იატაკის დონემდე. მიწა ასევე გაიზიდება ჩრდილოეთით.

2003 წელს, მესამე ფაზის სამუშაოების განხორციელებისას, ცოკოლის გამოვლენის მიზნით, ეკლესიის გარედან სამხრეთ-დასვლეთ კუთხესთან, გაიჭრა შურფი; 140 სმ. სიღრმეზე დაფიქსირდა შუასაუკუნეების სამარხი ნაგებობის (ქვაყუთი) სახურავის ქვა.

ზოგადად ეკლესიების ფასადების უშუალო სიახლოვეს სამარხების არსებობა დადასტურებულია საქართველოს თითქმის ყველა რეგიონში სარესტავრაციოდ გაწმენდილ თუ გათხრილ მრავალ ძეგლზე. არის შემთხვევები როდესაც სამარხები (ქვაყუთები ან ორმოსამარხები) დაფიქსირებულია ცოკოლის დონეზე მაღლაც.

არ არის გამორიცხული, რომ მსგავსი შემთხვევა იყოს ამ ძეგლზეც. ამიტომ 130-140 სმ. სიღრმემდე გაწმენდა იწარმოებს წერაქვის, ლომისა და ბარის მეშვეობით. ხოლო ამ ნიშნულს ქვემოთ წმენდა გაგრძელდება მაქსიმალურად ფრთხილად და ფაქიზად - პატარა წერაქვის, თოხის, დანისა და ფუნჯის გამოყენებით.

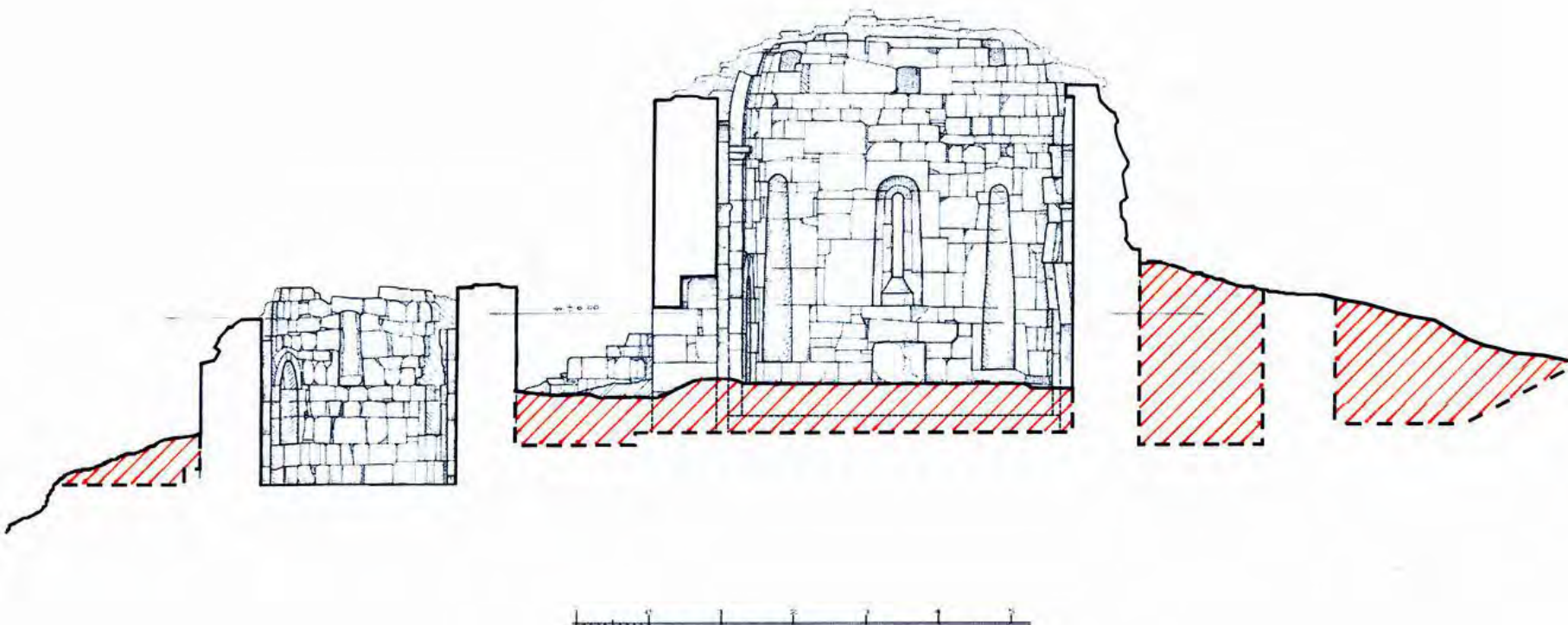
თუ ჩვენს შემთხვევაში ცოკოლის დონეზე მაღლა დაფიქსირდა სამარხების გარკვეული რაოდენობა, მაშინ, მიღებული პრაქტიკის თანახმად, მოხდება დონეების მიხედვით მათი აღწერა, გრაფიკული და ფოტოფიქსაცია და სხვა, მოხერხებულ ადგილზე გადასვენება. ადგილის განსაზღვრა შესძლებელი იქნება მუშაობის პროცესში. მაქსიმალურად შევსებით მხოლოდ იმ სამარხებს, რომლებიც ხელს შეუშლიან მთელს პერიმეტრზე ცოკოლის გამოვლენას.

გაწმენდის პროცესში აღმოჩენილი არქეოლოგიური მასალა კამერალური დამუშავების შემდეგ, სათანადო დოკუმენტაციის თანხლებით გადაეცემა ბორჯომის მხარეთმცოდნეობის მუზეუმს.

ტაძრის მონასტერი - წმ. გიორგის ეკლესია
ძეგლის ტერიტორიის მოწყობის გეგმა
საკონსერვაციო სამუშაოებისთვის

 - გასაწმენდი მოცულობა

სამუშაოებისა და უსაფრთხოების უზრუნველყოფის გეგმა

სამუშაოებისა და უსაფრთხოების უზრუნველყოფის მიზანს წარმოადგენს გრანტის ხელშეკრულებით გათვალისწინებული ყველა სამუშაოს ისე განხორციელება, რომ დაცული იყოს საპროექტო საქმიანობებში ჩაბმული ყველა პირის ჯანმრთელობა და უსაფრთხოება. პროექტის მონაწილეები დაექვემდებარებიან საქართველოს კანონმდებლობას, დაიცავენ უსაფრთხოების ნორმებს და BTC კომპანიის ოქროს წესებს.

● ძეგლის საკონსერვაციო-სამშენებლო ტერიტორიის მოწყობა

ტერიტორიის დროებითი დამცავი შემოღობვა

სამუშაოების დაწყების წინ, ძეგლის მიმდებარე ტერიტორია გაიწმინდება მცენარეული საფარისაგან (ბურბურები, ბუჩქები, ხეები) და შემდეგ შეიღობება დროებითი დამცავი ღობით.

დროებითი შეღობვის მოწყობა ნავარაუდევია ხის მასალით; რთული რელიეფის გამო შემოღობვა დაგეგმილია ხის ბოძებითა და ჰორიზონტალური სამზოლიანი შეღარტყვრით. ღობეზე მოეწყობა ორი კარი (აღმოსავლეთით და დასავლეთით) შესაბამისი მინიშნებით.

სამეურნეო სათავსის მოწყობა

ძეგლის სამხრეთ-დასავლეთით მდებარე დაზიანებული ხის პატარა ნაგებობა შეკეთდება, და პროექტის მიმდინარეობის პერიოდში გამოიყენება მომუშავე პერსონალის დამხმარე სამეურნეო დანიშნულებისთვის.

დროებითი სავსე საპირფარეშოს მოწყობა

მონასტრის ტერიტორიის გარეთ, დასავლეთით, სამუშაო პერსონალისათვის მოეწყობა ხის დროებითი ტუალეტი.

ობიექტი აღჭურვილი იქნება ხანძარსაწინააღმდეგო ბალონებით.

(ძეგლის ტერიტორიის მოწყობა იხ. სქემა-1).

● ძეგლზე მიდგომის გეგმა

ხარაჩოების მოწყობის სქემა

ძეგლზე, გაწმენდითი სამუშაოების შესრულების შემდეგ მოეწყობა არაინვენტალური ხის ხარაჩო, არაინვენტალური ხის ხარაჩოს მოწყობის უპირატესობა განპირობებულია საკონსერვაციო სამუშაოთა სპეციფიკის და ძეგლის ხასიათის და კონფიგურაციის არასტანდარტულობის გამო. ხარაჩო უნდა აიგოს წიწვოვანი ხის მასალისაგან.

ხარაჩოების კონსტრუქცია დაგეგმილია ტექნიკური უსაფრთხოების ნორმების დაცვით ისე, რომ იგი მოიცავს უსაფრთხოების ბარიერებს პერსონალისა და აღჭურვილობის ჩამოვარდნისაგან დასაცავად.

ხარაჩოების აგებისას გამოიყენება ის სპეციფიკური მეთოდები, რომლის მეშვეობით მიღწეული იქნება მისი კონსტრუქციული მდგრადობა ისე, რომ არ ექნება უშუალო ფიზიკური შეხება ძეგლთან. (ხარაჩოების მოწყობა იხ. სქემა-2)

ხარაჩოების აგების შემდეგ, უნდა მოხდეს მისი შემოწმება და მიღება ინჟინერ-პერსონალის მიერ. ექსპლოატაციის დროს, სამუშაო დღის დამთავრების შემდეგ ხარაჩო გაიწმინდება სამშენებლო ნარჩენებისაგან და მოხდება მისი ვიზუალური დათვალიერება.

ამ ხარაჩოს მეშვეობით განხორციელდება მომუშავე პერსონალის უსაფრთხო და შეუფერხებელი მიდგომა ძეგლის პრიორიტეტულ ნაწილებთან, მათი ფიზიკური გამაგრებისა და სახურავის მოწყობის პროცესში.

პერსონალისათვის, რომელიც იყენებს ხარაჩოებს, დაგეგმილია უსაფრთხოების ჯამრები.

მომუშავე პერსონალის პირადი უსაფრთხოების აღჭურვილობა

კომპანიის HSE პოლიტიკისა და სტანდარტების ჯეროვანი გათვალისწინებით მოსალოდნელია, რომ ველზე მომუშავე პერსონალს ექნება სათანადო პირადი დამცავი აღჭურვილობა, რომელშიც შეიძლება შედიოდეს მეტალის ცხვირიანი ფეხსაცმელი, დამცავი შლემი (რისკის შემთხვევაში), დამცავი სათვალე (რისკის შემთხვევაში) და ტანსაცმელი ციგსა და სველ ამინდში.

მანქანების და მგზავრობის უსაფრთხოება

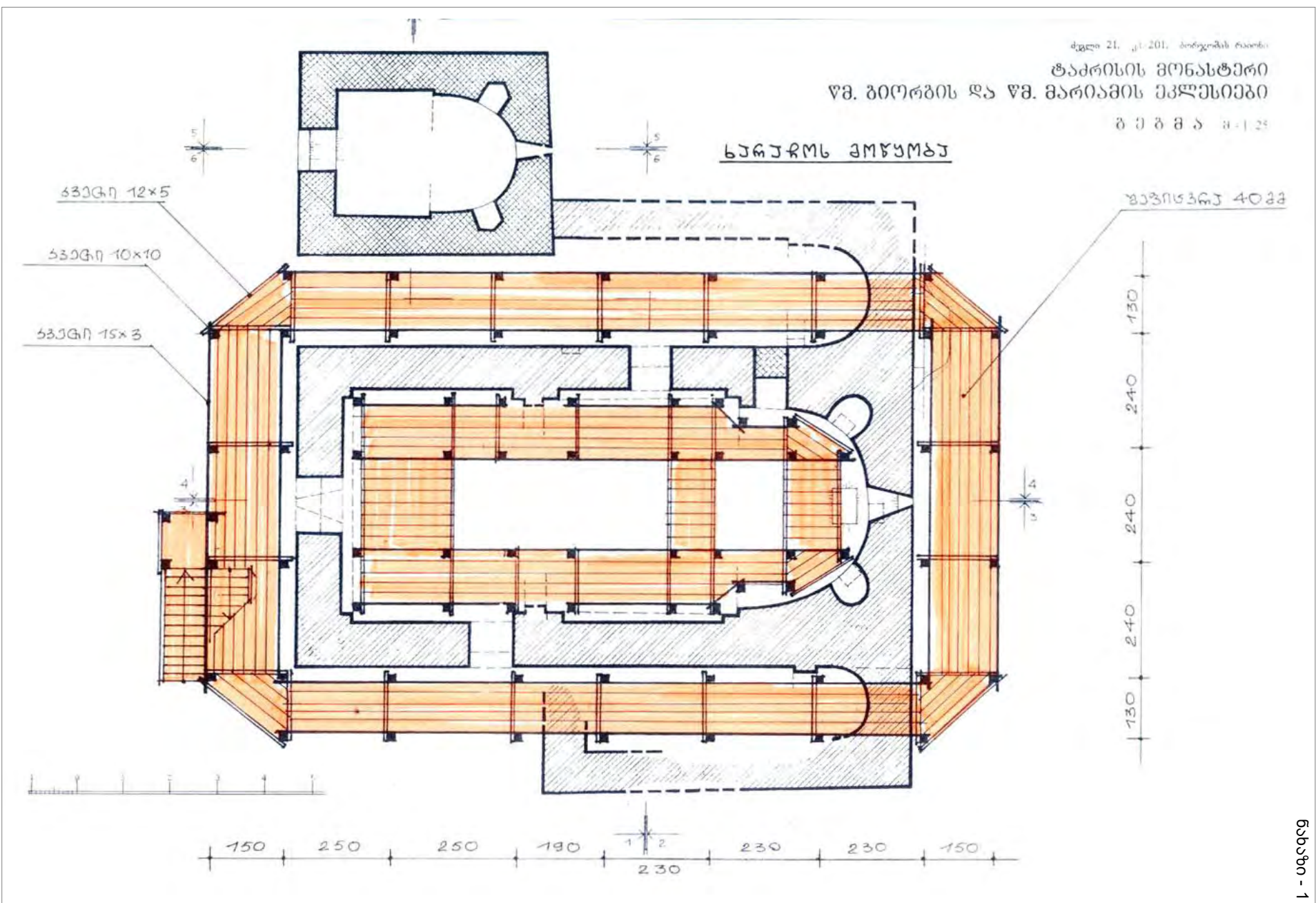
მგზავრობისას გრანტრის მიმღების პერსონალი დაემორჩილება სიჩქარის დადგენილ ზღვრებს და მუდამ დაიცავს საქართველოს საგზაო მოძრაობის კანონმდებლობის ყველა სხვა დანარჩენ წესს.

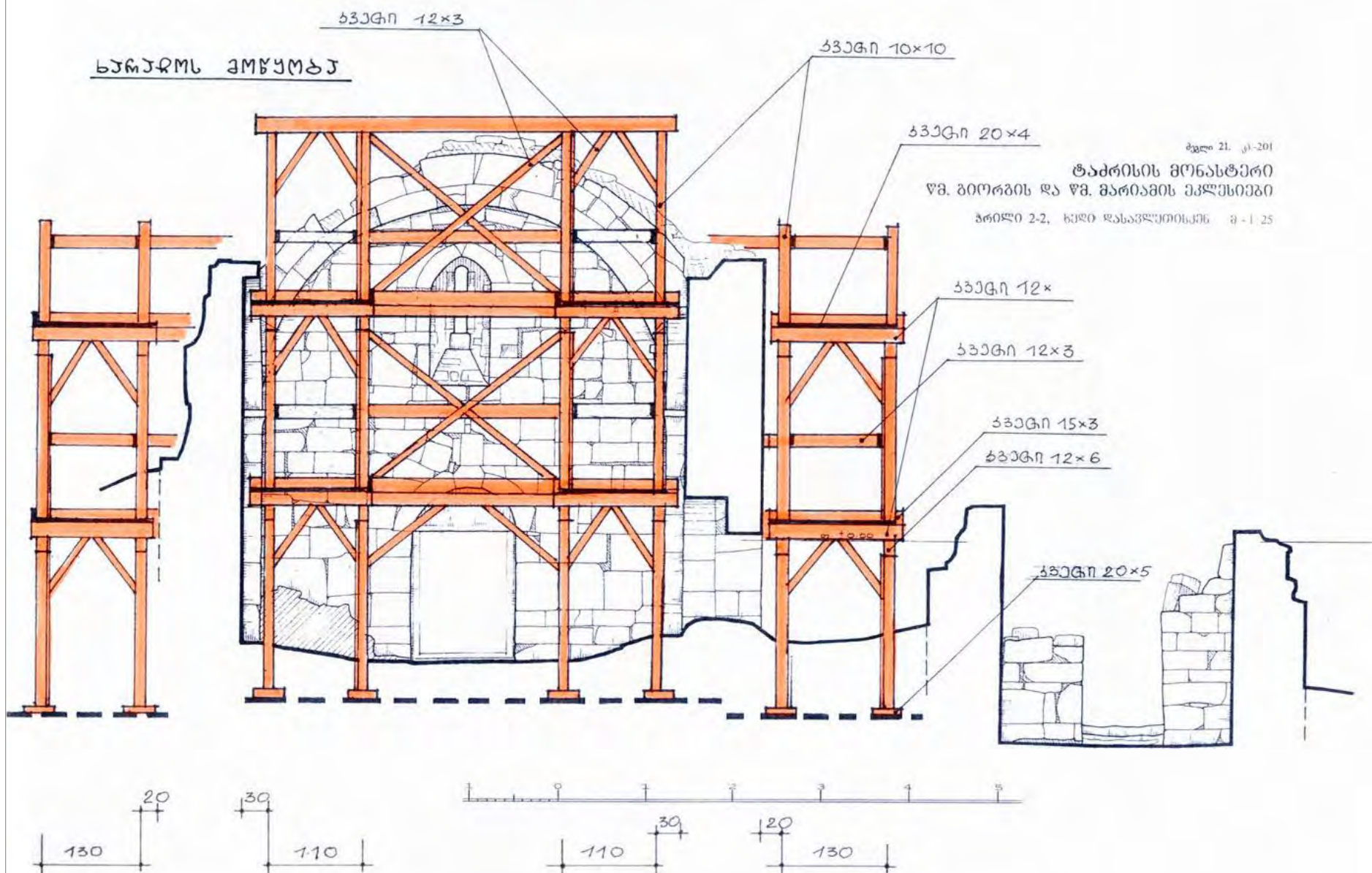
პროექტისათვის განკუთვნილი ყველა მანქანა იქნება მარცხნივ სამართავი და აღჭურვილი შემდეგით:

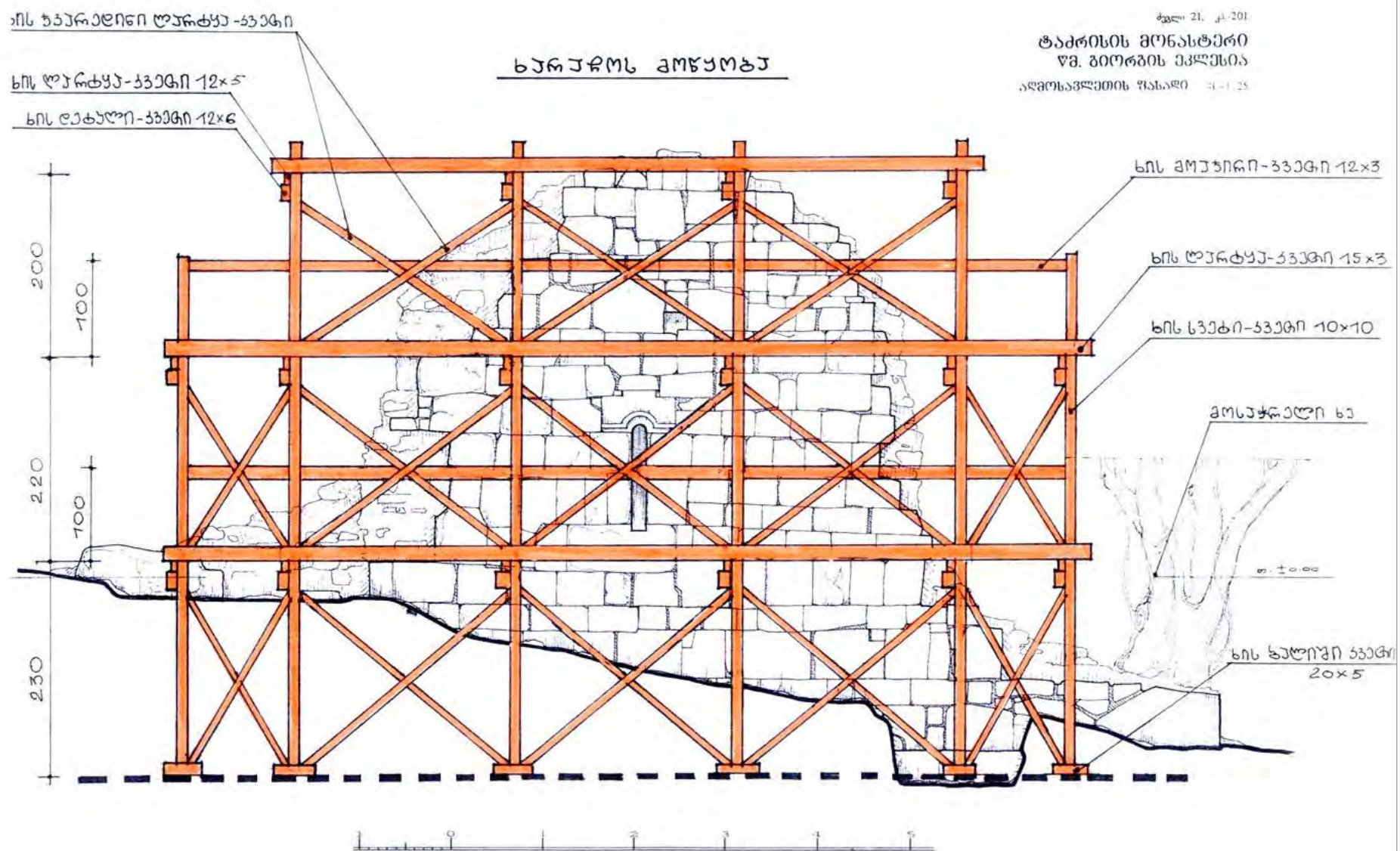
- უსაფრთხოების ღვედი;
- აფთიაქი;
- ცეცხლსაქრობი;
- სათადარიგო საბურავი და დომკრატი;
- ელექტროფანარი;
- ამრეკლავი ჟილეტი ან მაისური;
- გამაფრთხილებელი სამკუთხედები;
- ავტომობილისათვის შესაბამისი საბუქსირო ღვედი;
- ზუსტი დოკუმენტი, როგორიც მოითხოვება ადგილობრივი კანონით საქართველოში საერთო მოხმარების გზებზე მოძრაობისათვის.

ხარაჩოების მოწეობის ნახაზები

ხარაჩოების მოწეობა, გეგმა	- ნახაზი - 1
ხარაჩოების მოწეობა, ჭრილი	- ნახაზი - 2
ხარაჩოების მოწეობა, ფასადი	- ნახაზი - 3
ხარაჩოების დეტალები	- ნახაზი - 4

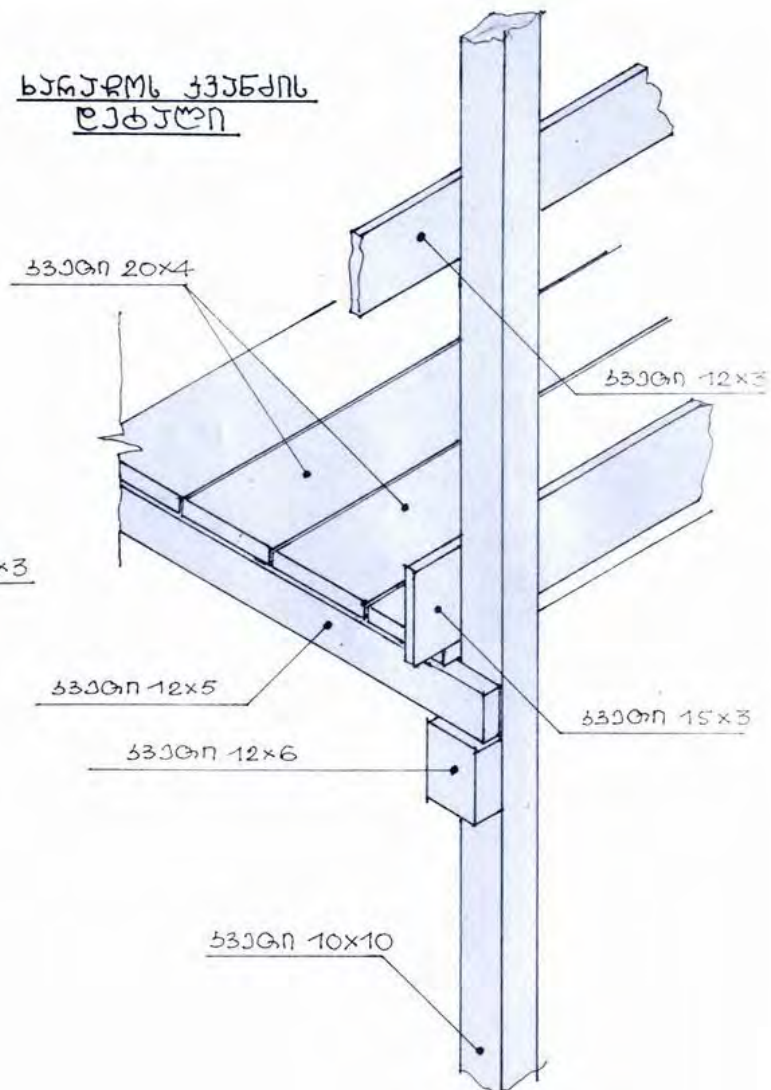

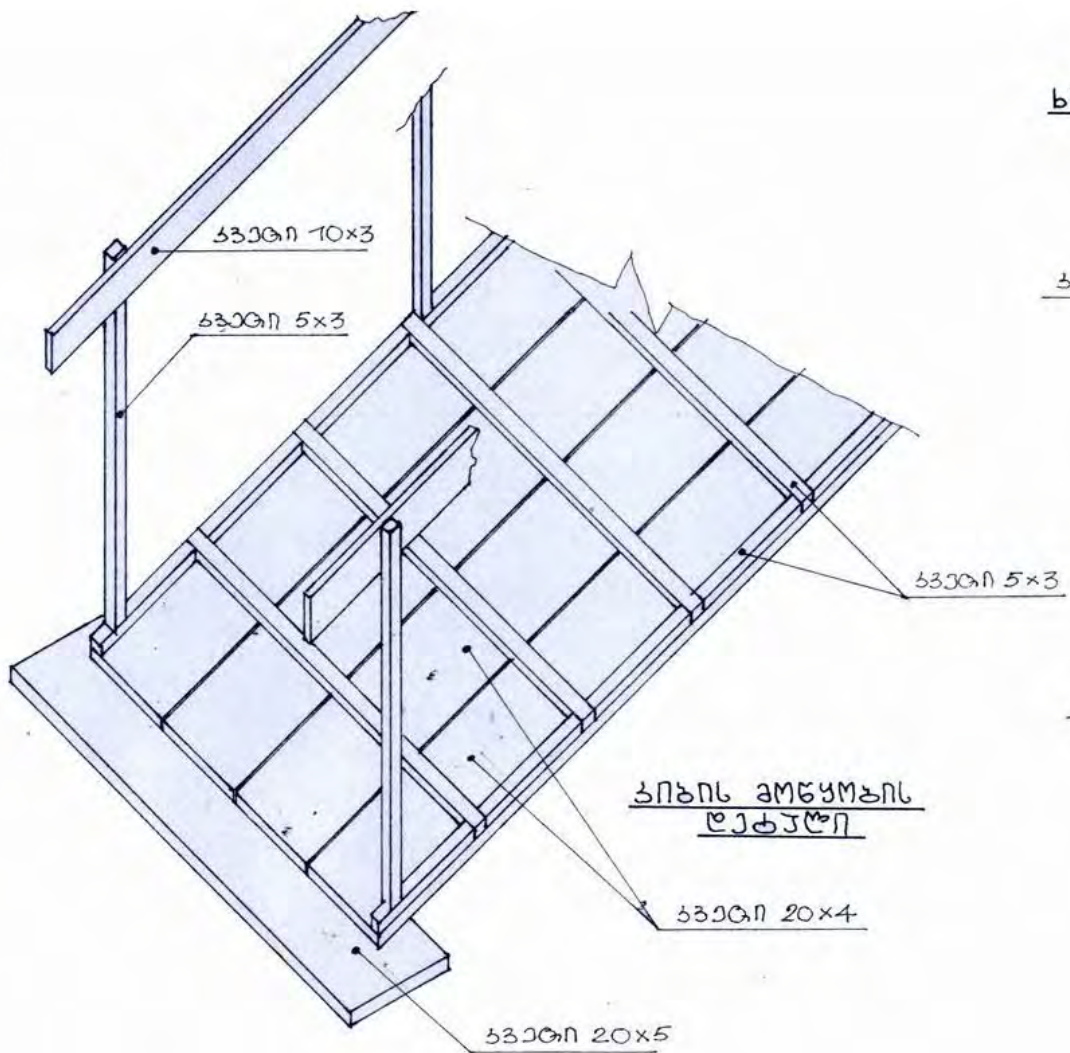

ნახაზი - 4

ხეგრის კედლის
დექალი

პიზის ამყარების
დექალი

ტაძრისის მონასტრის წმ. გიორგის ეკლესიის საკონსერვაციო სამუშაოები

პროექტის სამუშაოების მიმდინარეობის სავარაუდო გრაფიკი

	მაისი - 2005						ივნისი - 2005				ივლისი - 2005				აგვისტო - 2005					სექტემბერი 2005				ოქტომბერი - 2005					ნოემბერი 2005				დეკემბერი-2005				იანვარი-2006			
დღე	25	2	9	16	23	30	6	13	20	27	4	11	18	25	1	8	13	22	29	5	12	19	26	3	10	17	24	31	7	14	21	28	3	12	19	26	2	9		
კვირა	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38		
ა																																								
ბ																																								
გ																																								
დ																																								
ე																																								
ვ																																								
ზ																																								
თ																																								
ი																																								
კ																																								
ლ																																								
მ																																								

- ა - საპროექტო ჯგუფის შერჩევა, არჩეული გადასინჯვა.
- ბ - ძეგლის მომზადების და უსაფრთხოების უზრუნველყოფის გეგმის მომზადება და შეთანხმება.
- გ - პროექტის საწყისი შეკრება, საზოგადოებრივი შეკრება, ადგილზე დაზვერვა
- დ - კონსერვაციის საპროექტო სამუშაოები.
- ე - კონსერვაციის პროექტის შეთანხმება.
- ვ - ძეგლის გაწმენდა და მონაცემთა შეკრება.
- ზ - კონსერვაციის სამუშაოების მოხილვაცია.
- თ - კონსერვაციის ფიზიკური სტაბილიზაციის სამუშაოები.
- ი - გადახურვის სამუშაოები.
- კ - ანგარიშები
- ლ - პროექტის ანგარიშის მუშა ვარიანტი
- მ - პროექტის ანგარიშის საბოლოო ვარიანტი

ტაძრისის მონასტერი - წმინდა გიორგის ეკლესია
ბორჯომის რაიონი, სოფ. ტაძრისი

ძეგლის არქეოლოგიური გაწმენდის ანგარიში

- B -1 ანგარიშის ტექსტი და ტაბულების აღწერილობა
- B -2 ტაბულები
- B -3 ღია ფურცელი და მასალის ჩაბარების დოკუმენტი

პროექტის ხელმძღვანელი - მერაბ ბოჭორიძე

საველე კოორდინატორი,

არქეოლოგი - ლალი ახალაია,

არქეოლოგი

- პაატა გაფრინდაშვილი

არქიტექტორები:

- ეთერ მახათელაშვილი

- ლია ბოკუჩავა

- გიორგი გუგუშაშვილი

ლალი ახალაია, პაატა გაფრინდაშვილი

ტაძრისის ეკლესიის არქეოლოგიური გაწმენდის ანგარიში

2005 წლის მაის-ოქტომბერში, ბაქო-თბილისი-ჯეიჰანის ნავთობსადენის ტრასის 201 კმ-ზე, მილსადენიდან 50-60 მეტრის და, კომპანია BP-ის დაფინანსებით განხორციელდა სოფ. ტაძრისის (ბორჯომის რ-ნი) X საუკუნის ეკლესიის გაწმენდა, რესტავრაცია-კონსერვაცია.

პროექტის შესადგენად და ფიზიკური სამუშაოების დროულად დაწყებისთვის აუცილებელი იყო ძეგლის გაწმენდა და შემორჩენილი სახით გამოვლენა ცოკოლის დონემდე. სარესტავრაციო-გამაგრებითი პროცესის კონტრაქტით გათვალისწინებულ ვადებში ჩატევის მიზნით, ძირითადი გაწმენდითი სამუშაოები, ფასადებისა და ინტერიერის გამოვლენა, ისე, რომ შესაძლებელი ყოფილიყო ხარაჩოების დაყენება, განხორციელდა 22 მაისიდან 10 ივნისის ჩათვლით. შემდგომში, სარესტავრაციო სამუშაოების მიმდინარეობისას, არქეოლოგიური ზედამხედველობით გაიწმინდა ეკლესიის მიმდებარე დასავლეთის მონაკვეთი. გამოვლინდა სამხრეთის მინაშენის დასავლეთი კედლის შემორჩენილი ქვედა სტრუქტურა ცოკოლის ჩათვლით; ჩვენივე ზედამხედველობით მთელ პერიმეტრზე დადაბლდა მიწა სარინელის მოსაწესრიგებლად. აქვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ ეკლესიის ფასადების გაწმენდისას, განსაკუთრებით კი სამხრეთით, წავაწყდით გაუთვალისწინებელ შეფერხებას, გაცილებით მეტი და რთული აღმოჩნდა მიწის სამუშაოების მოცულობა, ვიდრე დაიგეგმა დროისა და ფინანსების თვალსაზრისით.

ტაძრისის წმ. გიორგის სახელობის ეკლესია წარმოადგენს საქართველოში გავრცელებულ სამეკლესიანი ბაზილიკის ტიპს. იგი დგას სოფლის მოქმედ სასაფლაოზე. ეკლესია ძლიერ იყო დაზიანებული, 110-120 სმ. სიმაღლის ნანგრევები ფენითა და დანალექი მიწით დაფარული იყო კამარაჩაქცეული მთავარი ნავი; ასეთივე ფენითა და ხე-ბუჩქნარით მთლიანად დაფარული იყო გვერდითი მინაშენების შემორჩენილი ნაწილები და მიმდებარე ტერიტორია. იქვე ჩრდილო-დასავლეთით ორიოდ მეტრის დაცილებით დგას გვიან - XV საუკუნეში აშენებული, ასევე ძლიერ დაზიანებული წმ. მარიამის სახელობის მცირე დარბაზული ეკლესია. სამწუხაროდ არსებული დაფინანსებით საკონსერვაციო-გამაგრებითი მასზე ვერ განხორციელდა.

ეკლესიის მიმდებარე ფართობი ინტენსიურად არის ათვისებული XIX ს-ის მეორე ნახევრისა და XX ს-ის პირველი მეოთხედის საფლავებით; ამაზე მეტყველებს აქ არსებული წარწერიანი საფლავის სამანის ქვები ჯვრებისა და შრომის იარაღების გამოსახულებით; აქვე გვხდება ბავშვების საფლავის ქვები, რომლებიც ხის კუბოს ფორმას იმეორებს.

პირველ რიგში მოიჭრა ასწლოვანი ხეები, რომლებიც ამოსული იყო ეკლესიის ფასადებზე (კვ. d₉) ან მის უშუალო სიახლოვეს (კვ. c₆, e₃, f₃; იხ. გეგმა). გაიკაფა ბუჩქნარი. ფესვებისაგან მთლიანად მორყეული იყო საპირეები, როგორც ფასადებზე, ასევე ინტერიერში. მიწის ზედაპირზე არსებული საპირეები მარკირების შემდეგ გადალაგდა შესაბამისი ფასადების გასწვრივ, მოშორებით, მშენებლობისას მათი მოხერხებულად გამოყენების მიზნით, აქვე დალაგდა ნაყარი ქვაც.

ეკლესიიდან ჩრდილოეთით და ჩრდილო-აღმოსავლეთით, დაფერდებულ ადგილებში, აქვე მოჭრილი ხეების დიდი მორებით მოეწყო ჯებირები, რომლებიც ამოივსო და დაიტკეპნა გაწმენდისას გამოტანილი მიწით; შეიქმნა ერთგვარი მოსწორებული მოედნები, სადაც შემდგომში დასაწყობდა სამშენებლო მასალები, აქვე ხდებოდა ქვის დამუშავებაც.

ფასადების სიახლოვეს მიწის მოჭრისა და დაღრმავებისათვის აუცილებელი გახდა XIX და XX სს. რამდენიმე საფლავის ქვის გადაწევა. ტერიტორიის გაწმენდის შემდეგ ყველა ქვა ერთის გარდა (იგი უშუალოდ სამხრეთის მინაშენის დასავლეთის კედელზე იდგა კვ. h₃) დაბრუნებულია პირვანდელ ადგილზე.

წმენდის პროცესის აღწერას დავიწყებთ ჩრდილოეთის მხრიდან: ჩრდილოეთის ფასადის გასწვრივ კვ.კვ. b₆₋₉, c₆₋₉ (იხ. გეგმა) ნაყარი მიწა მოიჭრა 60-140 სმ სიღრმეზე და 200-250 სმ. სიგანეზე, გამოვლინდა ჩრდილოეთის ნავის ჩრდილოეთის კედლის წყობისაგან შემორჩენილი ქვედა სამი რიგი. ამოიძირკვა მინაშენის ჩრდილო-აღმოსავლეთ კუთხეზე მოჭრილი ხის ძირი. ამობრუნების შემდეგ მის ფესვებში აღმოჩნდა ორმაგი წარბით შემკული სარკმლის თავსართი და სარკმლის ღიობის ქვა (რესტავრაციისას აღნიშნული დეტალები დაბრუნდა თავის ადგილზე ანუ ჩრდ. მინაშენის აბსიდში).

მიწის ზედაპირიდან 110-120 სმ. სიღრმეზე გამოვლინდა 7 ქვასამარხი. b, c_{7,8}. კვადრატებში გამოვლენილი სამარხები ხელუხლებლად დაკონსერვდა, ისინი კედლის ძირის გამოვლენას ხელს არ უშლიდნენ. ხოლო აუცილებელი გახდა c₆ და c₉ კვ-ებში გამოვლენილი სამარხების გახსნა და გადასვენება, სხვაგვარად ვერ გამოვაჩენდით მინაშენის ჩრდილო-აღმოსავლეთ კუთხეს და კედლის დასავლეთ მონაკვეთის ქვედა სტრუქტურას.

ნაყარში მრავლად ამოვიდა ბუტი და საპირე ქვა. c₆₋₇ კვადრატებში მიწის თანამედროვე ზედაპირიდან 50-55 სმ. სიღრმეზე კარგად გამოიკვეთა 30-35 სმ. სიმაღლის ბათქაშის ნანგრევი ფენა, იგი მრავლად შეიცავდა ბრტყელი და ღარიანი კრამიტების მოზრდილ ფრაგმენტებს, მათზე შერჩენილი კირის დუღაბით. აქვე აღმოჩნდა თიხის მინიატურული ფეხიანი ჭრაქი (მსგავსი ჭრაქები ცნობილია ტამალას ეკლესიისა და ბეთლემის მონას-

ტრის გათხრებიდან, მათი თარიღი XII-XIII სს. განისაზღვრება ბ. მჭედლიშვილი, ბ. ნიკოლაიშვილი, 1986, გვ; ბ. ნიკოლაიშვილი, 1985, გვ.56-59). ასევე 80-120 სმ. სიღრმის ნანგრევ-ნაჟარი ფენისაგან გაიწმინდა ჩრდილოეთ მინაშენის ინტერიერი იატაკის დონემდე, გამოვლინდა აბსიდის შემორჩენილი ნაწილი და უშუალოდ კედელთან მიდგმული ტრაპეზის ქვა. კარგად გამოჩნდა ცენტრალური ნავის ჩრდილოეთის კედლის ქვედა რიგები და კარის ზღურბლი. წმენდისას მრავლად ამოვიდა ბუტი და საპირეები, ასევე XX ს-ის სხვადასხვა საყოფაცხოვრებო ნივთი.

აღმოსავლეთ ფასადის გასწვრივ $b-j_{10-11}$ კვადრატების ზოლზე ნანგრევ-ნაჟარი ფენა მოიჭრა 30-190 სმ სიღრმეზე და 300-350 სმ-ის სიგანეზე. აქედან უშუალოდ კედელთან ჩრდილოეთ ნახევარში მიწის სიღრმე 40-70 სმ. შეადგენდა, ხოლო სამხრეთ ნახევარში 140-190 სმ. წმენდისას მრავლად ამოვიდა ბუტი და საპირეები, მცირე რაოდენობით შუა საუკუნეებისათვის დამახასიათებელი თიხის ჯამების ფრაგმენტები. i_9 კვადრატში, მინაშენის აღმოსავლეთი კედლის შემორჩენილი ნაწილის თავზე, მიწის ზედაპირიდან 50-60 სმ. სიღრმეზე აღმოჩნდა სარკმლის ღიობის ქვა და მისივე ორნამენტირებული თავსართი (რესტავრაციის პროცესში ეს არქიტექტურული დეტალები ჩაშენდა თავდაპირველ ადგილზე სამხრეთ მინაშენის აბსიდში). ამავე მხარეს g, h, i_{10} კვადრატების ფარგლებში მიწის ზედაპირიდან 30-60 სმ. სიღრმეზე გამოჩნდა ძლიერ დაზიანებული სამარხების ფენა, ერთ-მანეთში იყო ახელილი თხილის კორომის ფესვებში გახლართული ჩონჩხების ნაწილები, სამარხებისა და ეკლესიის ქვები. ფაქტობრივად არ იკითხებოდა სამარხთა კონსტრუქცია და მიცვალებულთა პოზა. მხოლოდ ჩონჩხების ნაწილების ალაგებისას გაირკვა, რომ გადავასვენეთ 6 ინდივიდი. არეული ფენის ალების შემდეგ, f, g, h, i_{10} კვადრატების ზოლზე, მიწის ზედაპირიდან 110-135 სმ. სიღრმეზე მეტ-ნაკლებად სრულად გამოვლინდა და დაფიქსირდა ორ იარუსად განლაგებული 10 ქვასამარხი. ზედა დონის სამარხები მიწის ზედაპირიდან 110 სმ-ის სიღრმეზე მდებარეობდა, ისინი საკმაოდ იყო დაზიანებული თხილის კორომის ფესვებისაგან, თუმცა მიცვალებულთა დამხრობა იკითხებოდა. შედარებით უკეთესად იყო შემორჩენილი 130-135 სმ-ის სიღრმეზე დაფიქსირებული ქვედა დონის სამარხები. ქვედა დონის სამარხების გადახურვის ქვები ზედა დონის სამარხების ფსკერს წარმოადგენდა, ყველა მიცვალებულის თავი უშუალოდ ეკლესიის კედელზე იყო მიბჯენილი. ეს სამარხები გამართული იყო ცოკოლზე მაღლა. მთელი აღმოსავლეთი ფასადის გასწვრივ, მიწის ზედაპირიდან 195 სმ. სიღრმეზე, ცოკოლის ზედაპირიდან 10-15 სმ-ით დაბლა, ისევ სამარხებია. ისინი ხელუხლებელია და დაკონსერვებული. ხაზგასმით აღვნიშნავთ, რომ სარესტრაციო პროექტის თანახმად ჩვენი დავალება იყო ეკლესიის ფასადების გამოვლენა ცოკოლის ზედაპირამდე.

განსაკუთრებით რთულად წარიმართა სამხრეთის მინაშენის ინტერიერისა და მისი სამხრეთ კედლის გარე ფასადის გაწმენდა. სირთულეს წარმოადგენდა ამ მონაკვეთში

არსებული ნანგრევ-ნაჟარი ფენის სიმძლავრე, შუასაუკუნეებისა და XIX და XX სს. სამარხთა სიმჭიდროვე და სიმრავლე. სამხრეთ მინაშენში ნანგრევ-ნაჟარი ფენა მოიჭრა 160-200 სმ. გამოვლინდა ინტერიერის ქვედა სტრუქტურა კირხსნარიანი იატაკის ჩათვლით, სამხრეთის კედლის შემორჩენილი ნაწილი, ცენტრალური ეკლესიის სამხრეთის კედლის ქვედა რიგები. კირხსნარით მოლესილი იატაკი გამოვლინდა აბსიდშიც. იგი საერთო დონიდან 25 სმ. მაღლაა, მის ქვეშ კრიპტის არსებობა დადასტურდა. კარგად გამოიკვეთა სამხრეთის კარის ზღურბლი. მინაშენის ინტერიერის წმენდისას, მიწის ზედაპირიდან 80 სმ სიღრმიდან ქვემოთ, 160 სმ-ის ჩათვლით თვალი მიედევნებოდა სხვადასხვა პერიოდისა და კონსტრუქციის სამარხების არსებობას. ერთმანეთში იყო ახელილი ნანგრევები ქვები, ნაშალი მიწა, ფესვები, მიცვალებულთა ჩონჩხის ნაწილები. დროის სიმცირის გამო, უოვლად შეუძლებელი იყო სამარხების პრეპარაციით გაწმენდა და დაფიქსირება. მიწის ზედაპირიდან 100 სმ. სიღრმეზე ჩონჩხებთან შეინიშნებოდა ხის კუბოს ფიცრის ნაშთებიც. ამ დონის სამარხებით დანგრეული იყო მინაშენის სამხრეთი კედლის ქვედა სტრუქტურა, ზოგ შემთხვევაში მიცვალებულები ჩამარხული იყო საპირე მონგრეულ კედლის წყობაშიც ($j_{3,4,5}$ კვადრატები). ინტერიერის წმენდისას ძალიან დიდი რაოდენობით ამოვიდა საპირე ქვები; i_5 კვადრატში მიწის ზედაპირიდან 110 სმ. სიღრმეზე დაფიქსირდა სამხრეთის მინაშენის, სამხრეთის კარის მოჩუქურთმებული არქიტრავის ქვა. უურადღებას იმსახურებს ამავე კვადრატში მიწის ზედაპირიდან 180 სმ. სიღრმეზე აღმოჩენილი X-XI სს თიხის ნაწარმისათვის დამახასიათებელი რამდენიმე ფრაგმენტი; ეს არის წმინდად განლექილი მოჩალისფრო თიხისაგან დამზადებული, ძალიან თხელკეციანი ჭურჭლის ნატეხები და მოყვითალო ჭიქურით დაფარული ჯამის ძირ-ჭუსლი. სამხრეთ მინაშენის გარეთ $j_{k_{2-10}}$ კვადრატების ხაზზე ნანგრევ-ნაჟარი ფენა მოიჭრა 160-200 სმ-ის სიღრმეზე და 200-230 სმ-ის სიგანეზე. ამ მონაკვეთში, მთელ სიგრძეზე დაფიქსირდა 40-70 სმ. სიმძლავრის ნანგრევები კულტურული ფენა, იგი შეიცავს კირის ბათქაშს, საპირე ქვებს და განსაკუთრებით დიდი რაოდენობით ორივე სახეობის კრამიტს. ეს ფენა ინტენსიურად გრძელდება უფრო სამხრეთით, გაუთხრელ ფართობში. კრამიტების ასეთი რაოდენობა სხვა ფასადებთან არ დადასტურებულა. ამ კრამიტურილში აღმოჩნდა რამდენიმე ბრტყელი კრამიტის ნატეხი, რომლებზეც შერჩენილია ნუსხური წარწერები. ამავე ფენაში მცირე რაოდენობით ამოვიდა შუასაუკუნეებისათვის დამახასიათებელი თიხის ჭურჭლების ფრაგმენტებიც. აქაც $j_{k_{3-9}}$ კვადრატების ზოლზე, მიწის ზედაპირიდან 100 სმ-ის სიღრმეზე მიცვალებულის ჩონჩხებთან ისევ ფიქსირდებოდა კუბოს ფიცრების ფრაგმენტები. j_{2-8} კვადრატების ზოლზე, მიწის ზედაპირიდან 120-140 სმ.-ზე გამოვლინდა უშუალოდ სამხრეთის კედელთან მიდგმული ქვასამარხები. ისინი ჩაჭრილია კრამიტურილიან ნანგრევ ფენაში და ცოკოლის დონიდან 30-35 სმ-ით მაღლა მდებარეობდნენ. ქვასამარხები ფიქსირდება

ცოკოლის დონეზე და უფრო დაბლა. დროის სიმცირის გამო, ამ ზოლზე ფაქტობრივად კედლის ძირი და ცოკოლი ვერ გამოვაჩინეთ.

დასავლეთის ფასადის გასწვრივ $b-j_{2,3}$ კვადრატების ფარგლებში, ნაჟარი მოიჭრა 100-130 სმ. სიღრმეზე და 3-6 მეტრის სიგანეზე. გამოვლინდა დასავლეთის ფასადი ცოკოლის დონემდე და სამხრეთის ნავის დასავლეთი კედლის შემორჩენილი ნაწილის ქვედა სტრუქტურა. e_3 კვადრატში მოჭრილი ხის ამობრუნების შემდეგ მის ფესვებიდან ამოღებულია ბაზალტის მოზრდილი კვადრი, მისი ერთი ზედაპირი შესანიშნავად არის ორნამენტირებული. იგი გამოდგა მიწის ზედაპირზე ადრევე დაფიქსირებული არქიტექტურული დეტალის ნაწილი. მინაშენის დასავლეთი კედლის წმენდისას, $i_{2,3}$ კვადრატებში საყოფაცხოვრებო ნაგვიანი, დანალექი ფენის ალების შემდეგ 60 სმ სიღრმეზე დაფიქსირდა კრამიტური-ლიანი ნანგრევი ფენა, რომელშიც აღმოჩნდა დუღაბშერჩენილი ბრტყელი, მაღალბორტიანი ორი მთლიანი კრამიტი. ამ ფენის ალების შემდეგ, ცოკოლის დონეზე ამოვიდა თხელკედლიანი მოხატული დოქის ნატეხები. ეს ჭურჭელი შეკოწიწდა და მივიღეთ XI-XIV სს-თვის დამახასიათებელი უურიანი დოქის მშვენიერი ნიმუში.

ცენტრალური ეკლესიის ინტერიერიდან გამოიზიდა კამარის ნანგრევი, ბუტი და მცირე რაოდენობით საპირე ქვა. იატაკის დონემდე ნაჟარი მოიჭრა 60-70 სმ სიღრმეზე, იგი მრავლად შეიცავდა XX საუკუნის საყოფაცხოვრებო ნივთებსა და სრულიად უსახურ თიხის ჭურჭელს. გაწმენდის შედეგად გამოვლინდა კირხსნარით მოლესილი იატაკი, სამხრეთი კედლის აღმოსავლეთ მონაკვეთში დაფიქსირდა თარო-ჩამოსაჯდომი. კარგად გამოიკვეთა აბსიდის თავდაპირველი მოხაზულობა, მისი იატაკი საერთო დონიდან 20 სმ-ით მაღლაა.

საერთოდ ინტერიერში არ აღმოჩნდა ნანგრევი ფენის ის სიმძლავრე, რასაც წარმოქმნიდა კამარის ჩაქცევა და კედლების ნგრევა. ზედაპირულად არსებული ქვები მეტნაკლებად მიწეული იყო კედლებისკენ. ეს გვაძლევს საფუძველს გამოვთქვათ ვარაუდი, რომ რაღაც პერიოდში ადგილობრივი მოსახლეობის მიერ გამონთავისუფლდა ინტერიერი ქვებისაგან, რათა ჰქონოდათ საშუალება საკურთხეველთან მისვლისა სანთლების დასანთებად.

როგორც ზმით აღვნიშნეთ, წმენდისას აღმოჩნდა კერამიკული მასალაც. არის, როგორც უხეში სამხარეულო კერამიკის ფრაგმენტები, ისე საკმაოდ ნატიფი, სუფრისთვის განკუთვნილი კერამიკული ნაწარმიც, რომელთა შორის გვაქვს მთლიანი პროფილებიც.

სამხარეულო ჭურჭელს მიეკუთვნება მსხვილ მარცვლოვანი თიხისაგან დამზადებული, მოჩალისფრო-ვარდისფერკეციანი და ყავისფერკეციანი კეცების ფრაგმენტები, საშუალო ზომის რუხკეციანი ჭურჭლების (ჩაფები?) პირ-ყელისა და უურ-გვერდის ნატეხები, ზოგ შემთხვევაში უურის ზედა ბოლო უშუალოდ უერთდება სწორ, ოდნავ გაშლილ პირს (ტაბ. 17, 2.). აქვე აღვნიშნავთ რუხ და მოვარდისფრო კეციანი ქოთნების პირ-გვერდების ნატეხებსაც, ორ ეგზემპლარს უშუალოდ პირთან მორჩისებური შვერილი აქვს (ტაბ. 16, 3_{4,5}).

მეორე ჯგუფში შედის წმინდა, განუქილი თიხისაგან დამზადებული ძალიან თხელკეცნიანი მოყვითალო-ვარდისფერი ჭურჭლების ნატეხები, მოყვითალო-ჩალისფერი დოქების პირ-ყელის ნატეხები და ღია ვარდისფერი თხელკეცნიანი ტუჩიანი დოქის მთლიანი ეგზემპლარი. მას აქვს მსხლისებური კორპუსი, საშუალო სიმაღლის ვიწრო ყელი, თხელი, ბრტყელი ყურის ზედა ბოლო უშუალოდ პირს უერთდება; მუცლის ზემოთ ზედაპირი მოხატულია შავი და წითელი საღებავების კომბინაციით (ტაბ. 15). ასეთი დოქები ცნობილია დმანისის, გუდარეხის, თბილისის არქეოლოგიური ძეგლებიდან. ბოლო ხანს ასეთი ჭურჭლები მრავლად აღმოჩნდა ხრამის ხეობის კლდის სოფლებში. ამ ძეგლებზე ისინი კარგად თარიღდება XI-XIII სს. (ნ. ბახტაძე, 1991, გვ. 55, 60, ტაბ. VIII, XIV, XX, იქვე შესაბამისი ლიტერატურა). ამავე ჯგუფში განვიხილავთ მოყვითალო-ვარდისფერკეცნიანი და რუხკეცნიანი სხვადასხვა ზომის ჯამებისა და თასების ძირ-გვერდებისა და პირ-გვერდების ფრაგმენტებს, რომელთაგან ზოგი ამოღარულქუსლიანია, ზოგი რგოლისებურ-ქუსლიანია, არის ძირზე მრგვალ-ბრტყელი შვერილითაც. პირ-გვერდების მიხედვით მაღალგვერდიანია, პირგაშლილი, პროფილირებული ბაკოთი, გვერდის პირზე გადასვლა გლუვია. არის ეგზემპლარები, სადც გვერდის წიბოზე გადასვლა მკვეთრწიბოიანია. არის რამდენიმე მთლიანი პროფილიც, მათ შორის წერნაქით მთლიანად დაფარული ორი ფიალა - მათ ახასიათებს ამოღარული ქუსლი ღრმა გაშლილი გვერდები, გვერდის პირზე გადასვლა გლუვწიბოიანი, პირის ბაკო პროფილირებული (ტაბ. 15₁; 16₁₋₃). ანალოგიური ტიპის ჯამები ფეოდალური ხანის არქეოლოგიურად შესწავლილ მრავალ ძეგლზეა აღმოჩენილი და ზოგადად XI-XV სს. თარიღდება. (ნ. ბახტაძე, 1991, გვ. 42,43,60,74, ტაბ.IV,V,XII,XIII; გ. რჩეულიშვილი, 1990, გვ. 55,56; შ. მამულაძე, 1993, გვ. 132,133, ტაბ.71.)

კერამიკული ნაწარმის ყველაზე დიდ ჯგუფს წარმოადგენს, წმენდისას დიდი რაოდენობით აღმოჩენილი ბრტყელი და ღარიანი კრამიტების ფრაგმენტები. რაც უდავოდ იმის დასტურია, რომ ეკლესია ამ მასალით იყო გადახურული. კეცის დამუშავებისა და ცალკეული დეტალების ზომების მიხედვით იკვეთება ორი განსხვავებული ჯგუფი. პარალელური მასალის გათვალისწინებით (გ. ჯღამაია, 1980, გვ.36-39) ჩვენი აზრით, უფრო ადრეული უნდა იყოს (X ს) კრამიტების ის ჯგუფი, რომელიც დამზადებულია წვრილმარცვლოვანი კარგად განუქილი თიხისაგან, გამომწვარია მოვარდისფროდ ან ყავისფრად, ზედაპირი შეღებილია წითელი წერნაქის სქელი ფენით. აკეცილი გვერდების სიმაღლე 3-4 სმ-ია; კეცის სისქე 2,2-2,4 სმ.

მთელი ეგზემპლარის სიგრძე - 37 სმ; სიგანე განიერ ნაწილში - 24 სმ; ვიწრო ნაწილში - 18 სმ; ბორცის სიმაღლე - 3,5 სმ; კეცის სისქე - 2,2 სმ.

ღარიანი კრამიტის მთელი ეგზემპლარი, სიგრძე - 39 სმ; ქიმის სიმაღლე - 2 სმ; კეცის სისქე - 1,8 სმ.

მეორე ფგუფის კრამიტების თიხაც წვრილმარცვლოვანია, სილის მინარევებით, ზედაპირი ხაოიანია, გამომწვარია აგურისფრად ან მოყავისფროდ. ბრტყელი კრამიტების უმეტეს ნაწილს ბორტის ქვეშ, მთელ სიგრძეზე ფართო ღარი გასდევს, არის ეგზემპლარები, რომელთაც ზედაპირზე ეტყობათ ჰორიზონტალური და ვერტიკალური ზოლები. ბორტის სიმაღლე 1,3 სმ-დან - 2 სმ-მდე მერყეობს; კეცის სისქე 1,2-1,7 სმ. ღარიან კრამიტებს შედარებით დაბალი და განიერი ქიმი აქვთ.

განსაკუთრებულ ყურადღებას იმსახურებს ნუსხურწარწერიანი კრამიტების აღმოჩენა, რომლებიც პალეოგრაფიული თავისებურებებით X და XV სს. თარიღდება. (წარწერების თარიღი წინასწარულად განსაზღვრა ხელოვნების მუზეუმის მეცნიერ თანამშრომელმა, ქ-ნმა ელენე კავლელაშვილმა, რისთვისაც დიდ მადლობას მოვასხენებთ).

1. ბრტყელი, გვერდებაკეცილი კრამიტი, მოვარდისფრო-მოყავისფრო კეცით.

აკეცილი გვერდის სიმაღლე 4 სმ; კეცის სისქე 2 სმ. კრამიტის წინაპირი შეღებილია წითელი წერნაქით. კრამიტის ცენტრალურ არეზე ორსტრიქონიანი ნუსხური წარწერაა. X ს.

"ქ(რისტ)ე შ(ეი)წყ[ალე]
კ(ვ)რიკე"

2. ბრტყელი გვერდებაკეცილი კრამიტის ფრაგმენტი. კეცი მუჭი აგურისფერი. აკეცილი გვერდის სიმაღლე 2,4 - 3 სმ. კეცის სისქე - 1,4 სმ. დარჩენილია მხოლოდ ზედა მარჯვენა კუთხე, აქ შემორჩენილია ოთხსტრიქონიანი ნუსხური წარწერის სტრიქონების ბოლო ნაწილები. XV ს.

"[გ] რიგო
[ლ] . . . მისი
ერ
ლ(?)"

ზოგადად სამშენებლო კერამიკის ნიმუშებზე წარწერები, რიგორც წესი, ასომთავრულითაა შესრულებული. დღემდე ცნობილი ნიმუშებიდან, მხოლოდ მატანის ეკლესიისდან არის ცნობილი ნუსხურწარწერიანი კრამიტი (ჯ. ჭლამაია, 1980, გვ.47, ტაბ. XX). ქ-ნ ე. კავლელაშვილის მოსაზრებით ეკლესიის სახურავზე კვირიკეს მავედრებელი წარწერის განთავსება მისი განსაკუთრებული დვაწლით უნდა აიხსნებოდეს. სავარაუდოა მასში სამუშაოების დამფინანსებელი დავინახოთ. ამდენად ტაძრისის ეკლესიის გაწმენდისას აღმოჩენილი ნუსხურწარწერებიანი კრამიტების ფრაგმენტების აღმოჩენის ფაქტი მეტ მეცნიერ-

რულ მნიშვნელობას იძენს. ამიტომ საშუაო საქმედ მიგვაჩნია ეკლესიიდან სამხრეთით გამოვლენილი კრამიტურილიანი ნანგრევები ფენის ბოლომდე გაწმენდა, სადაც შესაძლოა კიდევ აღმოჩნდეს წარწერებიანი კრამიტების სხვა ფრაგმენტები, რაც უდავოდ მეტ ინფორმაციას შესძენს ძეგლის ისტორიას. აქვე დავსძენთ, რომ ეს ფაქტი ამავდროულად აზუსტებს ეკლესიის საბოლოო ნგრევის პერიდს და მის ფასადებთან ცოკოლს ზემოთ ქვასამარხების გამართვის დროს.

ფასადების გაწვრივ, ცოკოლის დონეზე მაღლა გამოვლენილი ქვასამარხები, მიწის ზედაპირიდან თითქმის ყველა ერთ დონეზეა დაფიქსირებული, ისინი ჩაჭრილია კრამიტურილიან ნანგრევ ფენაში. სამარხების კონსტრუქცია ერთნაირია, ყველა სამარხი უინვენტაროა. მათი გვერდითა კედლები შედგენილია ორ რიგად დაწყობილი დიდი და საშუალო ზომის 3-4 ან 5-6 ქვისაგან; ქვედა რიგის ქვები ღრმად არის მიწაში ჩასმული, თავი და ფეხები შემოსაზღვრულია ასევე მიწაში ჩასმული თითო ან ორი ქვით; გადახურვისათვის გამოყენებულია ბრტყელზედაპირიანი 3 ან 5 ფილაქვა. სამარხების სიგრძე 190 სმ-ია, სიგანე 50-90 სმ. ჩონჩხების გადასვენებისას გაირკვა, რომ შედარებით განიერი სამარხები რამდენჯერმე იყო გამოყენებული დასაკრძალვად (კვ.კვ. C_6 , C_9 , h_{10} , j_6). მიცვალებულთა ძვლები ერთმანეთში იყო არეული, ზედა ჩონჩხის ალაგების შემდეგ ჩნდებოდა ქვედა ჩონჩხის ნაწილები. თავის ქალის ნატეხები სამარხის ცენტრში იყო, მენჯის ძვლები აღმოსავლეთით და ასე შემდეგ. მსგავსი ფაქტები საქართველოში გათხრილ შუასაუკუნეების თითქმის ყველა ძეგლზეა დადასტურებული. (ლ. ჭილაშვილი, 1991, გვ. 74,89; რ. რამიშვილი, 1970, გვ.182; ბ. ჯორბენაძე, 1983, გვ.159,160; შ. მამულაძე 1993, გვ 122, იქვე სათანადო ლიტერატურა).

საქართველოში ეკლესიებთან თუ სხვა ტიპის ძეგლებზე გათხრილ სამაროვნებზე, თითო ოროლა გამოჩენილია გარდა მიცვალებულებს, ინვენტარი არ ახლავს, რაც ყოველთვის ართულებს მათი ასაკის განსაზღვრას. ჩვენს შემთხვევაში, როგორც უკვე აღვნიშნეთ სამარხები ჩაჭრილია, ნანგრევ ფენაში, სადაც აღმოჩნდა პალეოგრაფიულად კარგად დათარიღებული წარწერებიანი კრამიტები, X და XV სს. ამდენად გამოვთქვამთ ვარაუდს, რომ ჩვენს მიერ ცოკოლის დონეზე მაღლა გამოვლენილი სამარხები მხოლოდ XV საუკუნის შემდეგ შეიძლება გამართულიყო.

გაწმენდის პროცესში აღმოჩენილი არქეოლოგიური მასალა გრაფიკული და ფოტოფიქსაციის შემდეგ ჩაბარდა ბორჯომის მხარეთმცოდნეობის მუზეუმს.

დამოწმებული ლიტერატურა

1. თ. არჩვაძე, აღმოსავლეთ საქართველოს გვიანფეოდალური ხანის მოუჭიქავი თიხის ნაწარმი, ფეოდალური საქართველოს არქეოლოგიური ძეგლები III თბ.1978
2. ნ. ბახტაძე, ქვემო ქართლის კლდის სოფლები (ისტორიულ-არქეოლოგიური გამოკვლევა), თბ.1991
3. ი. გრძელიშვილი, ო. ტყეშელაშვილი, თბილისის მატერიალური კულტურის ძეგლები, თბ. 1954
4. ე. კავთელაშვილი, ტაძრისი ეკლესიის კრამიტების ლაპიდარული წარწერები (კვლევის წინასწარული შედეგები) ხელნაწერი, თბ. 2005.
5. ბ. მჭედლიშვილი, ბ. ნიკოლაიშვილი, ბეთლემის მონასტრის არქეოლოგიური მონაპოვარი, ძეგლის მეგობარი #71, თბ.1986
6. შ. მამულაძე, აჭარისწყლის ხეობის შუასაუკუნეების არქეოლოგიური ძეგლები, ბათუმი, 1993
7. ბ. ნიკოლაიშვილი, არქეოლოგიური მასალები ტამალას წმ.გიორგის ეკლესიიდან, ძეგლის მეგობარი #67, თბ,1985
8. გ. რჩეულიშვილი, ფშავის არაგვის ხეობის შუასაუკუნეების არქეოლოგიური ძეგლები, თბ. 1990
9. რ. რამიშვილი, ივრის ხეობის არქეოლოგიური ძეგლები I სიონი, თბ.1970
10. ლ. ჭილაშვილი, ქალაქი რუსთავი, თბ.1958
11. ლ. ჭილაშვილი, ძველი გავაზი, თბ.1975
12. ლ. ჭილაშვილი, არეში (ისტორიულ-არქეოლოგიური გამოკვლევა), თბ.1991
13. ვ. ჯაფარიძე, კერამიკული წარმოება X-XIII სს. საქართველოში, თბ.1956
14. ბ. ჯორბენაძე, ერწო-თიანეთი შუასაუკუნეებში, თბ. 1982
15. ბ. ჯორბენაძე, ჟინვალის ნაქალაქარის სამაროვნის თხრა 1972 წელს, კრებული ჟინვალი I, თბ. 1983
16. ჯ. ჭლამაია, სამშენებლო კერამიკა ფეოდალური ხანის საქართველოში, თბ. 1980

ტაბულების აღწერილობა

I - გეგმა

- II -
1. ჭრილი 1-1;
 2. ხედი აღმოსავლეთ, სამხრეთ და ჩრდილოეთ ფასადებთან განლაგებულ სამარხებზე;
 3. ხედი ჩრდილო-დასავლეთიდან.

III - ეკლესიის ჩრდილოეთის ფასადი:

1. გაწმენდამდე;
2. ფასადის წმენდის საწყისი ეტაპი, მარცხენა ქვედა კუთხეში ჩანს ქვასამარხი;
3. ფასადი გაწმენდის შემდეგ, კარგად ჩანს სამარხების განლაგება;
4. ფასადის გაწმენდის ბოლო ეტაპი.

IV - ეკლესიის ჩრდილოეთის მინაშენი:

1. მინაშენის ინტერიერი გაწმენდამდე;
2. ინტერიერის გაწმენდის საწყისი ეტაპი;
3. მინაშენის გაწმენდის შუა ეტაპი; 4. მინაშენი გაწმენდის შემდეგ.

V - ეკლესიის აღმოსავლეთის ფასადი:

1. ფასადი გაწმენდამდე;
2. ფასადი გაწმენდის შემდეგ;
3. ფასადის გაწმენდის საწყისი ეტაპი;
4. ფასადის გაწმენდის მომდევნო ეტაპი, სამარხების გამოვლენამდე.

VI - ეკლესიის აღმოსავლეთის ფასადი:

1. ფასადთან გამოვლენილი სამარხები - ზედა დონის დაზიანებული სამარხები;
2. ხედი ორიარუსად განლაგებულ ქვედა დონის ქვასამარხებზე;
3. ქვასამარხის აგებულების ნიმუში;
4. ხედი ფასადზე საბოლოო გაწმენდის შემდეგ ხარაჩოების გამართვამდე.

VII - ეკლესიის სამხრეთის მინაშენი და ფასადი:

1. ხედი ეკლესიის სამხრეთის მინაშენზე და ფასადზე გაწმენდამდე
(იქვე კარგად ჩანს დასავლეთის ფასადიც გაწმენდამდე);
2. მინაშენის ინტერიერის გაწმენდის საწყისი ეტაპი;
3. მინაშენის აბსიდის გაწმენდის პროცესი;
4. მინაშენის აბსიდში მიწის ზედაპირიდან 110 სმ-ზე დაფიქსირებული XIX-XX სს. ძლიერ დაზიანებული სამარხები.

VIII - ეკლესიის სამხრეთის ფასადი:

1. ფასადის გაწმენდის საწყისი ეტაპი;
2. ფასადის გაწმენდის შუა ეტაპი;
3. ხედი სამხრეთ-აღმოსავლეთ კუთხეზე გაწმენდის შუა ეტაპზე;
4. სამხრეთ ფასადთან გამოვლენილი ქვასამარხები.

- IX - 1. ხედი ეკლესიის სამხრეთის მინაშენზე და სამხრეთ კედელზე გაწმენდის პირველი ეტაპის შემდეგ;
2. მინაშენის სამხრეთის კედლის ქვედა სტრუქტურის წმენდა რესტავრაციის პროცესში, მარცხნივ მიწის ჰორიზონტში კარგად ჩანს კრამიტურილიანი ნანგრევები ფენა, რომელშიც წარწერიანი კრამიტები აღმოჩნდა;
3. სამხრეთის ფასადის გაწმენდის ბოლო ეტაპი, კედრში ჩანს ცოკოლთან მიდგმული ქვაყუთი, რომელიც ადგილზევე დაკონსერვდა.

X - ეკლესიის დასავლეთის ფასადი:

1. ხედი ფასადზე გაწმენდამდე;
2. ფასადის გაწმენდის საწყისი ეტაპი, მარცხენა კუთხეში კარგად ჩანს მცირე ეკლესიის სამხრეთ-დასავლეთი კუთხე;
3. ფასადის წმენდის შუა ეტაპი;
4. ფასადის გაწმენდის ის ეტაპი, რომლის შემდეგაც შესაძლებელი გახდა ხარაჩოების დაყენება.

- XI - 1. ხედი ეკლესიის დასავლეთისა და ჩრდილოეთის ფასადებზე ხარაჩოების დაყენებამდე;
2. დასავლეთის ფასადის მიმდებარე ფართობის გაწმენდა რესტავრაციის პროცესში.
3. გაწმენდის მეორე ეტაპი, ხედი სამხრეთ მინაშენის სამხრეთ-დასავლეთ მონაკვეთზე;
4. ხედი ეკლესიიდან სამხრეთ-დასავლეთით, გალავნის შიგნით გამოვლენილ ქვასამარხებზე, რომლებიც ადგილზე დაკონსერვდა.

XII - ეკლესიის მთავარი ნავის ინტერიერი:

1. ხედი გაწმენდამდე;
2. ხედი გაწმენდის პირველი ეტაპის შემდეგ;
3. სამხრეთ კედელთან გამოვლენილი თარო-ჩამოსაჯდომი;
4. ინტერიერში, ხარაჩოების პირობებში აბსიდის პირვანდელი დონისა და მოხაზულობის გამოვლენის პროცესი.

XIII - ეკლესიის გაწმენდის პროცესში აღმოჩენილი არქიტექტურული დეტალები.

- XIV - 1,2. ეკლესიის გაწმენდისას აღმოჩენილი კრამიტები;
3. X ს-ის წარწერიანი კრამიტი;
4. XV ს-ის წარწერიანი კრამიტი.

XV - ეკლესიის გაწმენდისას აღმოჩენილი თიხის ჭურჭელი:

1. მოხატული დოქი;
2. გარდისფერკეციანი ჯამი;
3. მინიატურული ფეხიანი ჭრაქი;
4. ყვითელი ჭიქურით დაფარული ჯამის ძირ-ქუსლის ფრაგმენტი.

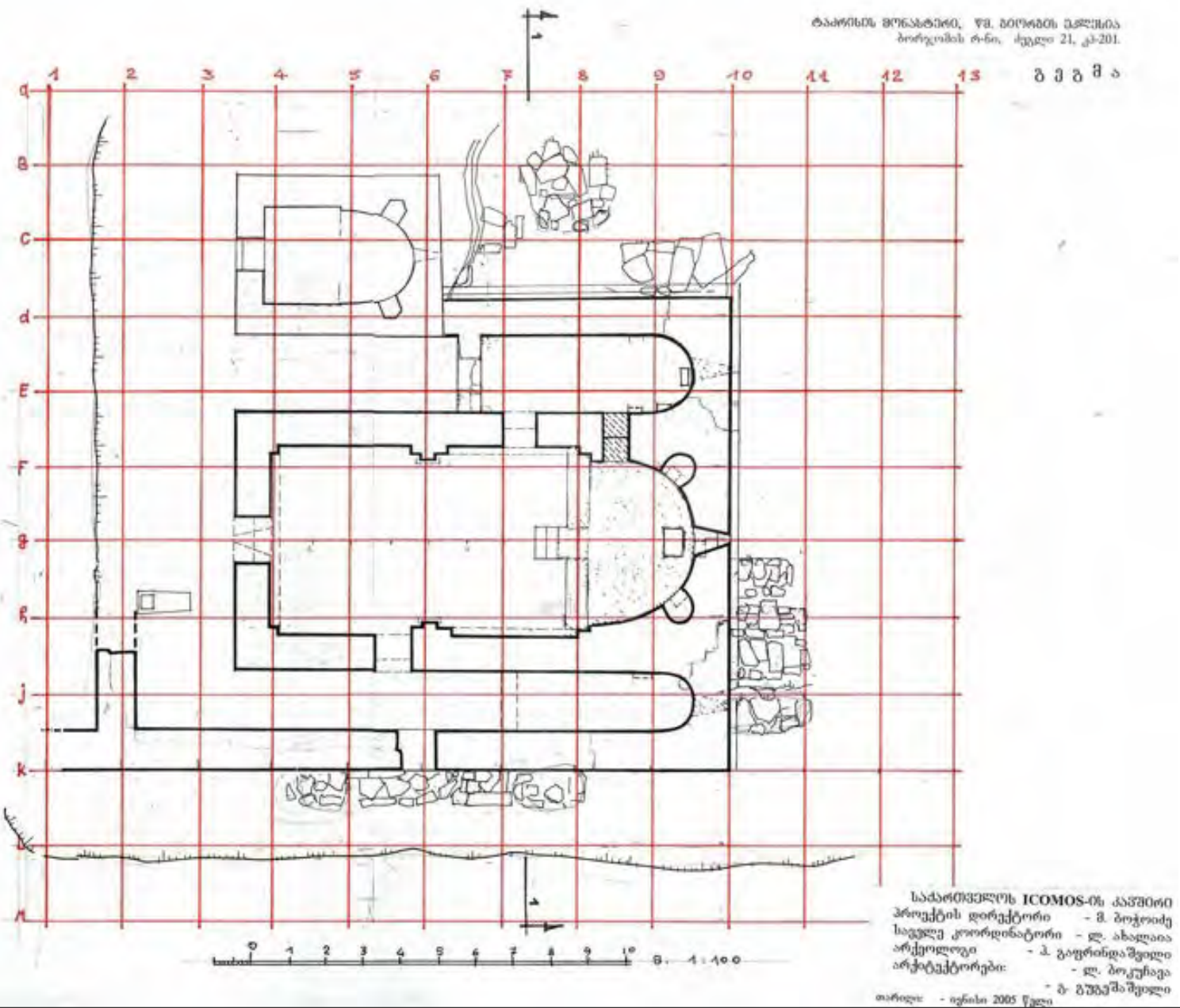
- XVI - 1-3 გაწმენდისას აღმოჩენილი თიხის ჯამების პროფილები;
4. 1. თიხის კეცის პროფილი; 2, 3. ღიაფერის კეციანი დოქების პირ-ყელის პროფილები; 4, 5. მცირე ზომის ჭოთნების პირ-გვერდის პროფილები; 6. მოწითალო-გარდისფერკეციანი ჯამი.

XVII - 1. 1,2. ქოთნების უურ-გვერდების ნიმუშები; 3-6. ჯამების ძირ-ქუსლების ნიმუშები;
2. თიხის ჩაფების პროფილები;
3. ქოთნების პირ-გვერდების პროფილები;
4. 1,2. მოზრდილი ქოთნების ნიმუშები, 3. თიხის ჭურჭლის ხუფის პროფილი.

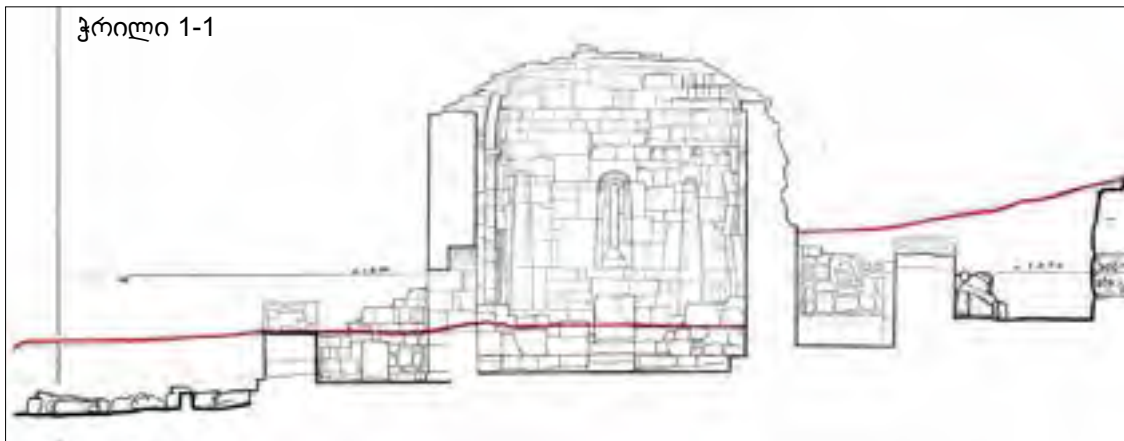
XVIII - 1. თიხის კეცების ნიმუშები;
2. თიხის ჯამების პირ-გვერდის პროფილები;
3. ბრტყელი, ბორტიანი კრამიტის მთლიანი ეგზემპლარი;
4. ლაქიანი კრამიტის მთლიანი ეგზემპლარი.

XIX - ხედეი რესტავრაციის დასრულების შემდეგ.

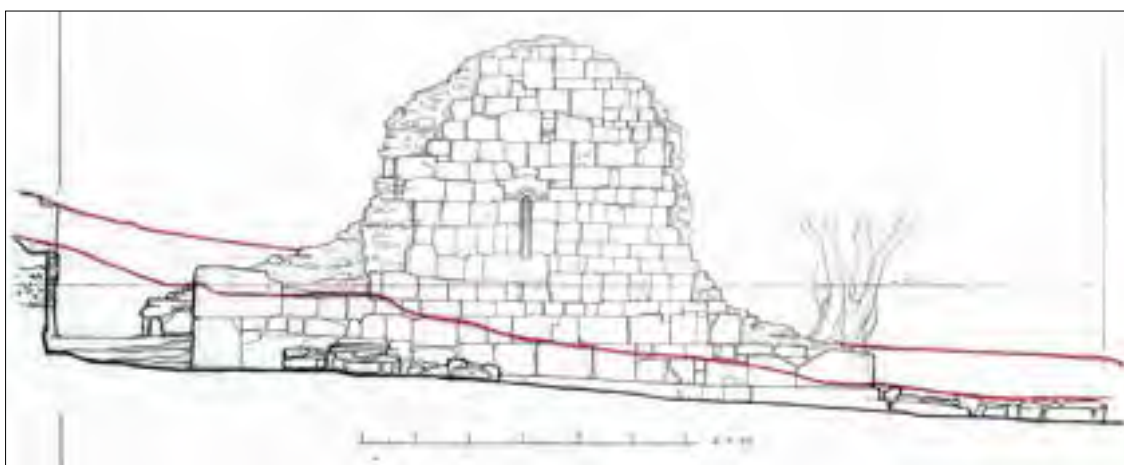
1. ხედი სამხრეთ-აღმოსავლეთიდან;
2. ხედი ჩრდილო-დასავლეთიდან.

1. ჭრილი 1-1

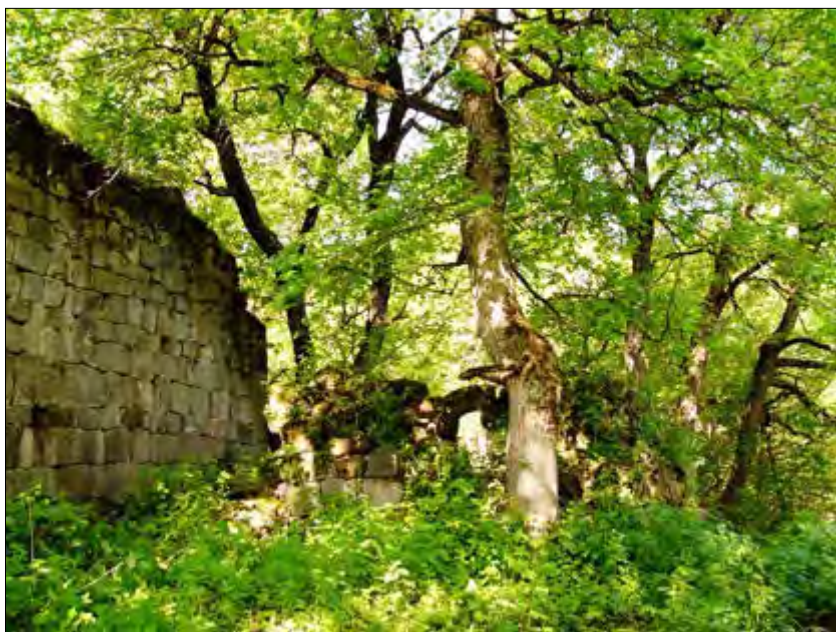
2.

3.

1.

2.

3.

4.

1.

2.

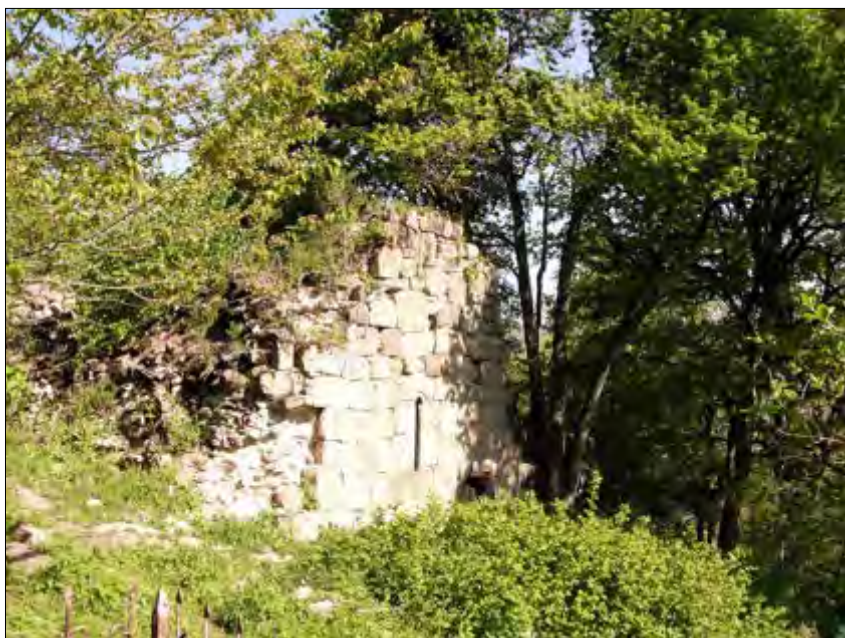
3.

4.

1.

2.

3.

4.

1.

2.

3.

4.

1.

2.

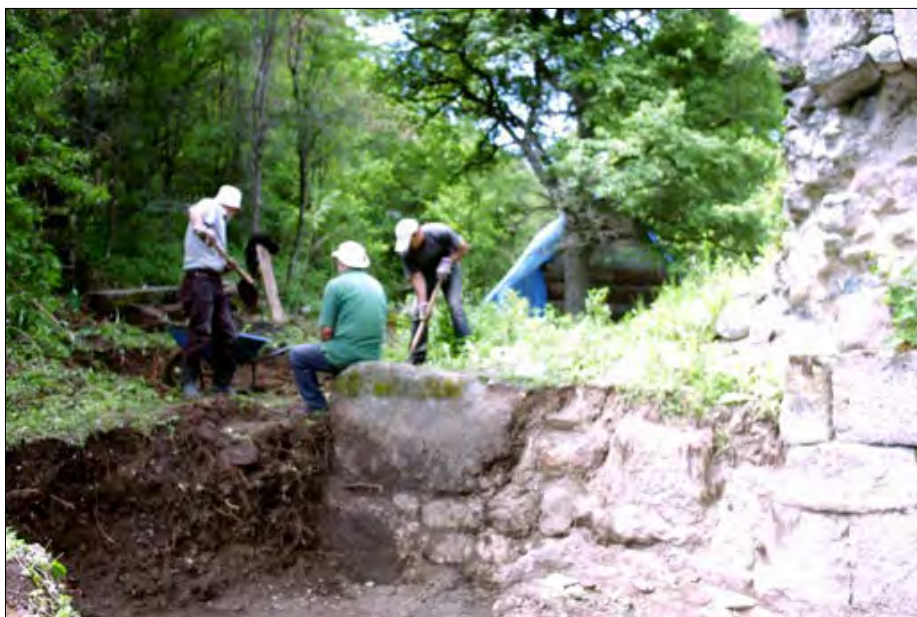
3.

4.

1.

2.

3.

4.

1.

2.

3.

1.

2.

3.

4.

1.

2.

3.

4.

1.

2.

3.

4.

1.

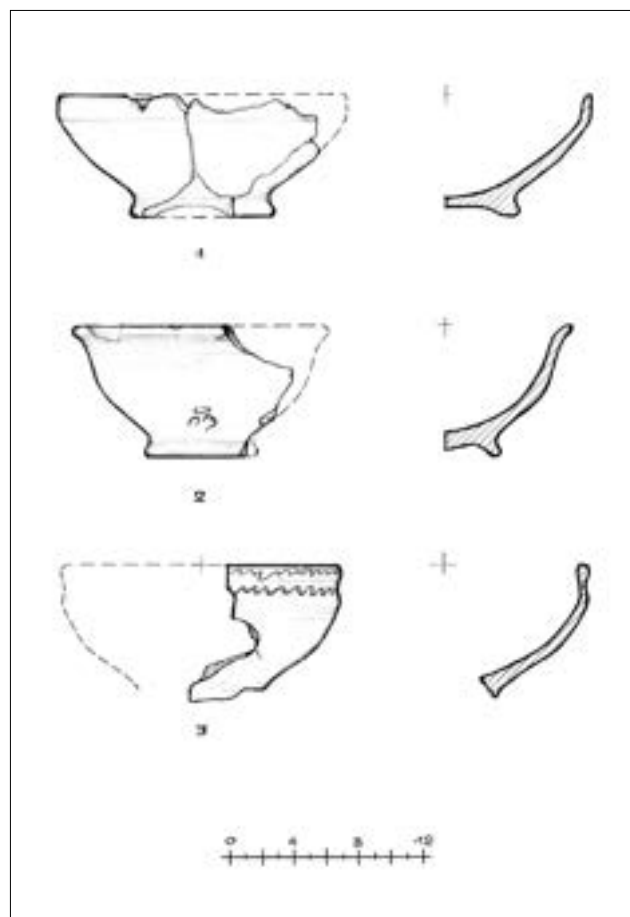
2.

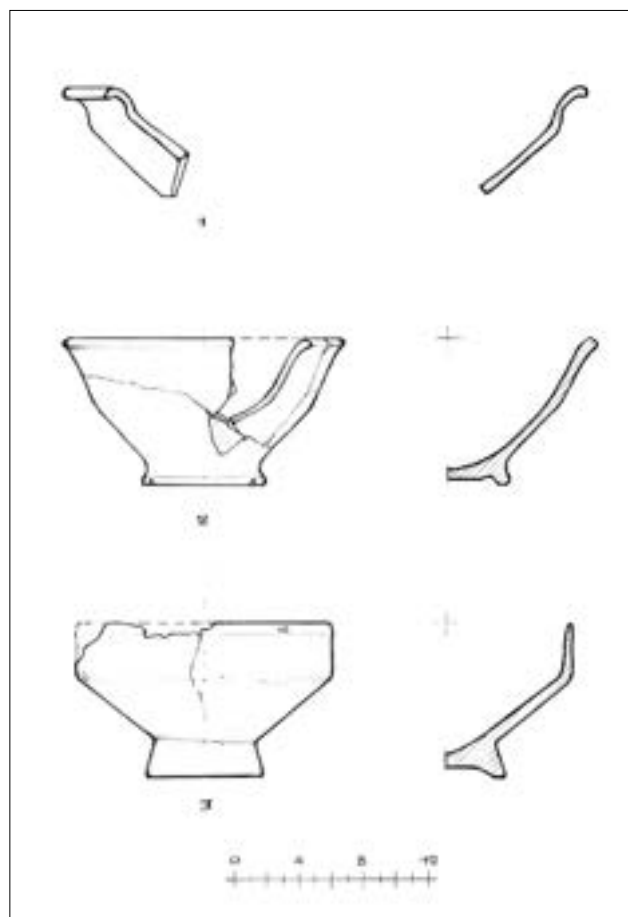
3.

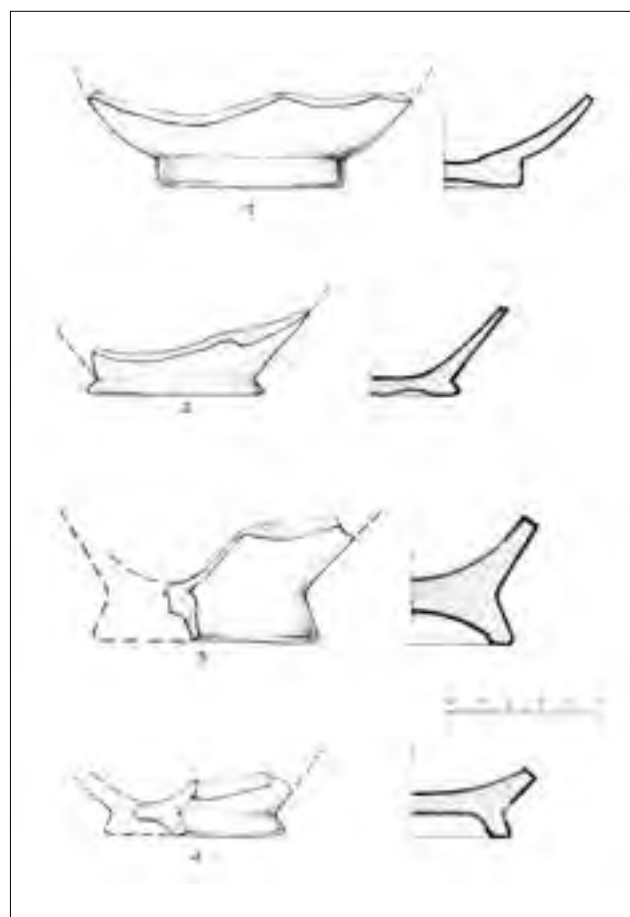
4.

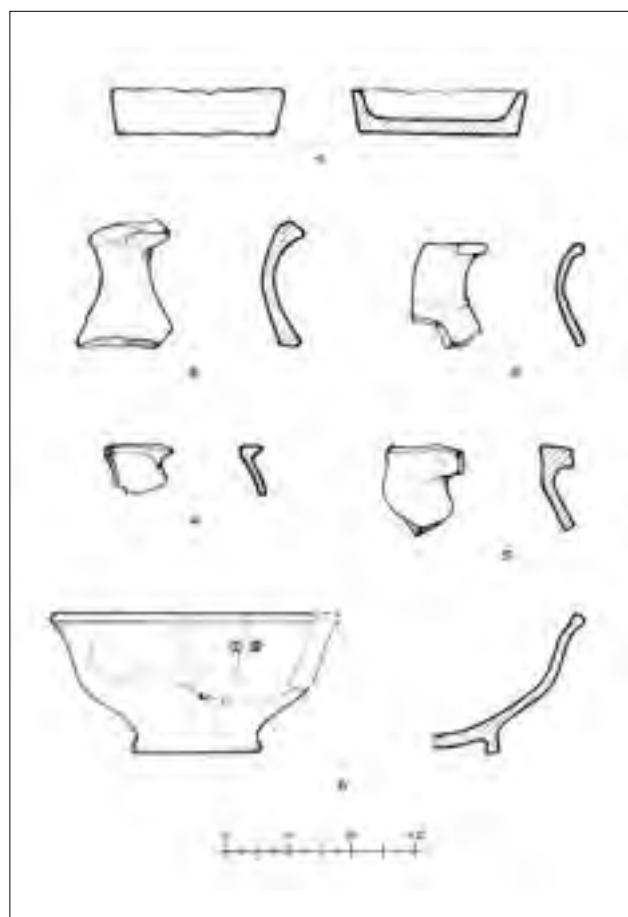
1.

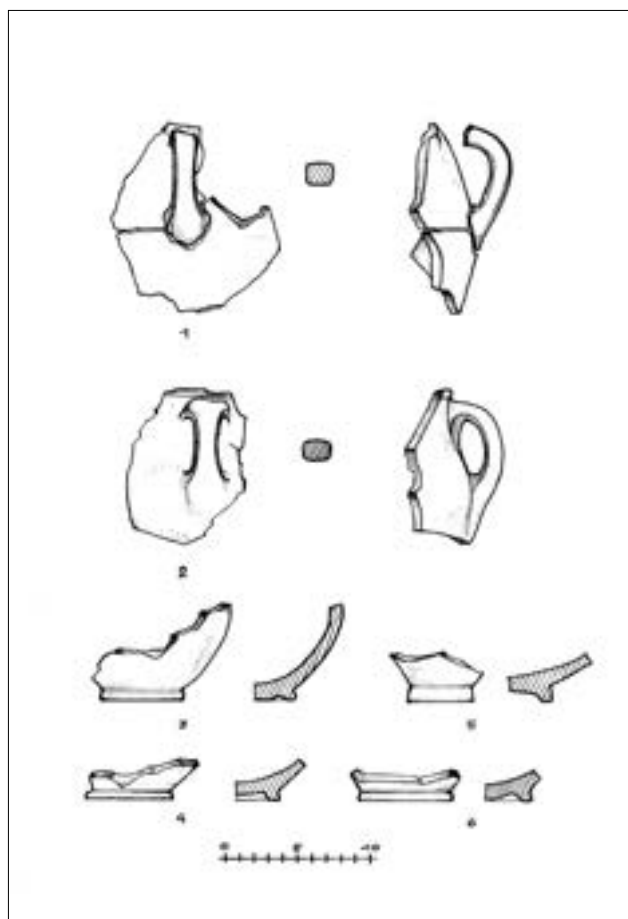
2.

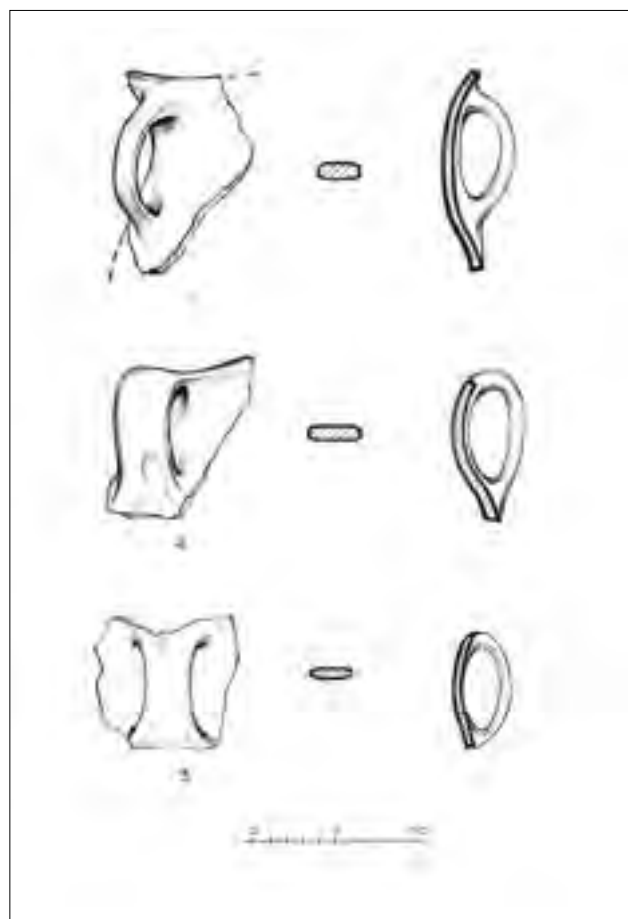
3.

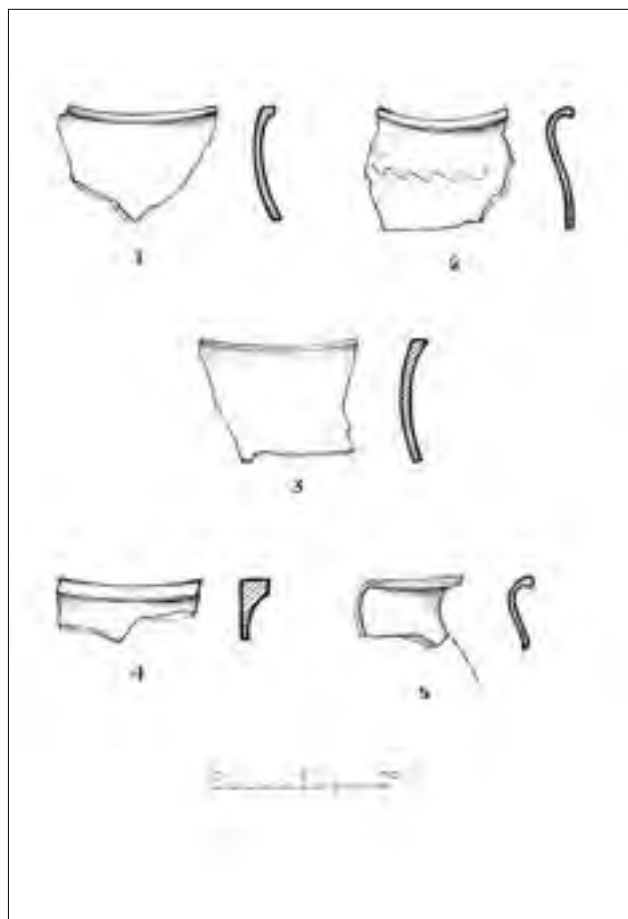
4.

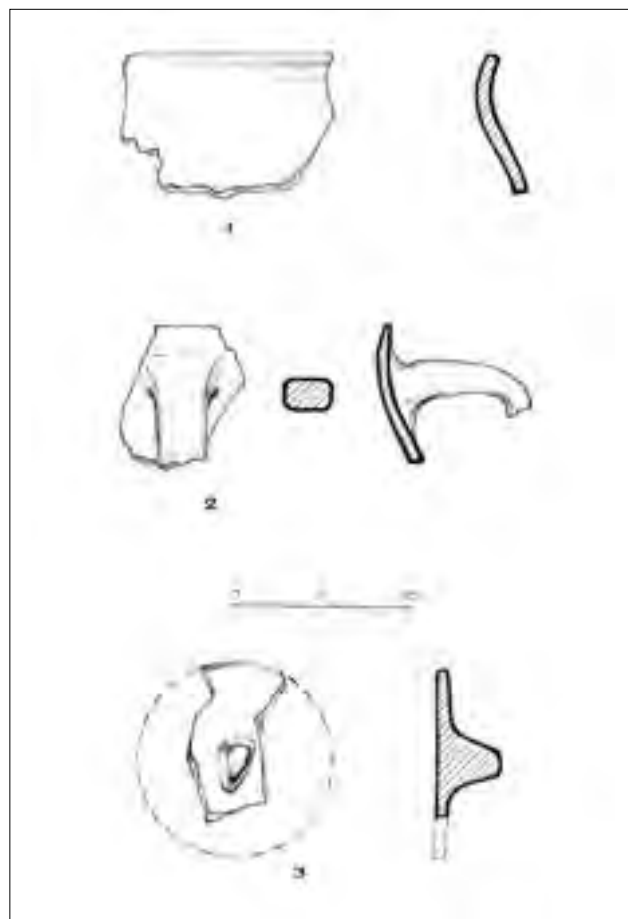
1.

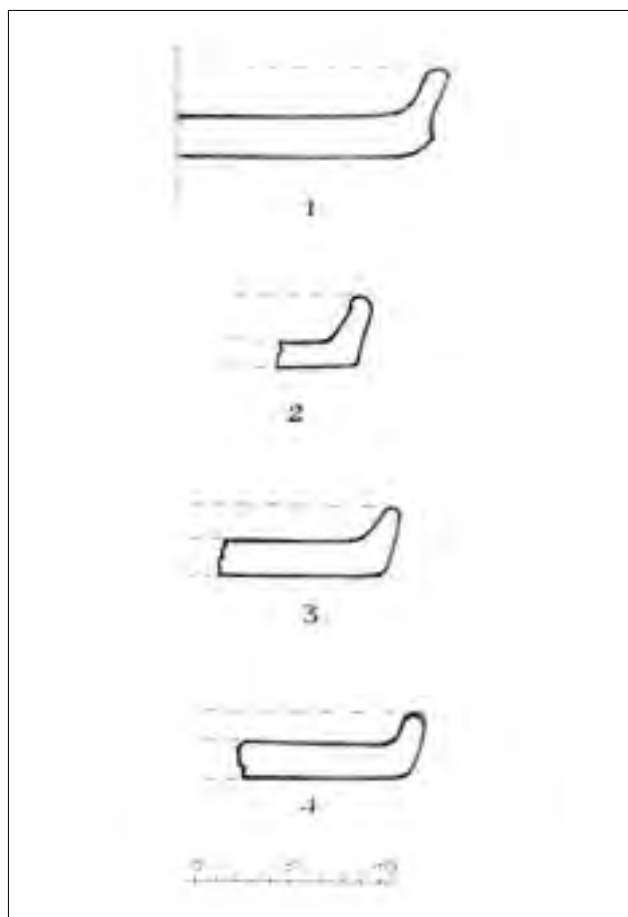
2.

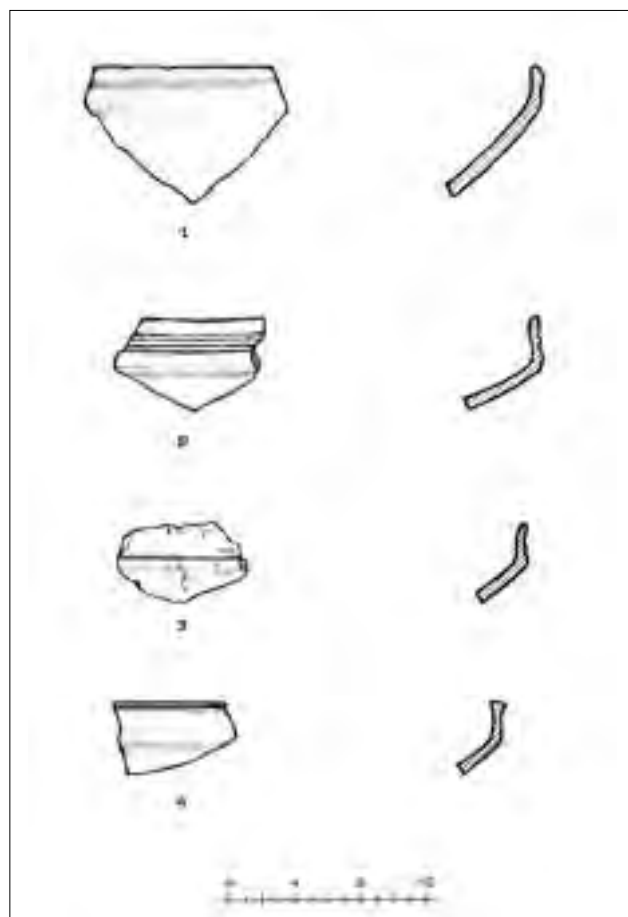
3.

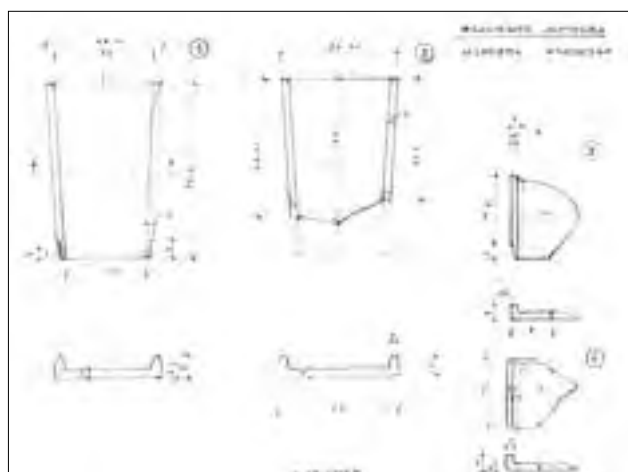
4.

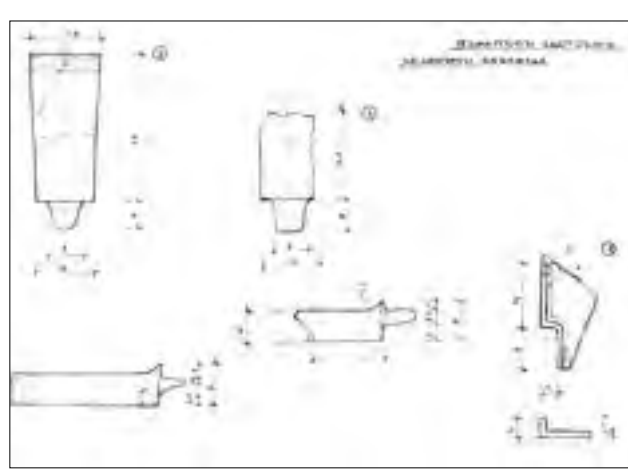
1.

2.

3.

4.

1.

2.

საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის პრეზიდიუმი

საქართველოს არქეოლოგიური კომისია

0108, თბილისი, რუსთაველის პროსპექტი 52
ტ: (99532) 99-58-27, ფ: (99532) 99-88-23, e-mail: root@geonad.acnet.ge
52 Rustaveli St., Tbilisi, 0108, Georgia
Tel: (99532) 99-58-27, Fax: (99532) 99-88-23, e-mail: root@geonad.acnet.ge

უწყობა № 2

16.05.05 ძალაშია 31.12.05

ნებართვა № 2

ეს ნებართვა საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის საქართველოს არქეოლოგიურმა კომისიამ
მიცა ქ-ნ ლალი ახალაია
არქეოლოგიური გათხრების ჩასატარებლად
ბონატოში ხ-ნა ქაშიის მონასტრის ნაშთების გათხრის მუშაობის შესახებ
აქ

ნებართვის საფუძველზე ქ-ნ ლალი ახალაია უფლებამოსილია

ჩატაროს ძველთა ტოპოგრაფიული აგეგმვა, ფოტოფიქსაცია, აზომვა-ჩახატვა და სიძველეების
შესწავლასთან დაკავშირებული მცირე მოცულობის მიწის სამუშაო. იგი უადგებელია ამ
სამუშაოების შესრულებისას, ანგარიშის შედგენისას და აღმოჩენილ ძველთა დაცვისათვის
იხელმძღვანელოს საქართველოს არქეოლოგიური კომისიის დებულებით „საქართველოს
ტერიტორიაზე საველე-არქეოლოგიური სამუშაოების შესახებ“ 2002 წ.

ადგილობრივ ხელისუფლებას ევალება ხელი შეუწყოს ქ-ნ ლალი ახალაია
მასზე დაკისრებული დაქალების წარმატებით შესრულებაში.

საფუძველი: საქართველოს კანონი „კულტურული
მემკვიდრეობის დაცვის შესახებ“ 1999 წ.

აკადემიკოსი გ. თაყაიძე

საქართველოს არქეოლოგიური კომისიის თავმჯდომარე,
საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ვიცე-პრეზიდენტი.

გ. დამბაშიძე

საქართველოს არქეოლოგიური კომისიის სწავლული მდივანი.

შეთანხმებულია

საქართველოს კულტურის, ძეგლთა დაცვისა
და სპორტის სამინისტრო.

N

ბორჯომის რაიონის სოფ. ტაძრისში მდებარე ტაძრისის მონასტრის
წმინდა გიორგის ეკლესიის გაწმენდითი სამუშაოების განხორციელებისას
აღმოჩენილ არქეოლოგიური მასალის

მიღება-ჩაბარების აქტი

28.11.2005 წ.

ძეგლებისა და ღირსშესანიშნავი ადგილების საერთაშორისო საბჭოს საქართველოს
ეროვნულმა კავშირმა (საქართველოს ICOMOS -ის კავშირი), ბაქო-თბილისი-ჯეიჰანის
მილსადენის კომპანიასთან დადებული ხელშეკრულების თანახმად 2005 წელს
განახორციელა ტაძრისის მონასტრის წმინდა გიორგის ეკლესიის რესტავრაცია-
კონსერვაციის კომპლექსური სამუშაოები. გაწმენდითი სამუშაოები მიმდინარეობდა
არქეოლოგიური ზედამხედველობით.

გაბარებთ გაწმენდითი სამუშაოების შედეგად გამოვლენილ შემდეგ მასალას:

- კრამიტი - ბრტყელი გვერდებოვანი, 2 მთლიანი ეგზემპლარი;
- კრამიტი - ღარიანი, 1 მთლიანი ეგზემპლარი და 3 ფრაგმენტი კუხის კრამიტისა;
- კეცი - 1 მთლიანი ეგზემპლარი, 7 სხვადასხვა ფრაგმენტი;
- ჯამები - ძირ-ქუსლი, 12 ერთეული;
- ჯამები - პირგვერდები, 7 ერთეული;
- ჯამები - მთლიანი პროფილები, 6 ერთეული;
- ჯამები - პირ-უკლის ფრაგმენტები, 7 ერთეული;
- ქოთნები - პირ-გვერდის ფრაგმენტები, 8 ერთეული;
- ფეხიანი ტრაქის ფრაგმენტი - 1 ერთეული;
- ტურტლის ხუფის ფრაგმენტი - 1 ერთეული;
- დოქის პირ-უკლის ფრაგმენტი - 3 ერთეული;
- თურქული ნიბუხის ფრაგმენტი - 1 ერთეული.

ჩვენ, ქვემოთ ხელის მომწერნი: საქართველოს ICOMOS -ის კავშირის ხელმძღვანელი -
მერაბ ბოჭორძე და პროექტის არქეოლოგიური ზედამხედველი ლალი ახალაია ვადასტურებთ, რომ
ზემოთ აღნიშნული მასალა გადავეცით ბორჯომის რ-ნის მხარეთმცოდნეობის მუზეუმს.

ჩააბარა:

საქართველოს ICOMOS -ის კავშირი

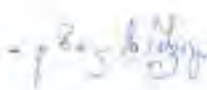
ხელმძღვანელი - მერაბ ბოჭორძე

არქეოლოგი - ლალი ახალაია

მიიღო:

ბორჯომის რ-ნის
მხარეთმცოდნეობის მუზეუმი

დირექტორი - ვიოლეტა ბადახაშვილი

ტაძრისის მონასტერი - წმინდა გიორგის ეკლესია

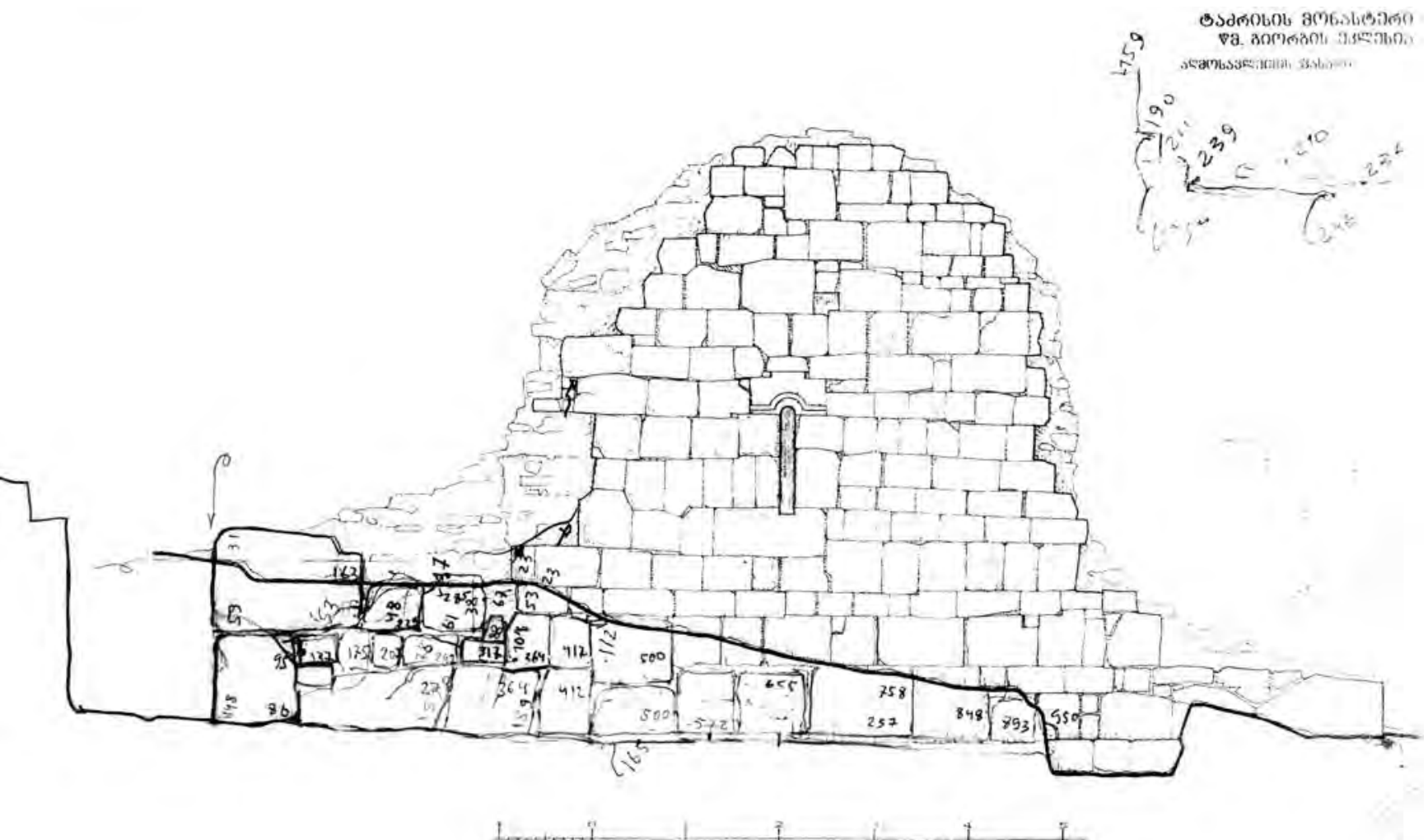
ბორჯომის რაიონი, სოფ. ტაძრისი

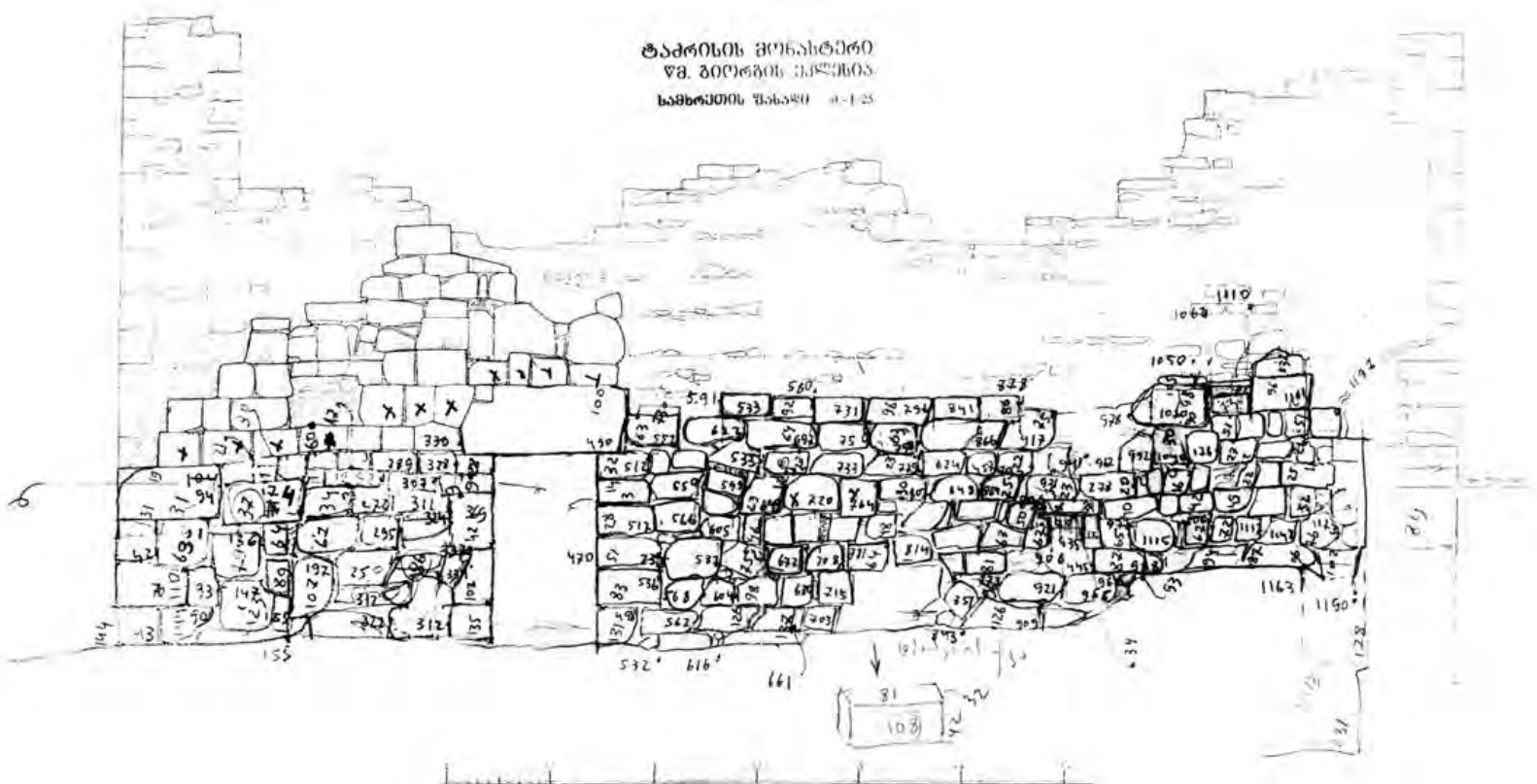
წინასაპროექტო კვლევა-ფიქსაციის გრაფიკული მასალა

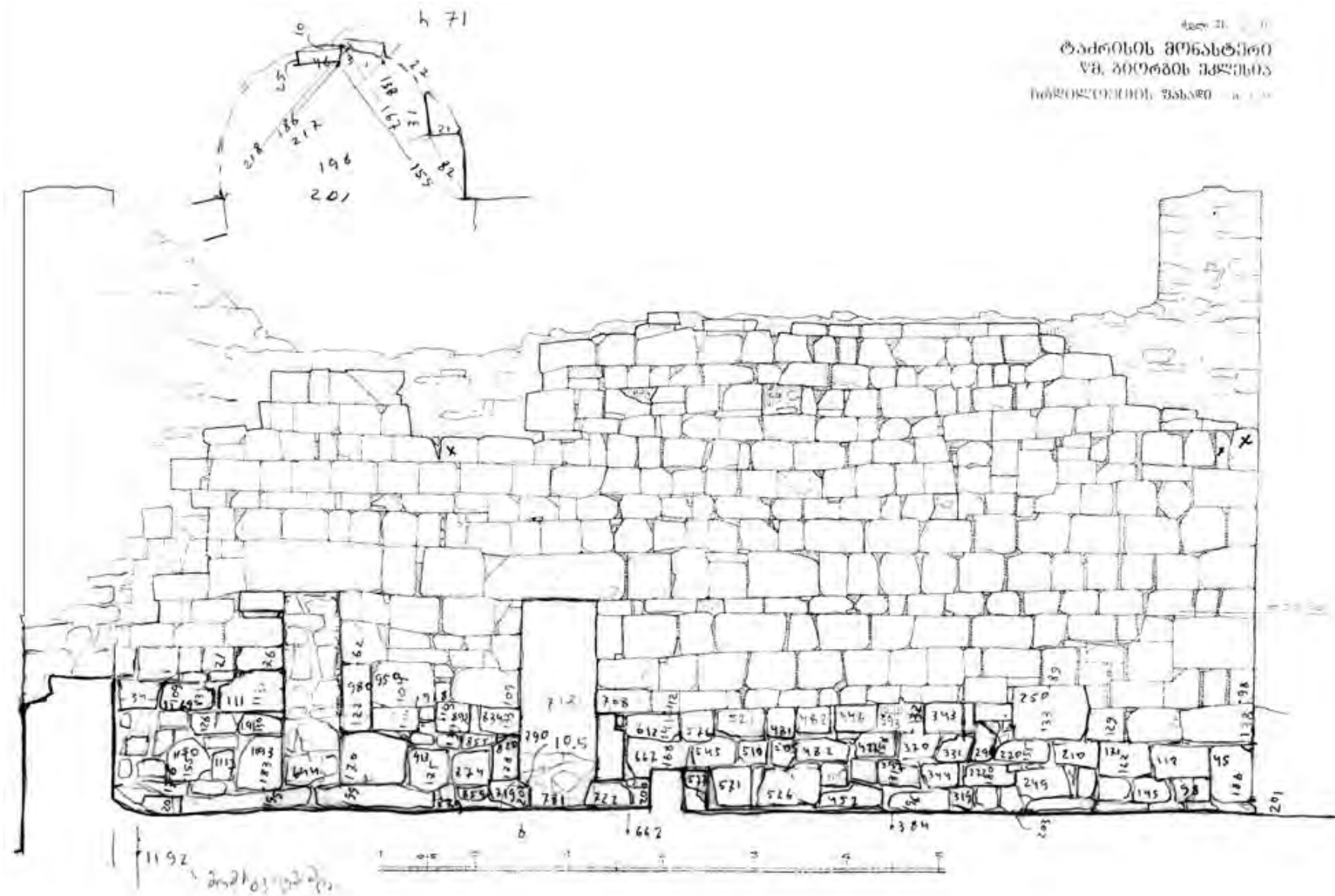
- C -1 გაწმენდის შედეგად გამოვლენილი ნაწილების კროკები
- C -2 გამოვლენილი ნაწილების ანაზომი
- C -3 წინასაპროექტო სამუშაო; ანალოგების მოძიება, სქემები
- C -4 ძეგლის სავარაუდო გრაფიკული რეკონსტრუქცია

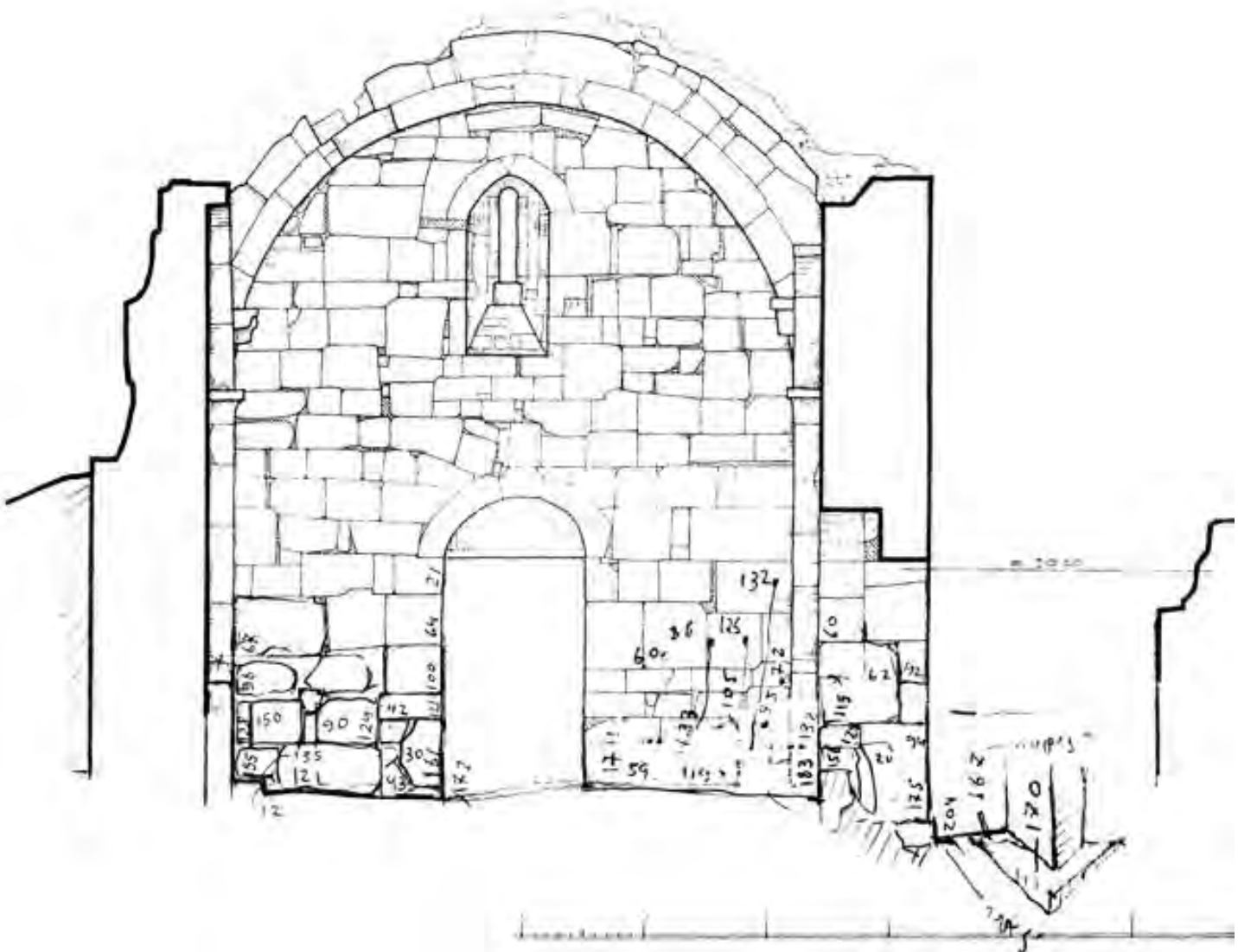
2005 წლის მაის-ივნისში ჩატარებული გაწმენდითი სამუშაოების შედეგად გამოვლინდა ძეგლის მიწით დაფარული ნაწილები. გამოვლენილი ნაწილები და დეტალები დაფიქსირდა და მოხდა მათი მიზმა ადრე (2003წ.) შესრულებულ ანაზომებზე.

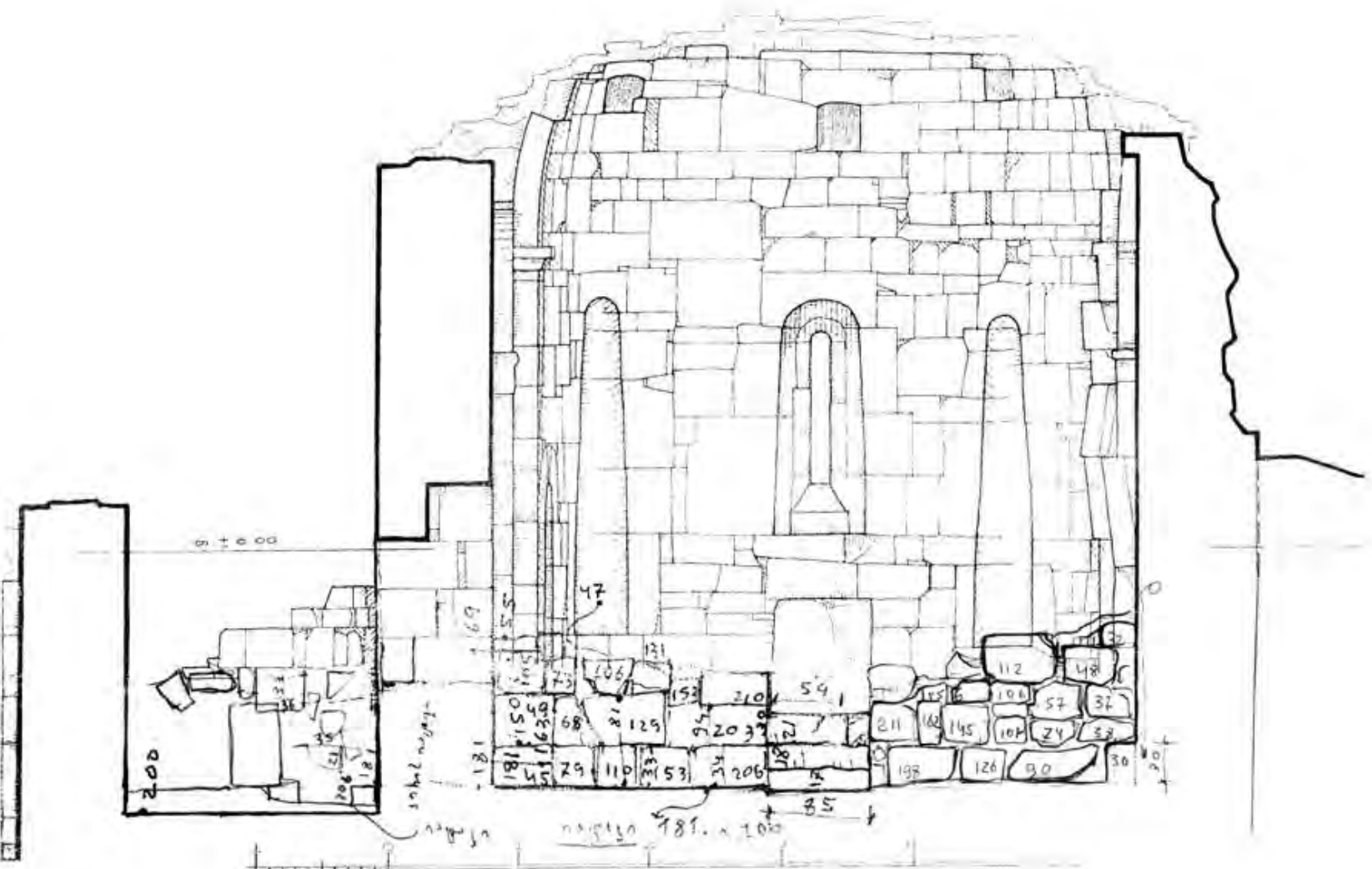
პროექტის ხელმძღვანელი	- მერაბ ბოჭორიძე
არქეოლოგი	- ლალი ახალაია
ხელოვნებათმცოდნე	- ირინე ელიზბარაშვილი
არქიტექტორები:	- ეთერ მახათელაშვილი
	- ლია ბოკუჩავა
	- გიორგი გუგუშაშვილი

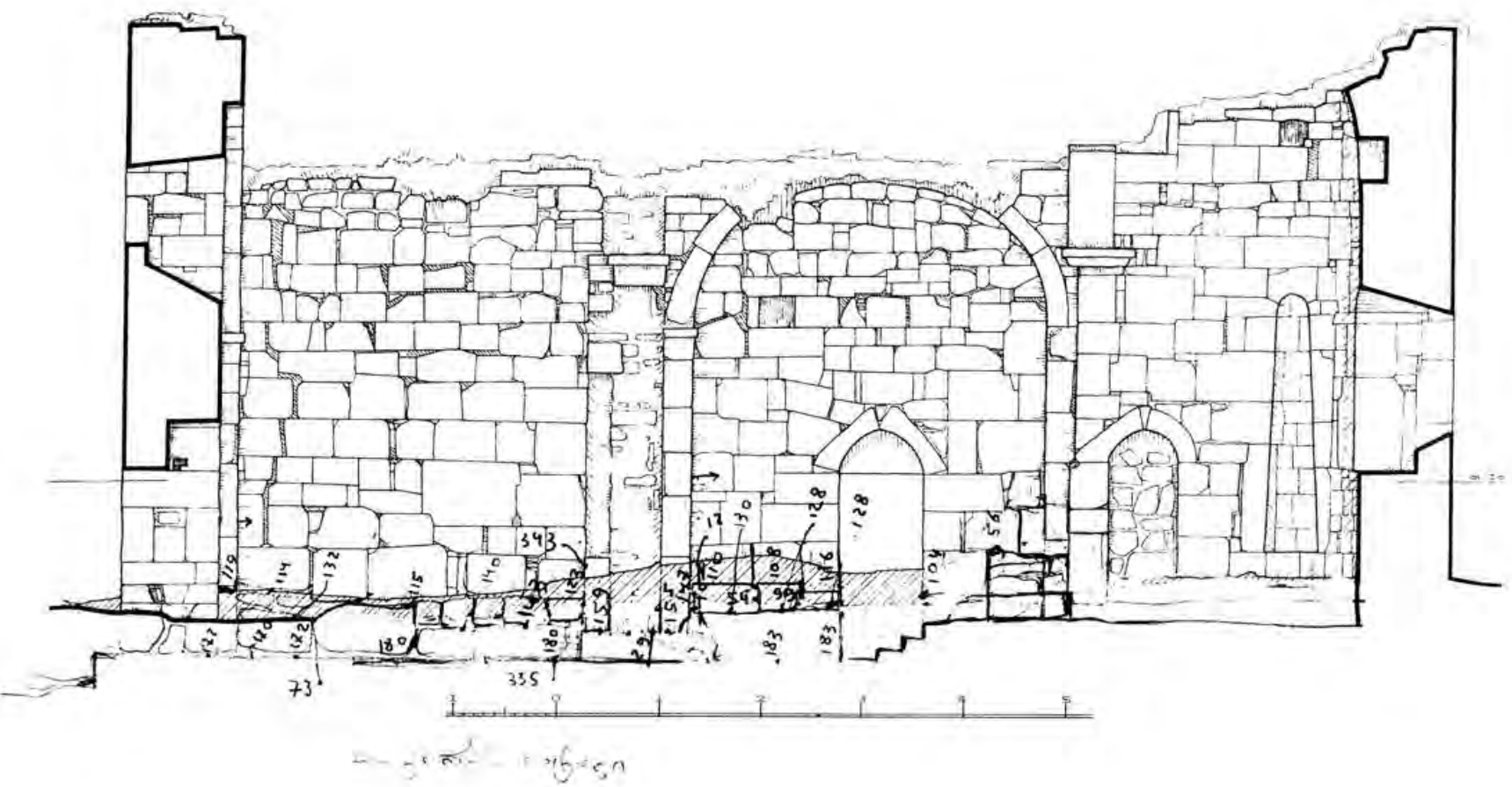

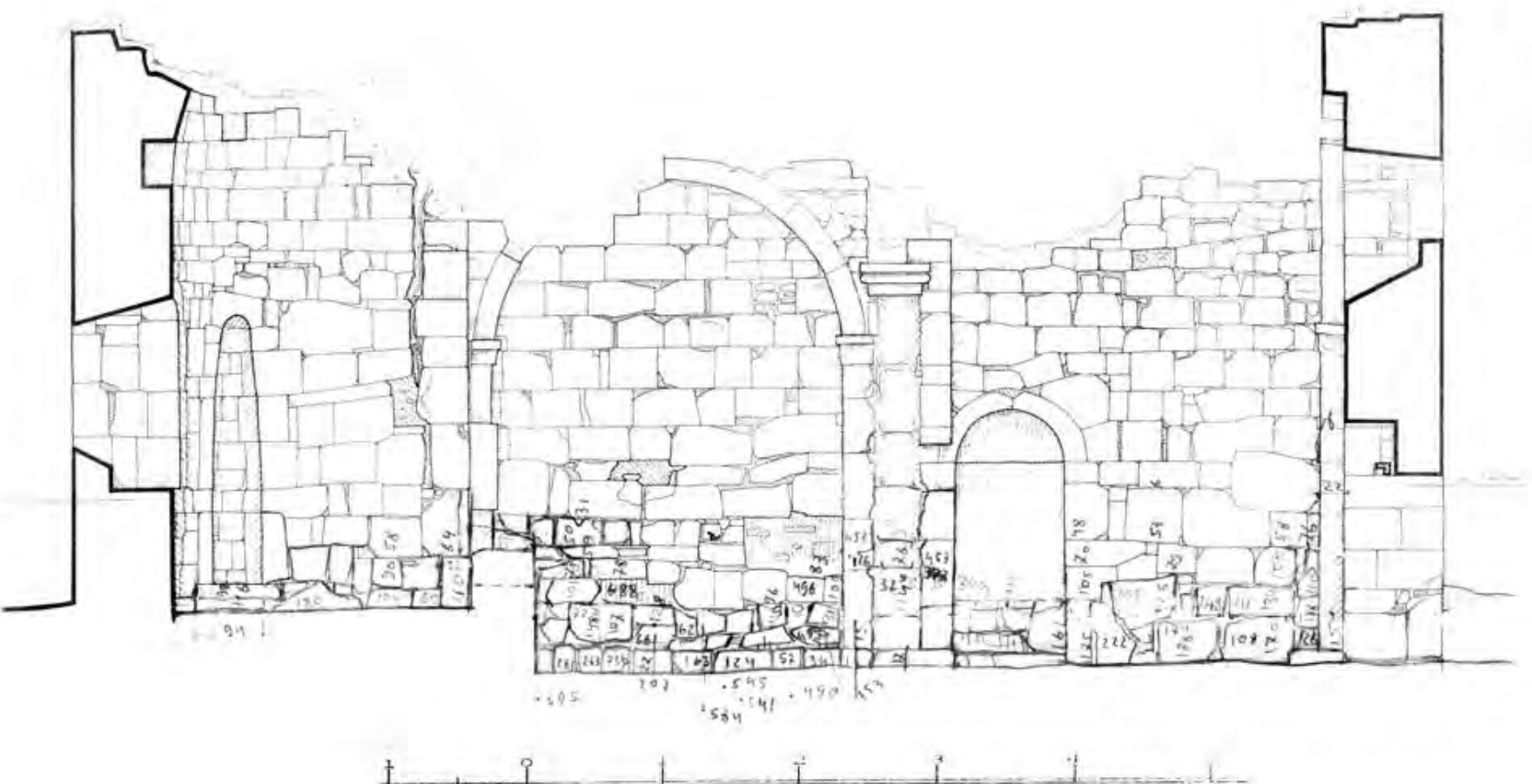

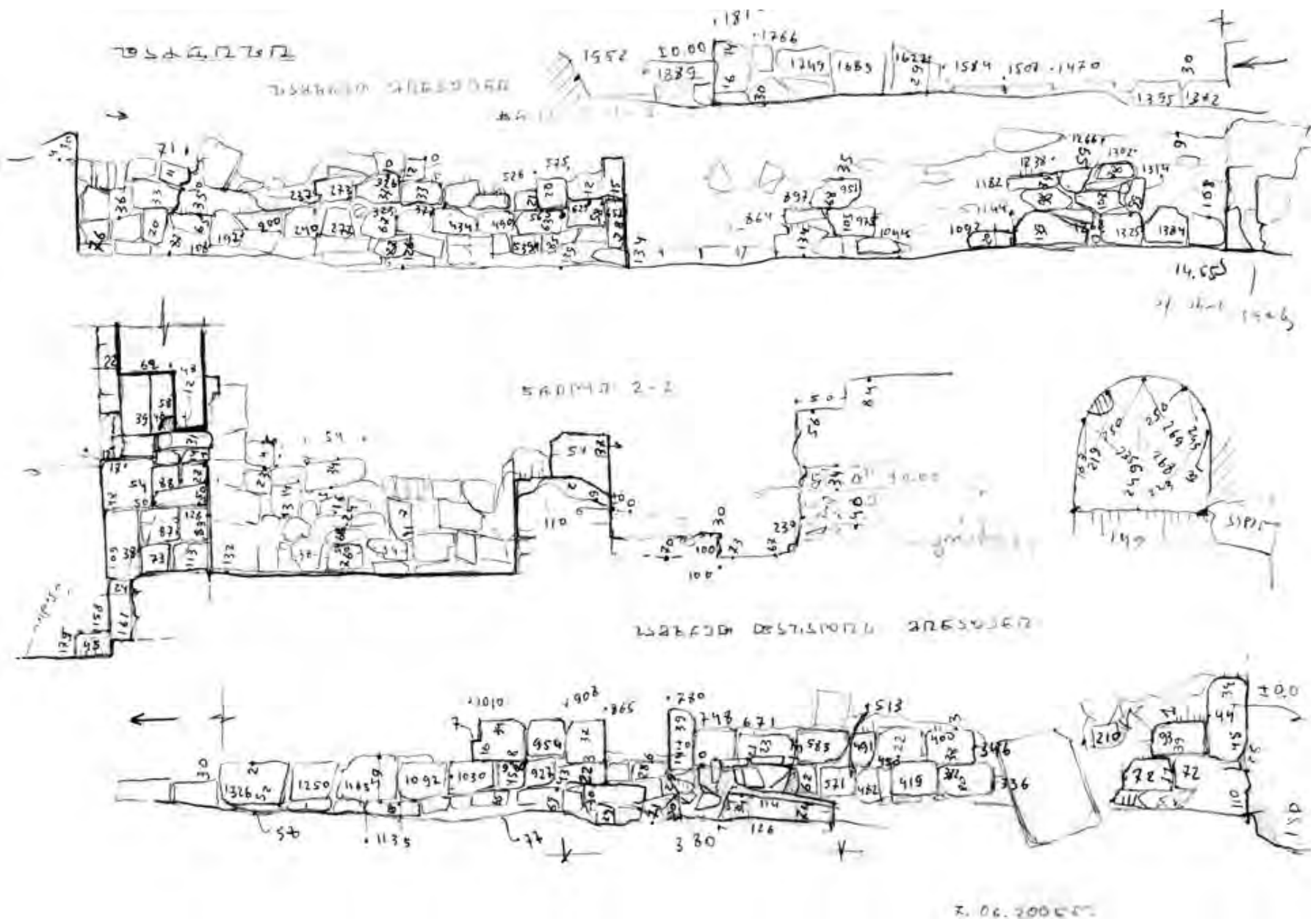

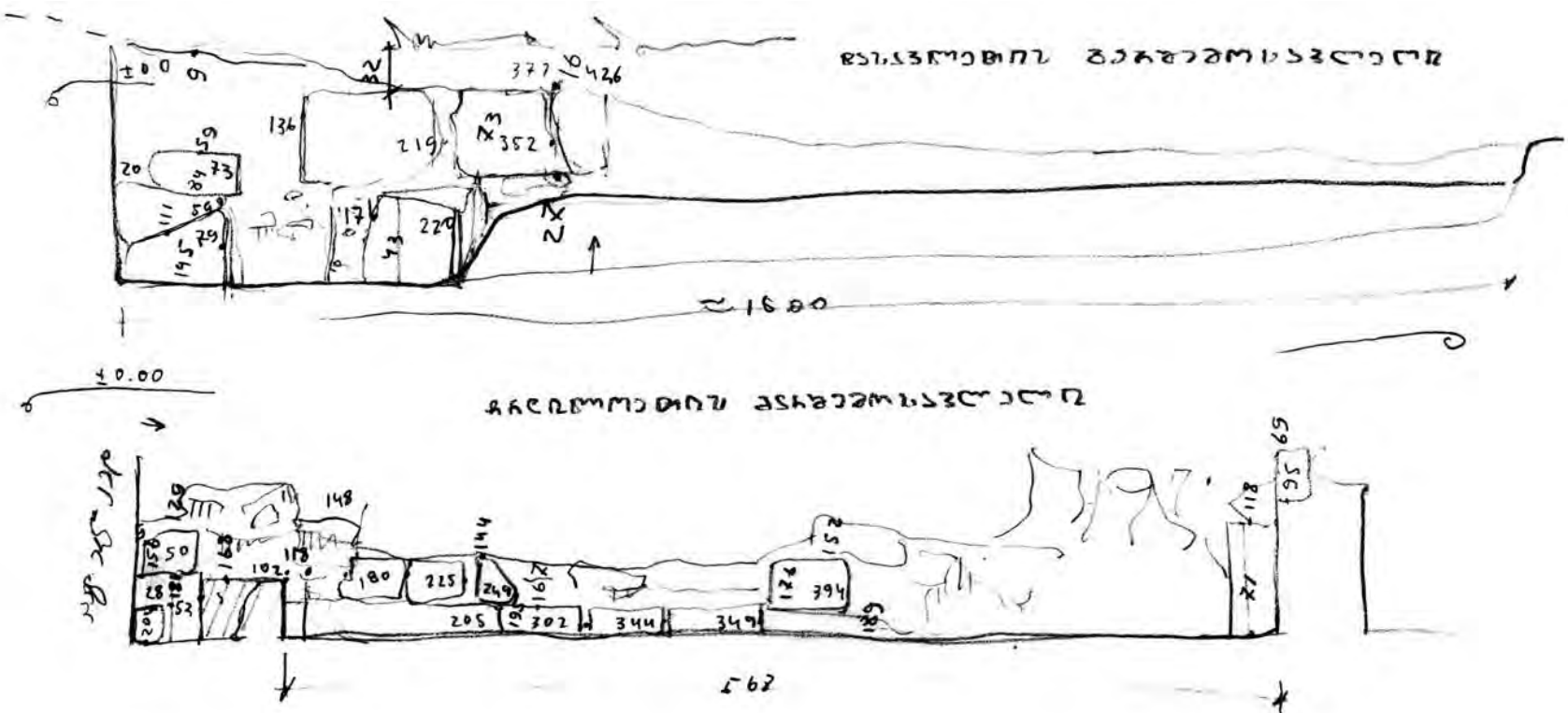

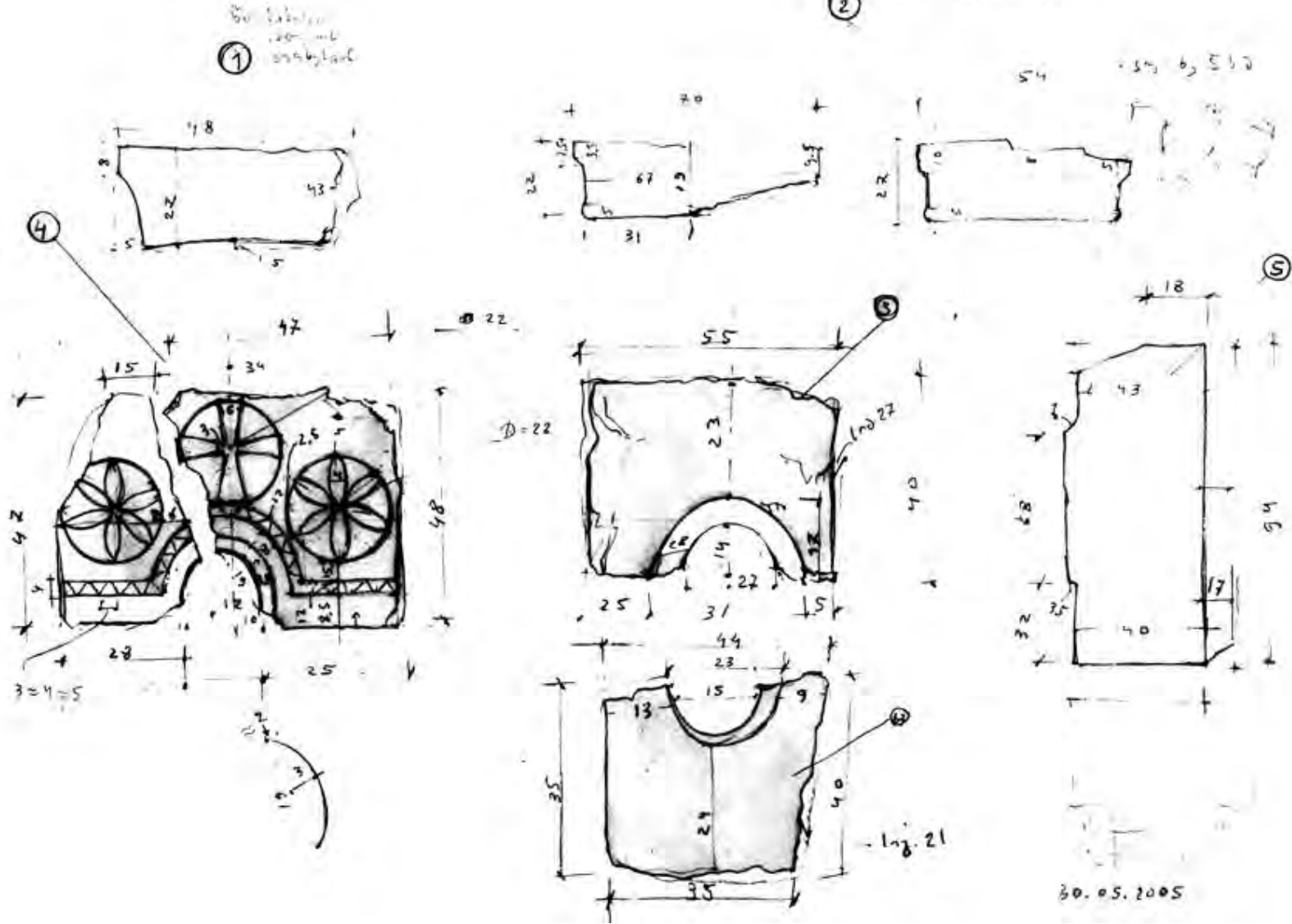

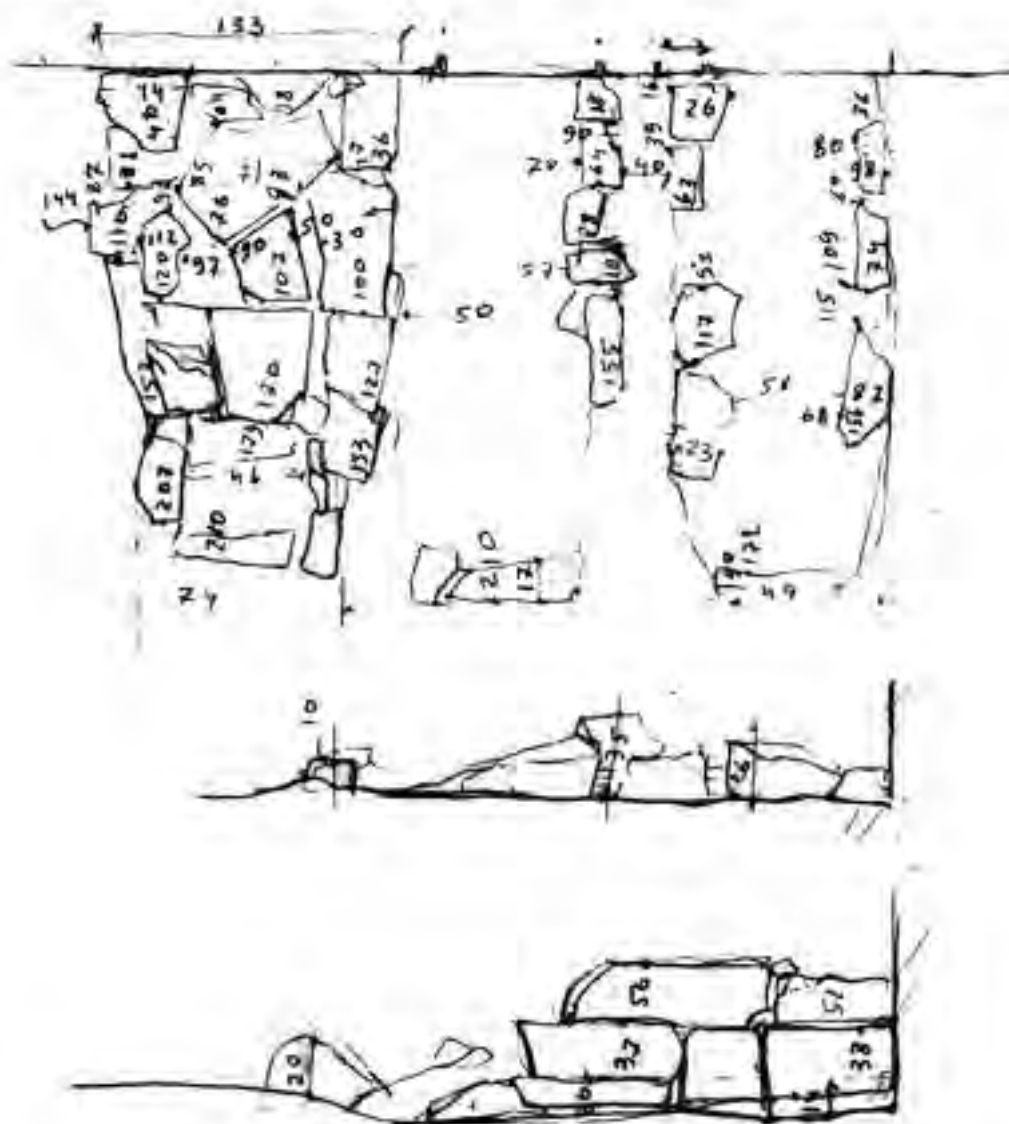

ტაძრის მონასტერი

შენიშვნა: ნაშთების სიმაღლე მმ-ში

შენიშვნები

50 — 50/43

49 — 53/32

40 — 33/44

5 — 95/17, სტ.

53 — 77/17, სტ.

61 — 69/17, სტ.

60 — 74/17, სტ.

62 — 37/44

63 — 45/40

51 — სტ.

54 — 64/21 — სტ.

55 — 28/21

58 — 28/34

57 — 34/23

56 — 34/54

1 — სტ. 27/30 სტ.

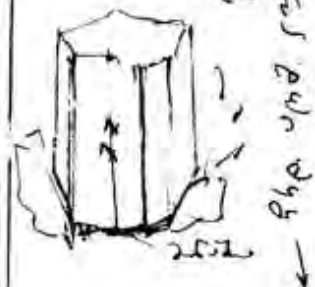
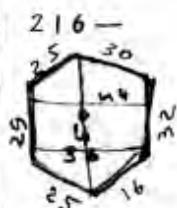
211 — 16/45 სტ.

212 — 29/42

213 — 46/39

214 — 57/37 —

215 — 46/36

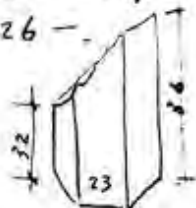
217 — 29/30

218 — 39/23

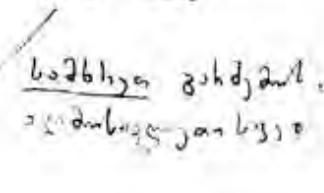
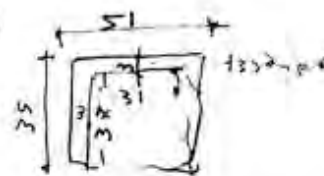
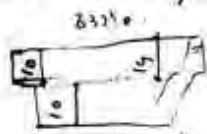
219 — 37/28

225 — 22/60 სტ.

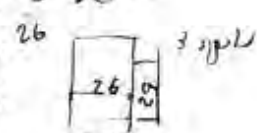
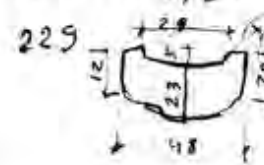
226 —

227 — 51/39

228 — 34/27 სტ.

სახეობის და რაოდენობის აღწერა

(პლ. ზომის ელემენტების აღწერა)

ნახატები

201 - 50/21 სკალა ზღ. 1.1

202 - 42/49 (0.25x1.25)

203 - 30/50

204 - 43/25

205 - 32/44

206 - 24/26 სკალა ზღ. 1.1

207 - 40/40

208 -

209 - 30/40

210 - 37/25

211 - 32/41

212 - 111/31 h-18 - სკალა

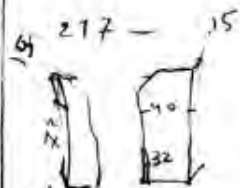

213 - 58/35

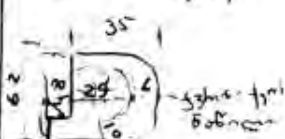
214 - 50/47

215 - 39/30

216 - 32/27

218 - 47/34

219

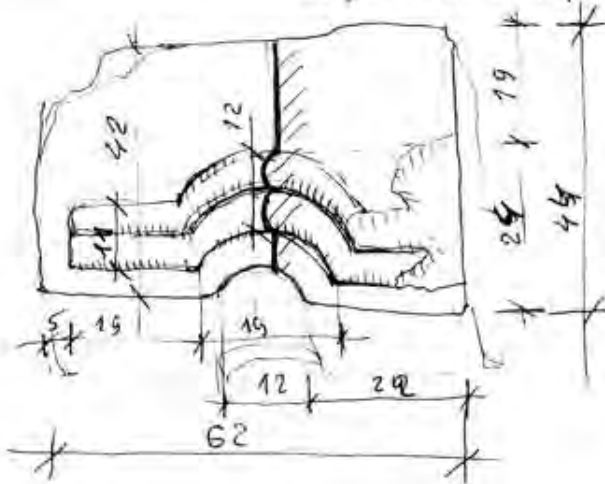
220 - 54/85 - სკალა

231 - 38/4 / 22

232 -

სახეობის და რაოდენობის აღწერა
26.36.1. 13.06.05.

ნახატები 1257.

44 - 13/2

42 - 59/50

45 - 50/46

43 - 45/40?

47 - 51/30

46 - 42/24

- 30/67

72 - 42/41

73 - 34/40

79 - 43/38

75 - 43/70

74 - 40/52

74 - 47/30?

77 - 75/30

76 - 44/17

83 - 42/42

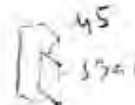
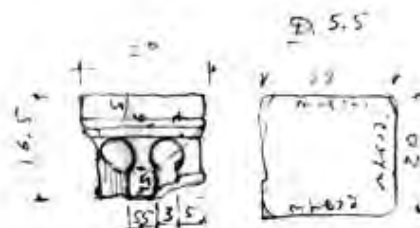
82 - 35/38

81 - 50/69

88 - 40/26

85 - 42/23

89 - 22/39

89 - 27/20 - 30/67

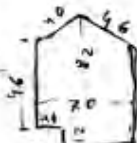
90 - 89/34 - 20/29

91 - 53/32 - 20/29

92 - 51/40

93 - 82/70

94 - 37/40

95 - 28/40

96 - 43/44

97 - 24/30

98 - 63/19-24

99 - 40/58

100 - 69/43

101 - 56/55

102 - 107/60

103 - 33/37 - 50

104 - 28/32

105 - 50/63

106 - 39/32

107 - 48/43

108 - 31/76 - 50/67

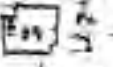

109 - 17/36

200 - 167/40

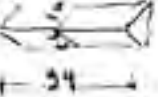

ჩანახატების აღწერა

222 - -
 223 - 23/26
 224 - 36/52
 225 - 22/60 (ბეჭდის ნაწილი) რიგ 35-დან
 230 - 41/24

ბეჭდების აღწერა

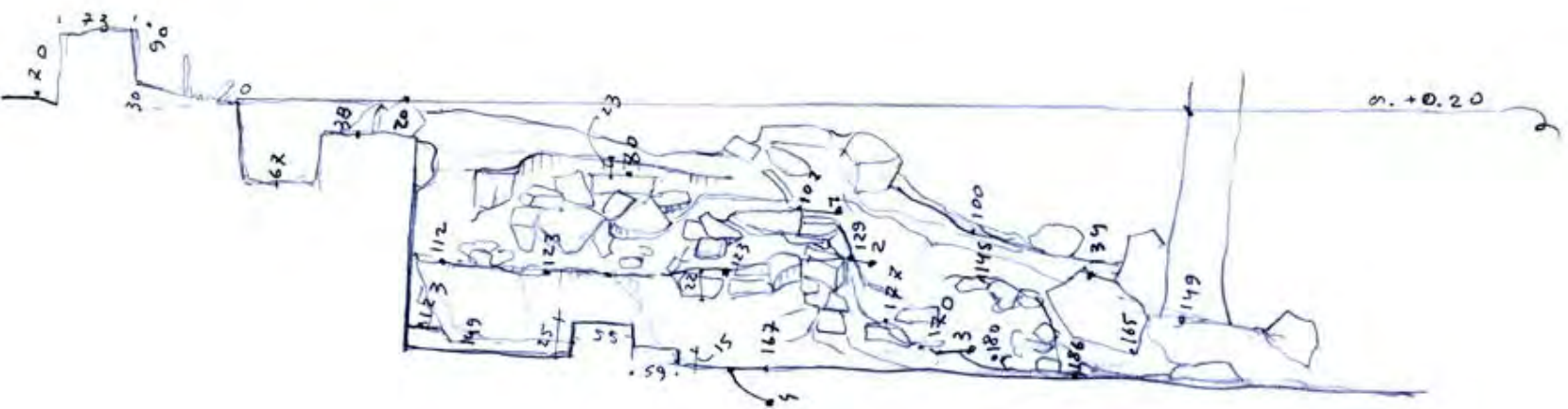
65 - 54/29
 64 - 49/42
 68 - 44/71
 69 - 39/43
 73 - 42/19
 67 - 44/40 - 1420
 70 - 43/65
 66 - 58/35
 ? - ბეჭდის ზოგადი რიგ 35-დან.

25 - 30/48
 26 - 43/52
 32 - 11/25
 23 - 46/33
 22 - 35/52
 19 - 33/34
 18 - 37/49
 24 - 78/39
 21 - 39/40
 17 - 41/32
 29 - 30/26
 20 - 43/40
 28 - 34/24
 33 - 22/37
 2 - 67/54 - სიღრმე 34-დან
 30 - 27/21
 31 - 35/32
 219 - 34/36
 220 -
 221 - 55/33

სიღრმის აღწერა

4 - სიღრმე 2-დან
 3 - სიღრმე 47/63
 8 - სიღრმე 47/37
 7 - სიღრმე 41/65
 34 - 24/34
 40 - 29/47
 13 - 62/47
 10 - 45/51
 16 - 33/56
 10 - 33/33
 36 - 39/23
 35 - 45/47
 9 - 53/47
 11 - 53/38
 12 - 46/37
 37 - 35/40
 38 - 22/37
 39 - 25/34
 15 - 32/32
 41 - 63/65

სომხ. ჭაბუნა
 ჭაბუნის დასახლება
 (მონასტრის ტერიტორია)

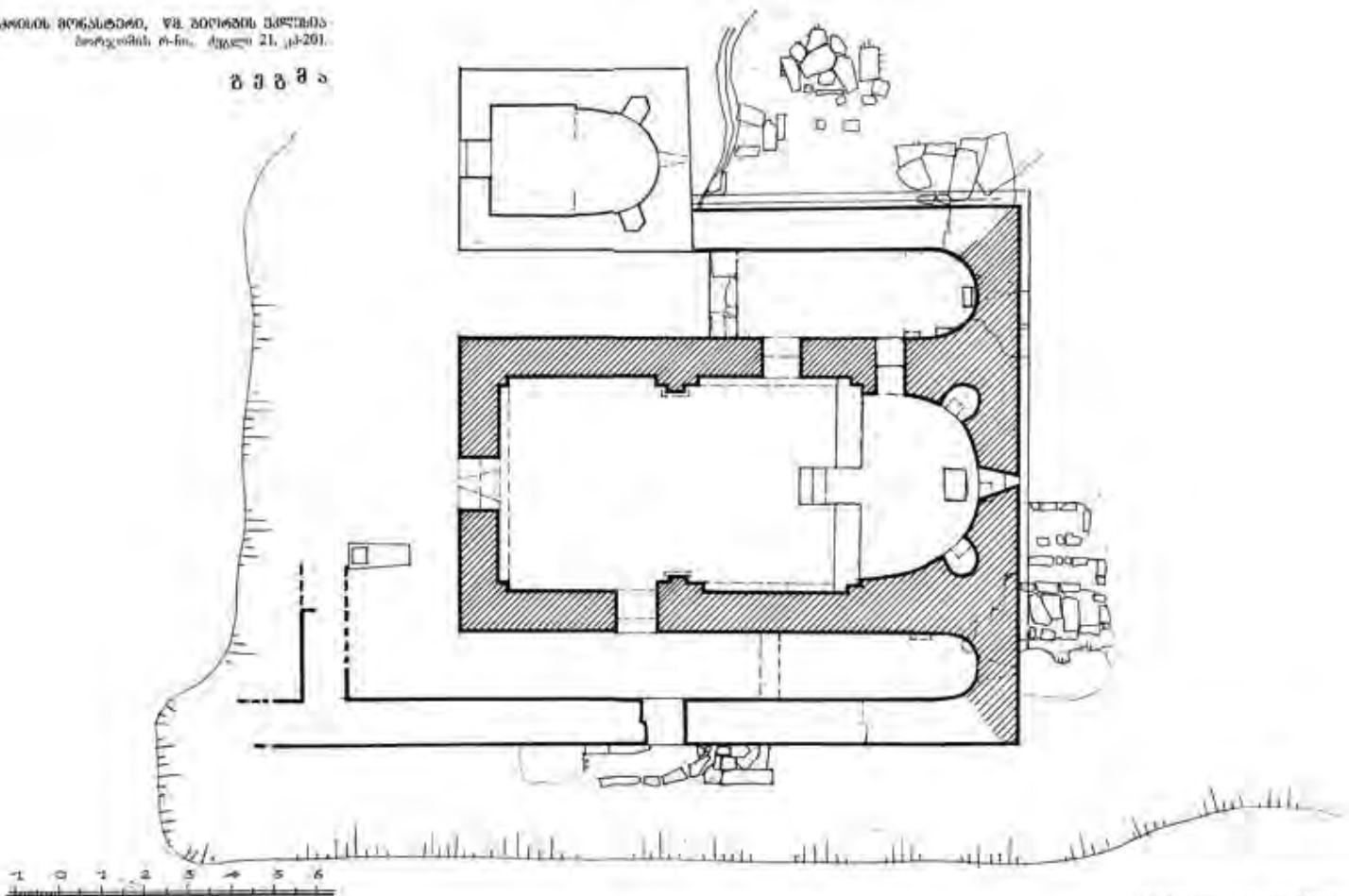

— სომხ. კონსტ.
 სომხ. კონსტ.

9.08.2005

ტაძრის მონასტერი, წმ. გიორგის ეკლესია
გრაფიკული მასალა - ანაზომი, 2005

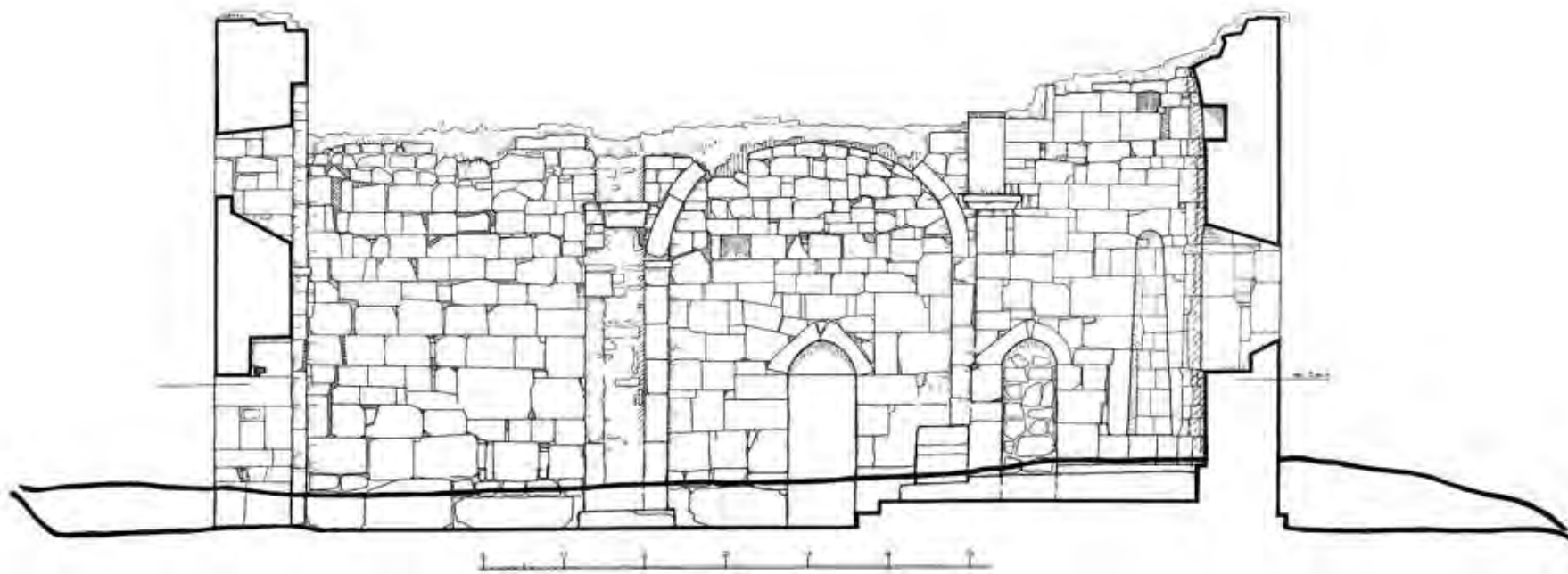
გ რ მ ა

სამართლმცოდნეობის ICNOMOS-ის (კავშირის)
პროექტის დირექტორი - მ. ბოჭორიძე
საქმის კოორდინატორი - ლ. ახალაია
არქიტექტორი - მ. გიგინეიშვილი
არქიტექტორები - ლ. ბოჭორიძე
- მ. გუგუშვილი
თარიღი - ივნისი 2005 წელი

ტაძრის მონასტერი, წმ. გიორგის ეკლესია
გრაფიკის ტიპი: ძეგლი 21, კა203

ჭრილი, ხედი ჩრდილოეთით

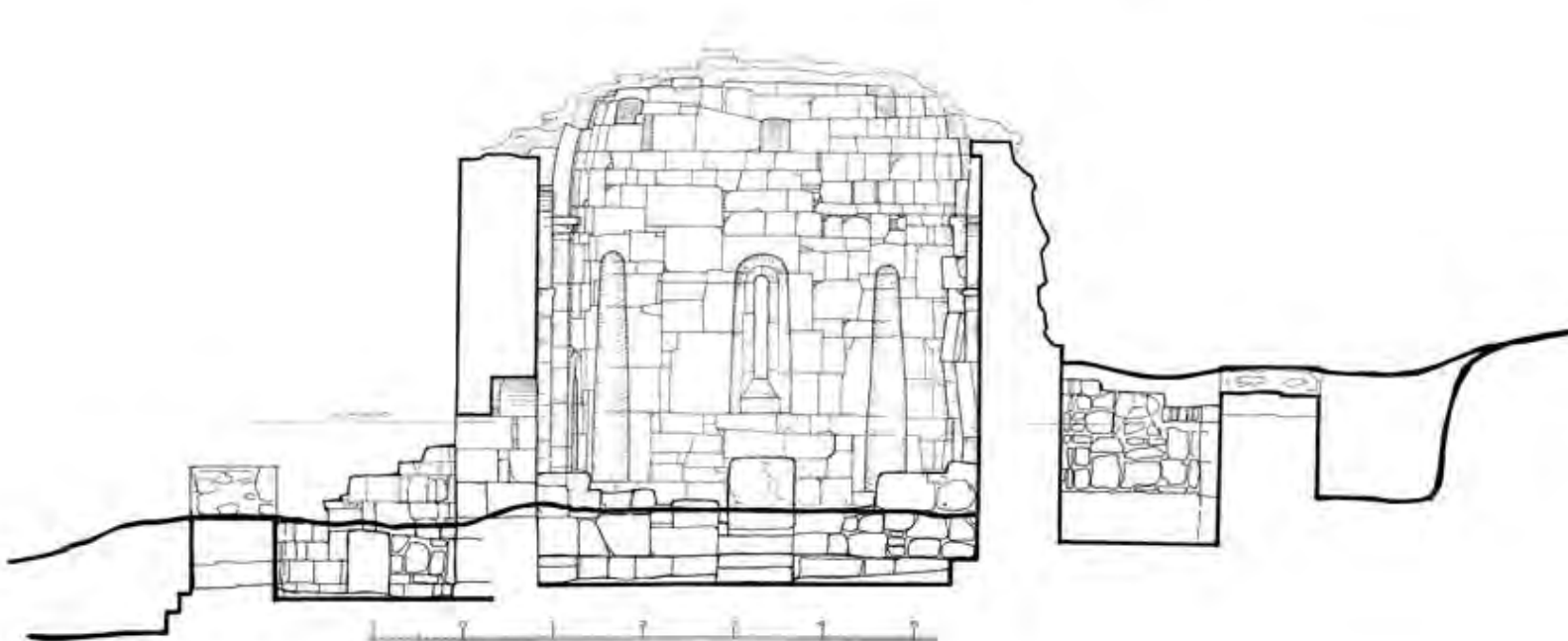
შენიშვნა:

2005 წლის შიხ-იენისში ჩატარებული გეგმითი სამუშაოების შედეგად გამოვლინდა ძეგლის ის ქვედა ნაწილები, რაც მანამდე მოწოდებული იყო დაფარული გამოვლენილი ფრაგმენტები დაფიქსირდა და მოხდა მათი დარჩენა 2003 წელს შესრულებულ ანაზომებზე (ნახაზებზე).

წარმოდგენილ ნახაზზე გეგმითადაც არსებული მანის დონე აღნიშნულია წითელი ხაზით.

ხაზგარეშე ICOMOS-ის კავშირით
პროექტის დირექტორი - მ. ბიჭიშვილი
საგეგმე კოორდინატორი - დ. ახალაია
არქიტექტორი - მ. გიგინეიშვილი
არქიტექტორები - დ. ბიჭიშვილი
ფრაგმენტები - მ. გიგინეიშვილი
ფრაგმენტები - დ. ბიჭიშვილი
ფრაგმენტები - დ. ბიჭიშვილი
ფრაგმენტები - დ. ბიჭიშვილი

ტაძრის მონასტერი, წმ. გიორგის ეკლესია
ბორჯომის რაიონი, ს. ჯგერა 21, კმ 201
გრილი, ხედი აღმოსავლეთით

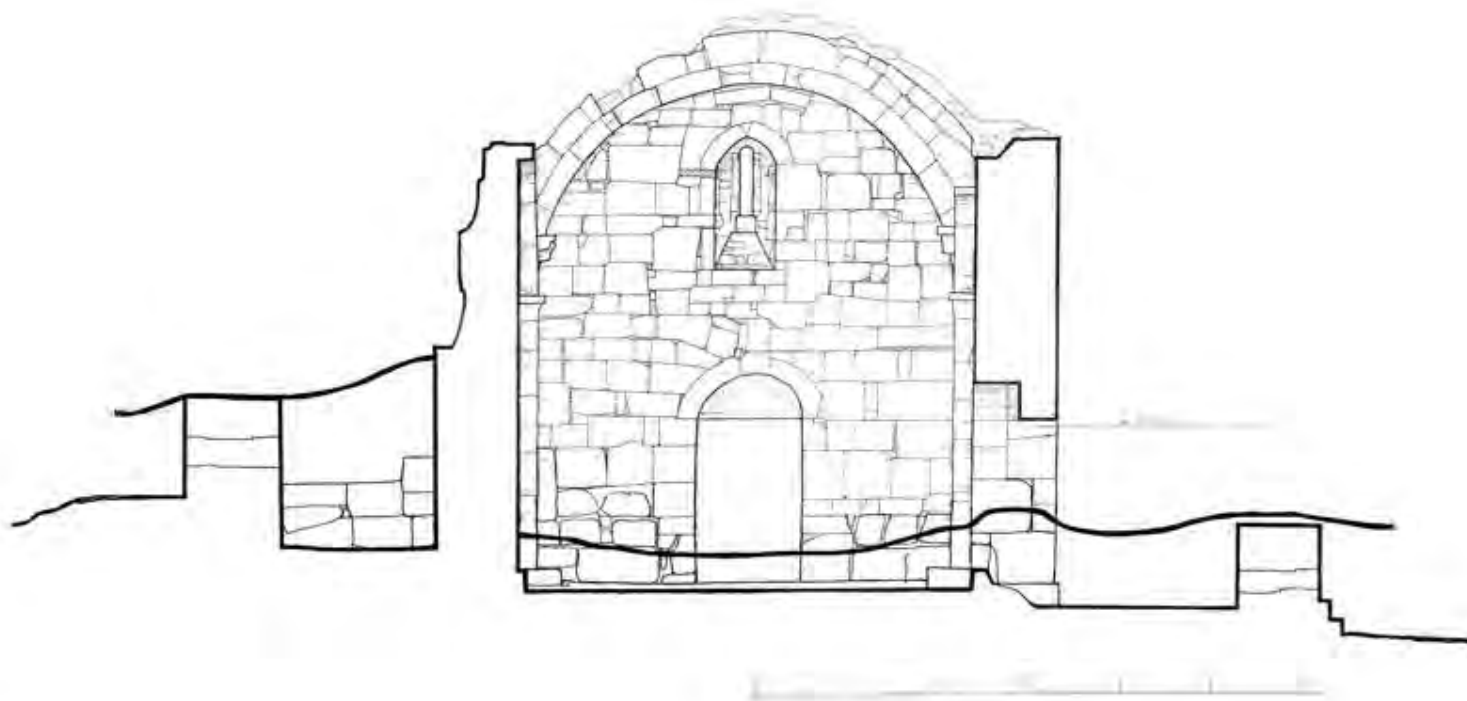
შენიშვნა:

2005 წლის მაის-ივნისში ჩატარებული გეგმითი სამუშაოების შედეგად გამოვლინდა ძეგლის ის ქვედა ნაწილები, რაც მანამდე მისი იყო დაფარული გამოვლენილი ფრაგმენტები დაფიქსირდა და მოხდა მათი დარჩენი 2003 წელს შესრულებულ ანაზომებზე (ნახაზებზე).

წარმოდგენილ ნახაზზე გაშვებამდე არსებული მისი დონე აღნიშნულია წითელი ხაზით.

საპროექტო ICOMOS-ის კამერა
პროექტის დირექტორი - შ. ბოჭორი
საქმის კოორდინატორი - ლ. ახალია
არქიტექტორი - პ. გოფინდიაშვილი
არქიტექტორები - ჯ. ბოჭორი
ფოტო - გ. ბაგრაშვილი
თარიღი - ივნისი 2005 წელი

ტაძრის მონასტერი, წმ. გიორგის ეკლესია
მონასტრის ტერიტორია, 21. კმ-201.
ტერიტორია, ხედი დასავლეთით

შენიშვნა:

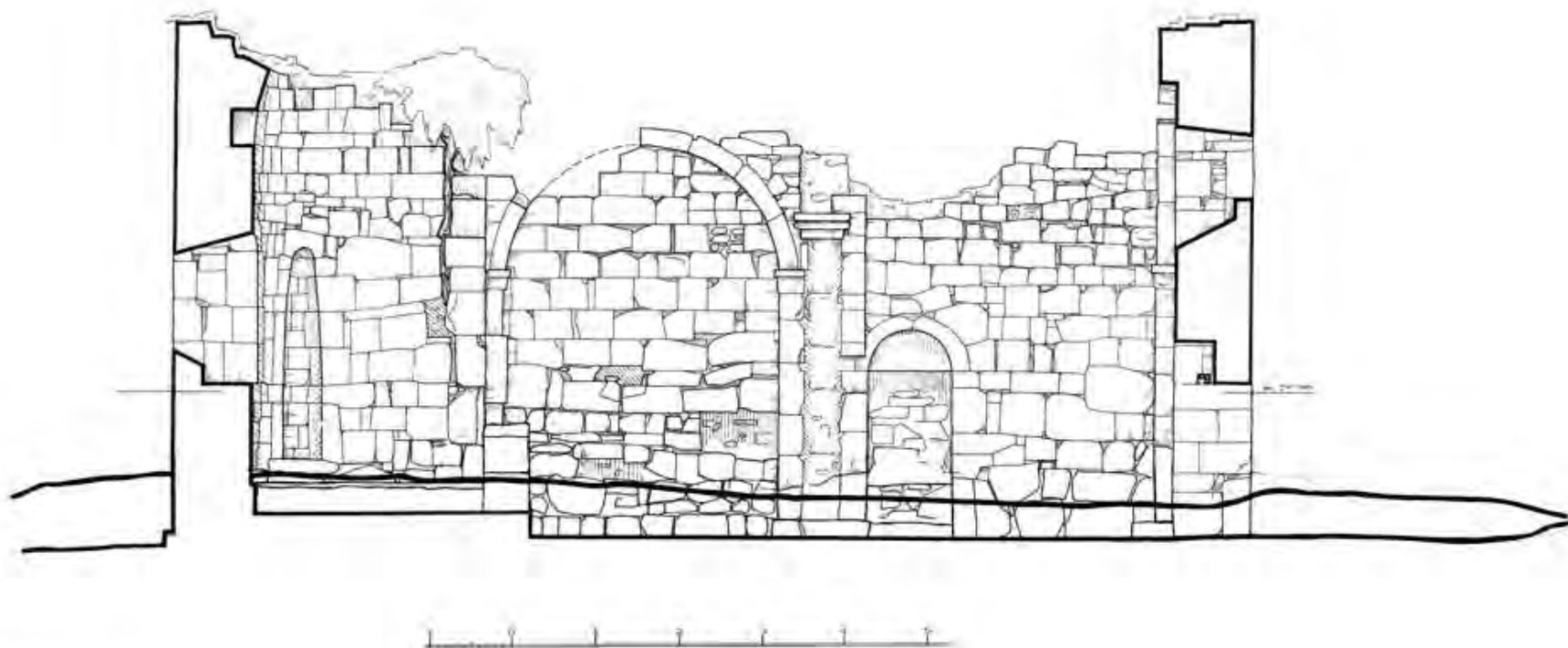
2005 წლის მარტო-აპრილში ჩატარებული გეოგრაფიული სამუშაოების შედეგად გამოვლინდა: ძველის ის კედელი, რაც მანამდე მხოლოდ დაფარული გამოვლინდა; ფრაგმენტები დაფარულია და მოხდა მათი დაცვა 2003 წელს შესრულებულ ანაზომებზე (ნახაზებზე).

წარმოდგენილი ნახაზი გეოგრაფიულ არსებულ მონასტრის დონე აღნიშნულია წითელი ხაზით.

საპროექტო ICOMOS-ის კავშირი
პროექტის დირექტორი - მ. ბოტოძე
საქვეყნო კოორდინატორი - ჯ. ახალაია
არქიტექტორები: - კ. გაფრინდუაშვილი
- ჯ. ბოკუაშვილი
- გ. ბუბუაშვილი
თარიღი - ივნისი 2005 წელი

ტაძრის მონასტერი, წმ. გიორგის ეკლესია
წინასაპროექტო კვლევა-ფიქსაციის გრაფიკული მასალა - ანაზომი, 2005

ტრილი, ხედი სამხრეთით

შენიშვნა:

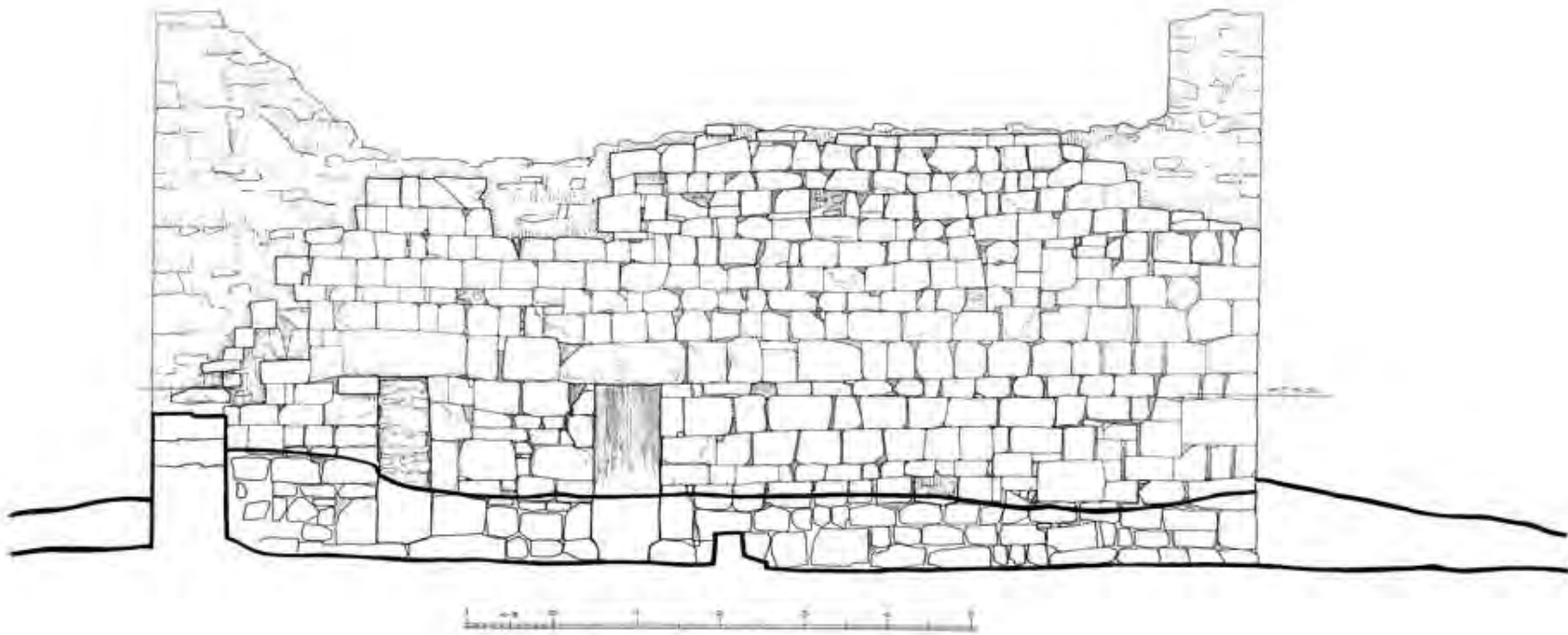
2005 წლის მაის-ივნისში ჩატარებული გეგმითი სამუშაოების შედეგად გამოვლინდა ძეგლის ის ქუდა ნაწილები, რაც მინიმუმ მაწარ იყო დაფარული გამოუღებელი ფრაგმენტები დაფიქსირდა და მოხდა მათი დაცვა 2003 წელს შესრულებულ ანაზომზე (ნახაზებზე).

წარმოდგენილ ნახაზზე გავშენდამდე არსებული მიწის დონე აღნიშნულია წითელი ხაზით.

სამართმუნო ICOMOS-ის კავშირით
პროექტის დირექტორი - მ. პოპოვიჩ
ხედი კოორდინატორი - ლ. ახალაია
არქიტექტორი - მ. გაფრინდუშვილი
არქიტექტორები: - ლ. პოპოვიჩა
- მ. გუგუშვილი
თარიღი: - ივნისი 2005 წელი

ტაძრის მონასტერი, წმ. გიორგის ეკლესია
ბორჯომის რაიონი, ქველი 21, კმ-201

ჩრდილოეთის ფასადი

შენიშვნა:

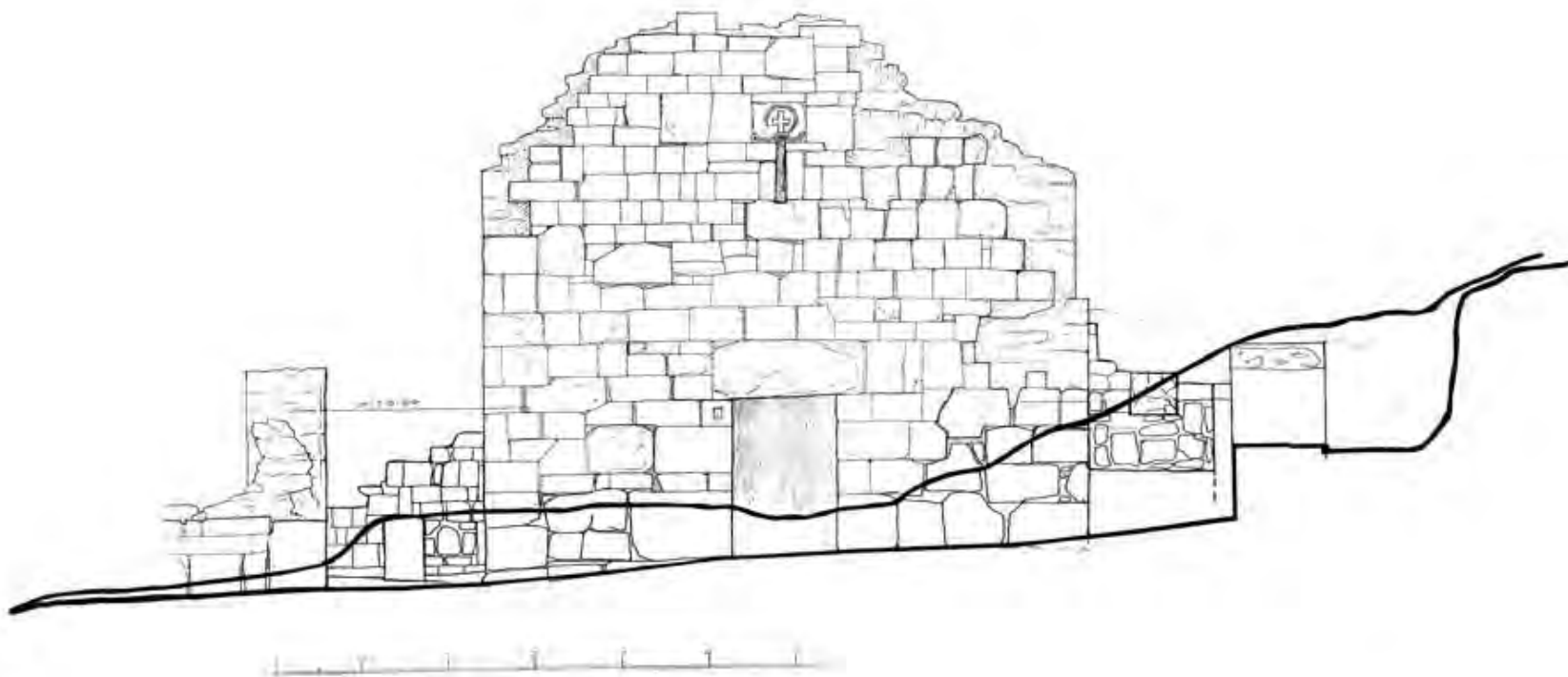
2005 წლის მარტ-ივნისში ჩატარებული გასწვრივითი სამუშაოების შედეგად გამოვლინდა ქუედი ის ქვედა ნაწილები, რაც მანამდე მხოლოდ დაფარული გამოვლენილი ფრაგმენტები დაფიქსირდა და მოხდა მათი დაცვა 2003 წლის შესრულებულ ანაზომებზე (ნახაზებზე).

წარმოგვნილ ნახაზზე გასწვრივითი არსებული მონის დონე აღნიშნულია წითელი ხაზით.

საპროექტო ICOMOS-ის კავშირი
პროექტის დირექტორი - მ. ბოჭორიძე
ხელეკი კოორდინატორი - დ. ახალაია
არქეოლოგი - კ. გაფრინდიაშვილი
არქიტექტორები: - დ. ბოჭორიძე
- მ. გუგუშვილი
თარიღი: - ივნისი 2005 წელი

ტაძრის მონასტერი, წმ. გიორგის ეკლესია
გრაფიკული მასალა, 2005

დასავლეთის ფასადი

შენიშვნა:

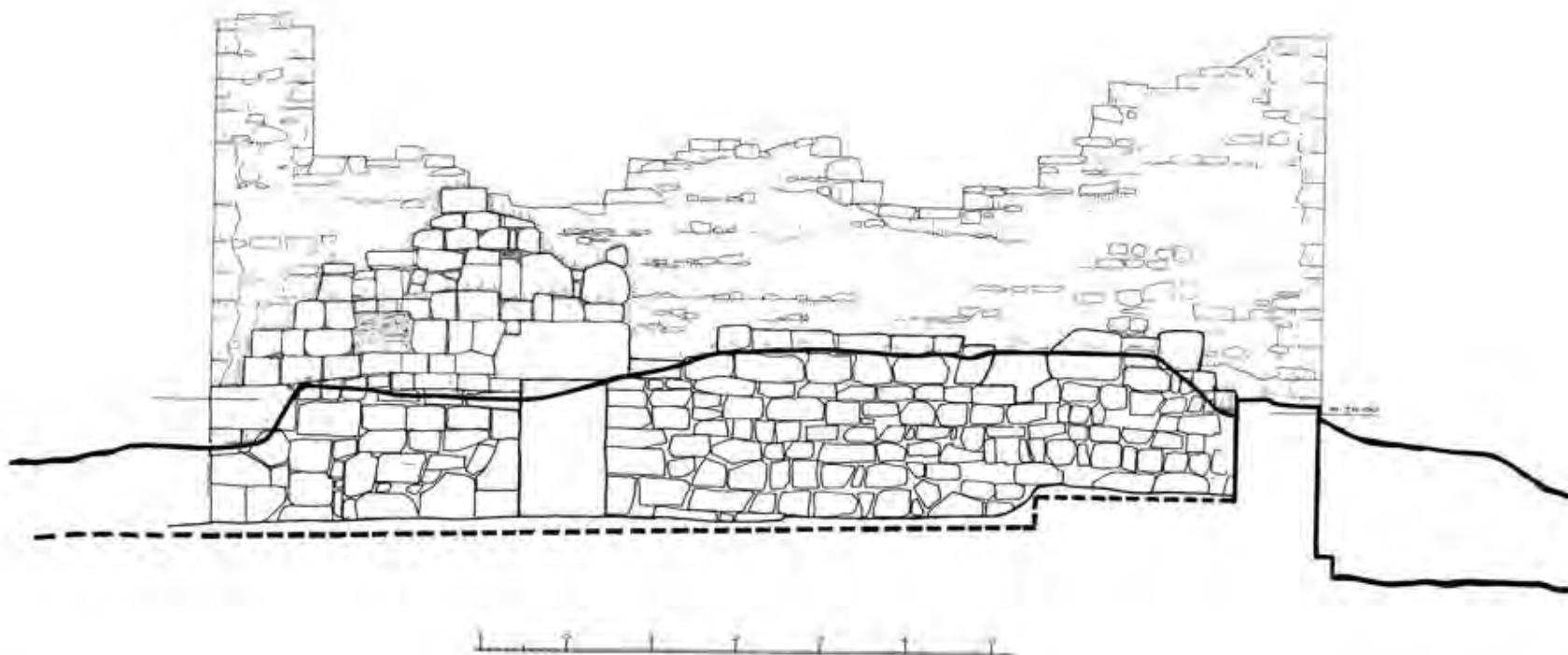
2005 წლის მონაცემებით გაწეული სამუშაოების შედეგად გამოვლინდა ძეგლის ის ქვედა ნაწილები, რაც მასამდე მართლაც დაფარული გამოვლინდა. ყოველგვარი დაფარვა და მოხდა მათი დატანა 2003 წლის შესრულებულ ანაზომებზე (ნახაზებზე).

წარმოდგენილ ნახაზზე გაწეულად არსებული მონაცემები აღნიშნულია წითელი ხაზით.

საქართველოს ICOMOS-ის კავშირში
პროექტის დირექტორი - მ. ბოგოძე
ხელმძღვანელი კოორდინატორი - ჯ. ახალაია
არქიტექტორი - მ. გაფრინდაშვილი
არქიტექტორები: - დ. ბოკუჩავა
- ბ. გუგუშვილი
თარიღი: - ივნისი 2005 წელი

ტაძრის მონასტერი, წმ. გიორგის ეკლესია
ბორჯომის რაი., კველი 21, კ-201

სამხრეთის ფასადი

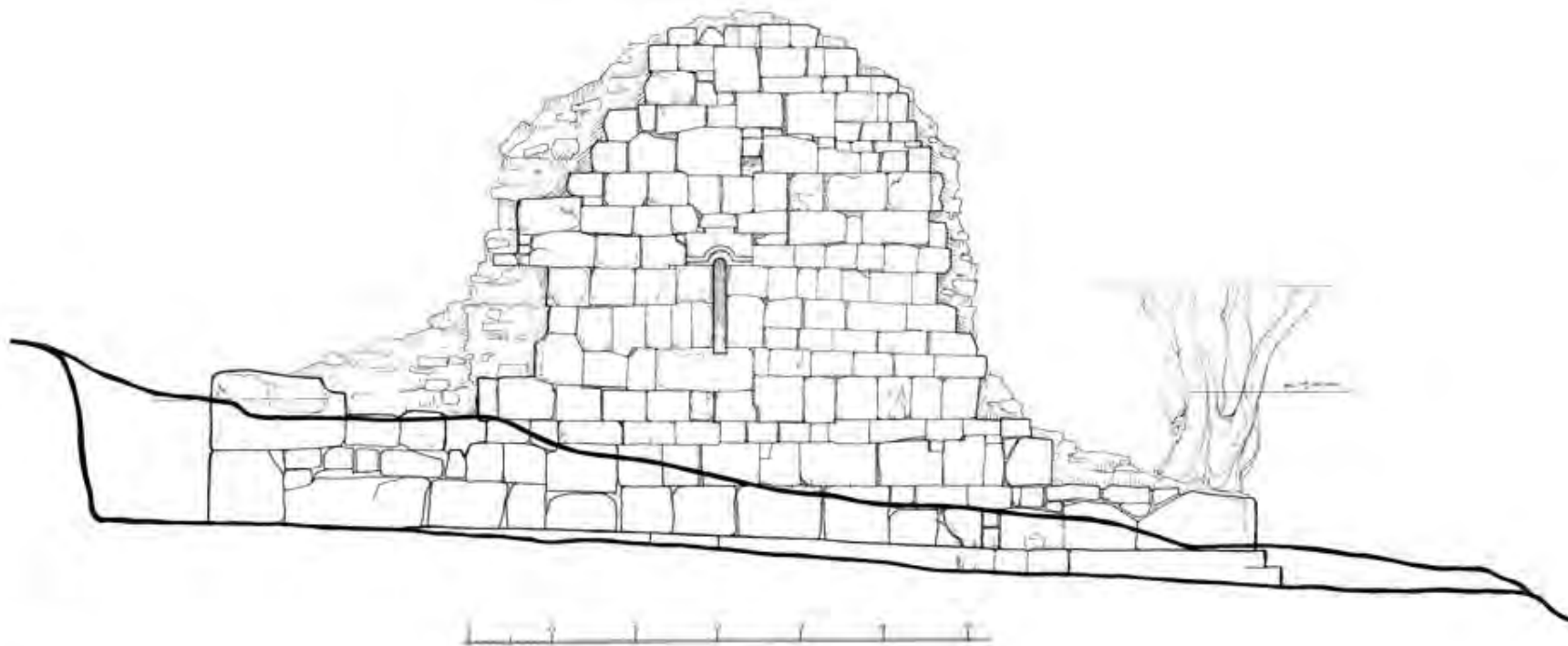
შენიშვნა:

2005 წლის მაის-ივნისში ჩატარებული გაწმენდითი სამუშაოების შედეგად გამოვლინდა კედლის ის ქვედა ნაწილები, რაც მაინცე მართი იყო დაფარული გამოვლინდნო ფრაგმენტები დაფიქსირდა და მოხდა მათი დატანა 2003 წელს შესრულებულ ანაზომებზე (ნახაზებზე).

წარმოდგენილ ნახაზზე გაწმენდაზე არსებული შიწის დონე აღნიშნულია წითელი ხაზით.

საპროექტო ICOMOS-ის კანდიდატი
პროექტის დირექტორი - მ. ბოჭორიძე
საველე კოორდინატორი - ლ. ახალაია
არქეოლოგი - მ. გაფრინდაშვილი
არქიტექტორები - ლ. ბოჭორიძე
- გ. ბუგაშვილი
არხი - ივნისი 2005 წელი

ტაძრის მონასტერი, წმ. გიორგის ეკლესია
ბორჯომის რ-ი, ძეგლი 21, კ-201
აღმოსავლეთის ფასადი

შენიშვნა:

2005 წლის მაის-ივნისში ჩატარებული გაწმენდითი სამუშაოების შედეგად გამოვლინდა ძეგლის ის ქვედა ნაწილები, რაც მხაშვე მართ იყო დაფარული: გამოვლენილი ფრაგმენტები დაფიქსირდა და მოხდა მათი დეტალ 2003 წელს შესრულებულ ანაზომებზე (ნახაზებზე).

წარმოდგენილ ნახაზზე გაწმენდაზე არსებული მასის დონე აღნიშნულია წითელი ხაზით.

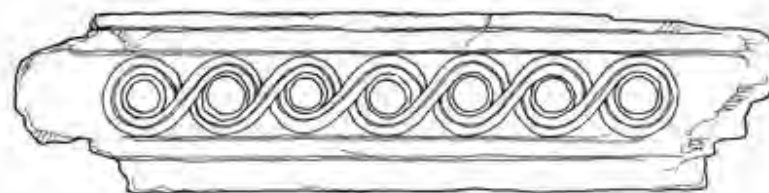
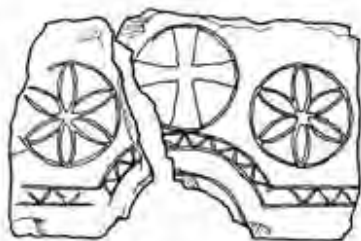
საპროექტო ICOMOS-ის კანდიდი
პროექტის დირექტორი - მ. ზოგოიძე
საგვლე კოორდინატორი - ლ. ახალია
არქეოლოგი - პ. გაფრიდაშვილი
არქიტექტორები: - ლ. ბოკუაძე
- მ. გუგუშვილი
თარიღი: - ივნისი 2005 წელი

ტაძრის მონასტერი, წმ. გიორგის ეკლესია
პირდაპირი რ-ნი, ქველი 21, კმ-201

გაწმენდის შედეგად გამოვლენილი არქიტექტურული დეტალები

სარკმლის სათაურის ქვა
(ნაპენია სამხრეთ-აღმოსავლეთ ნაწილში)

მ. 1:10

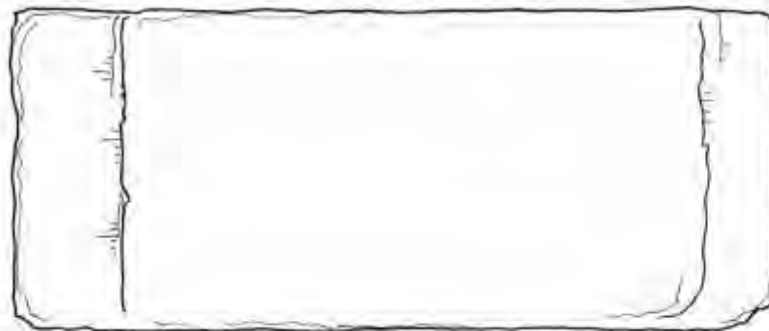

არქიტრავის ქვა
(ნაპენია სამხრეთ ნაწილში)

მ. 1:10

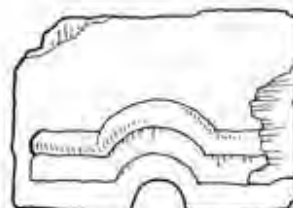
დეკორატიული ელემენტი
(ნაპენია სამხრეთ ნაწილში)

მ. 1:50

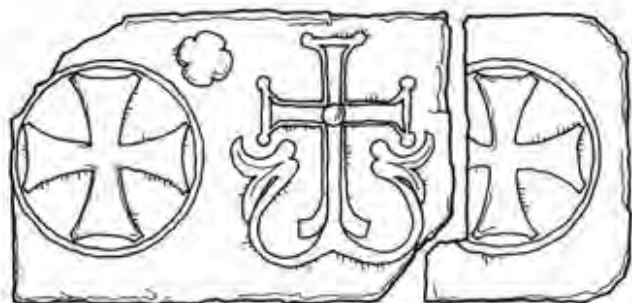
სარკმლის სათაურის ქვა
(ნაპენია ჩრდილო-აღმოსავლეთ ნაწილში)

მ. 1:10

საპროექტო ICOMOS-ის კავშირი
პროექტის დირექტორი - მ. ბოტიკო
სივლე კოორდინატორი - დ. ახალაია
არქიტექტორი - პ. გოგინიაშვილი
არქიტექტორები - დ. ბოტიკო
- გ. გუგუშვილი
თარიღი - თებერვალი 2005 წელი

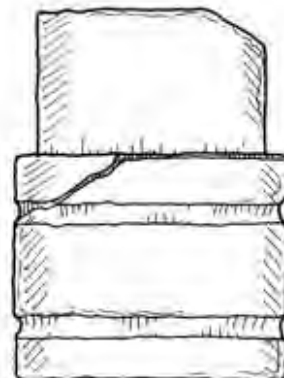
ანჰიტუპის ქვები

გულჯოშინის ქვა

ტაძრის მონასტერი, წმ. გიორგის ეკლესია
პორჯოშის რ-ნი, ძეგლი 21, კ.-201.
გაჭმენდის შედეგად გამოვლენილი არქიტექტურული დეტალები

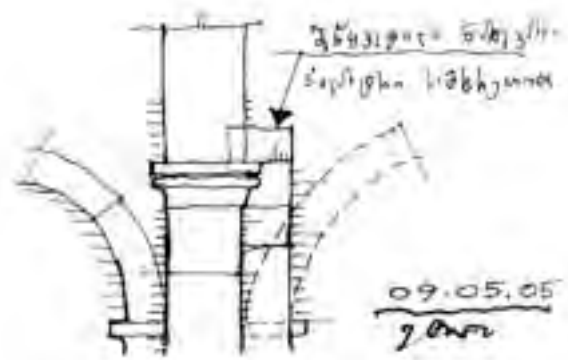
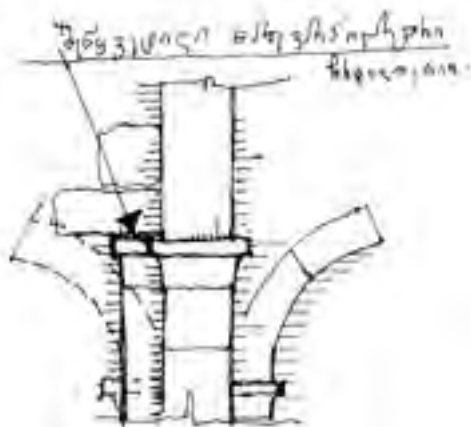
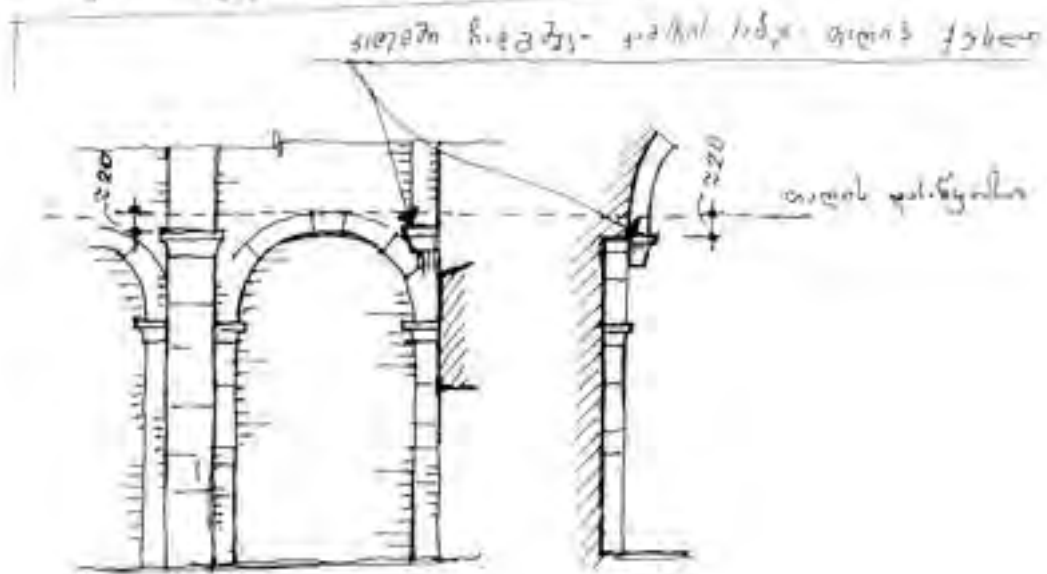

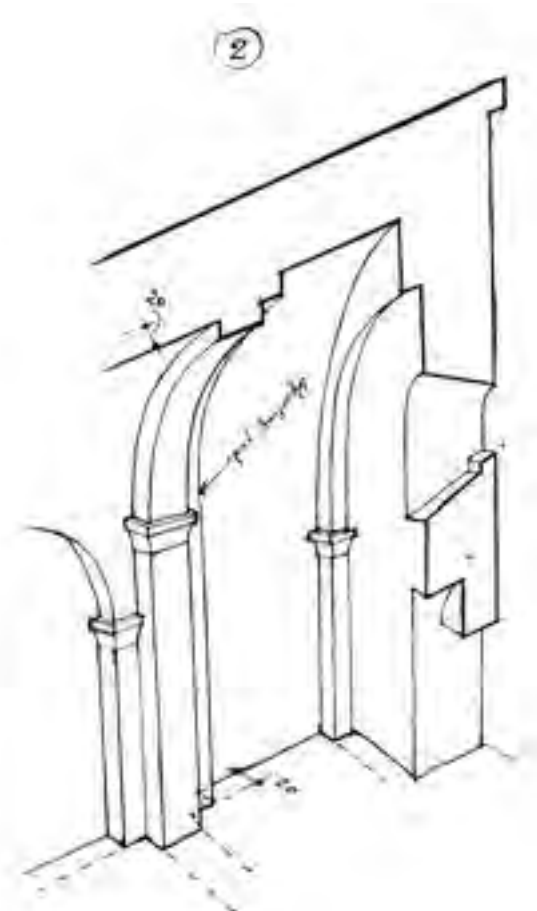
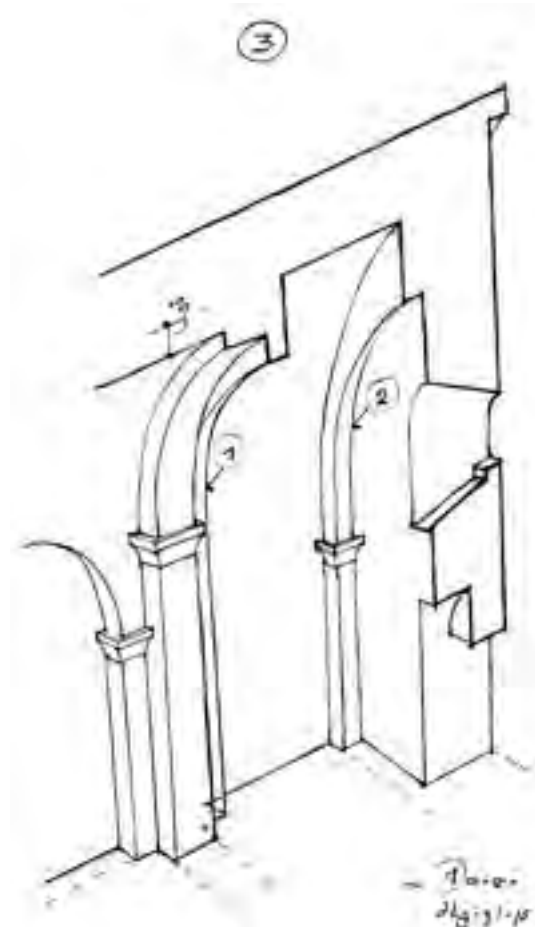
საბატი
და
ანჰიტუპი

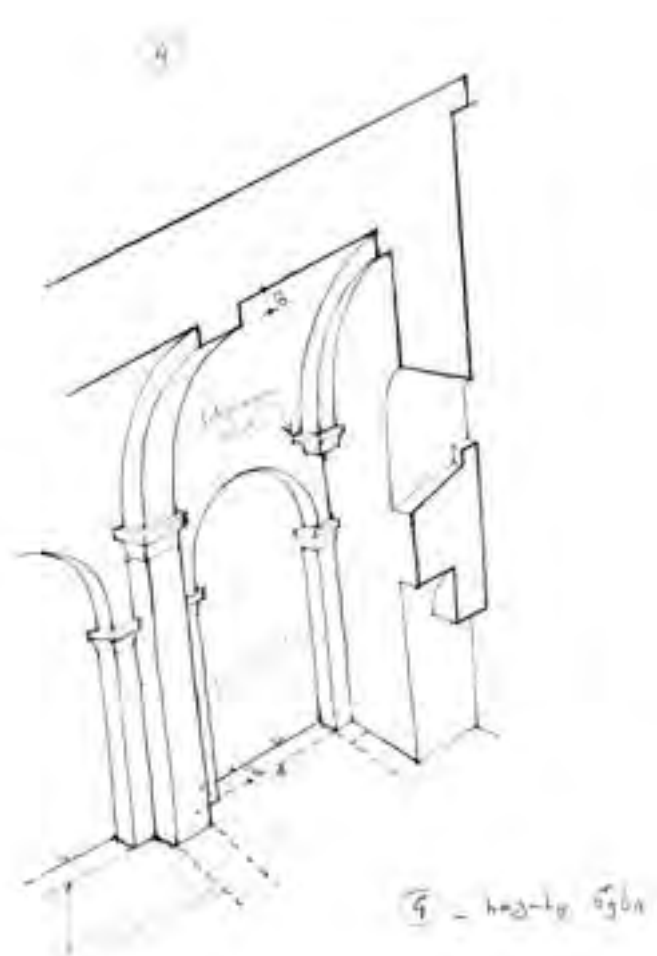
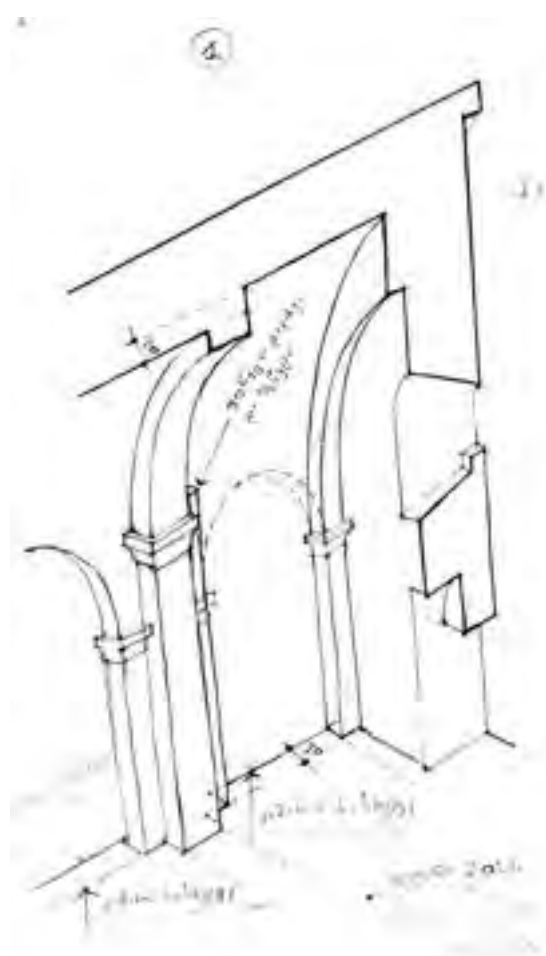

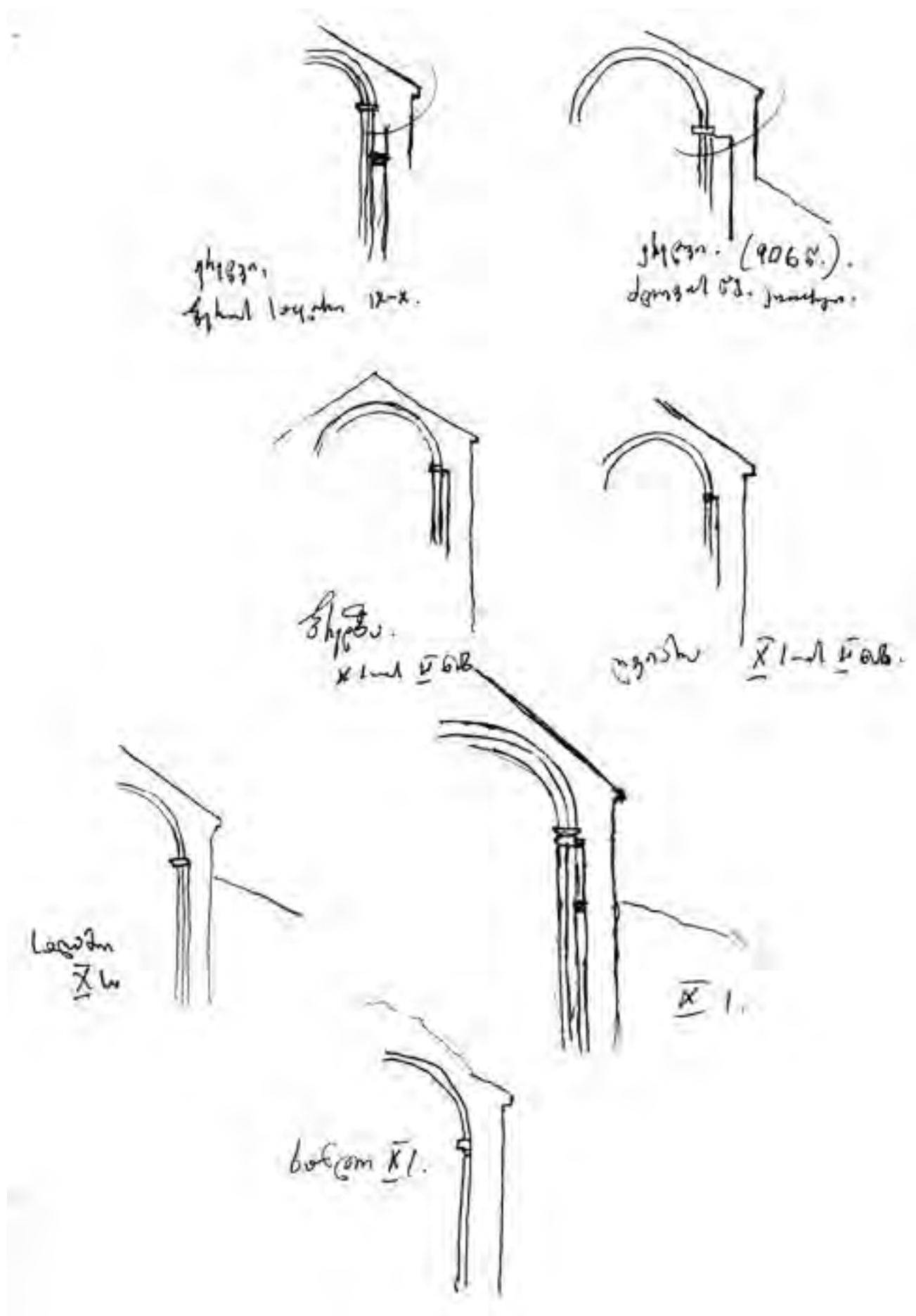
საქართველოს ICOMOS-ის კავშირით
პროექტის დირექტორი - მ. პოპოვი
საინჟინრო კონსტრუქტორი - ჯ. ახალაია
არქიტექტორი - მ. გიორგინიძე
არქიტექტორები - ჯ. ლიკუშაძე
ფოტოგრაფი - მ. გვამაზაძე
თბილისი ივნისი 2005 წელი

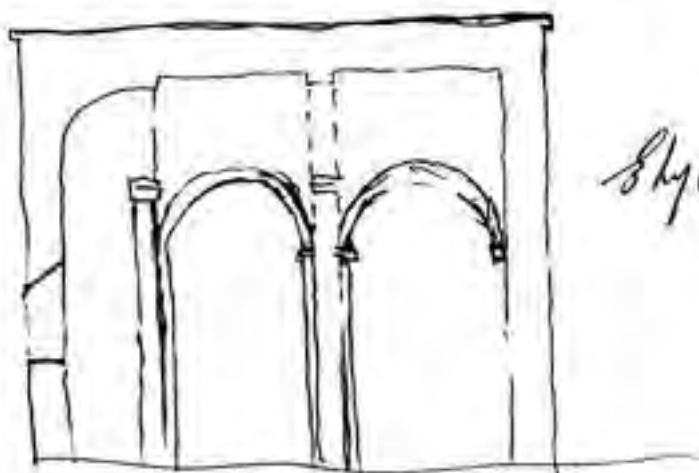
⑥. კაშხლის ზედა ნაწილი (პროექტი) (3)
 კაშხლის ზედა ნაწილი და კაშხლის ნაწილი
 ნაწილი ნაწილი ნაწილი.

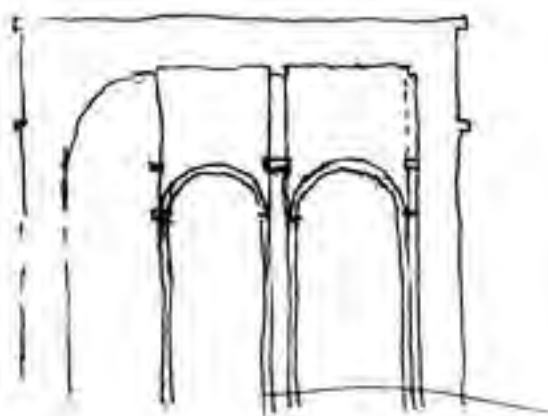

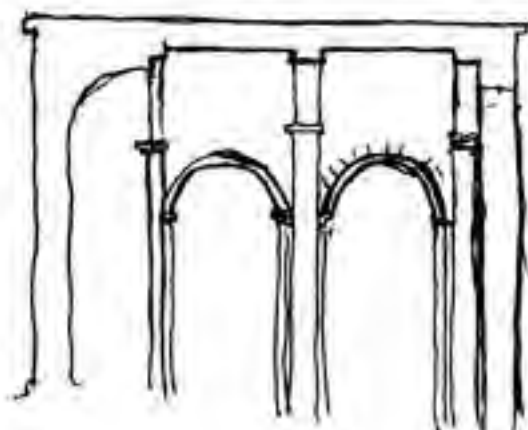

ხედი, X სთ II აზ.

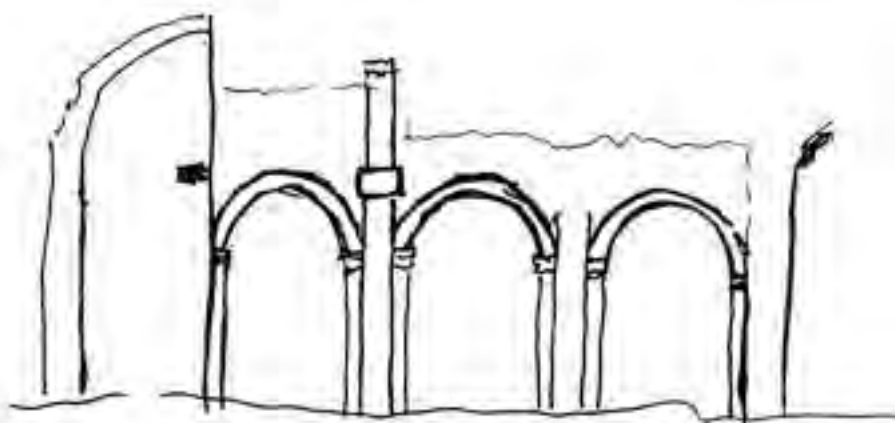

ხედი, X სთ II აზ.

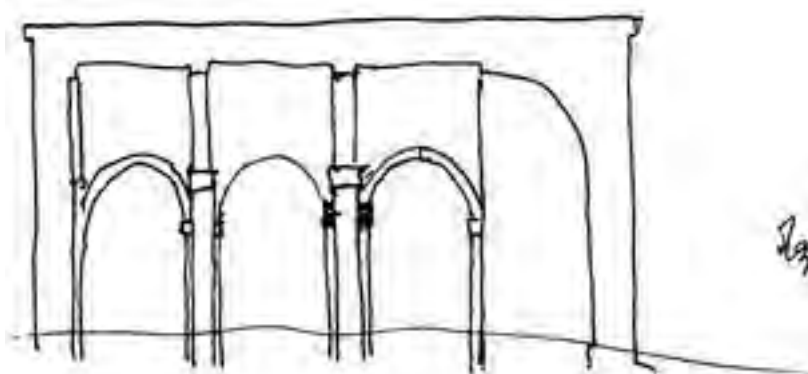

ხედი, X სთ II აზ.

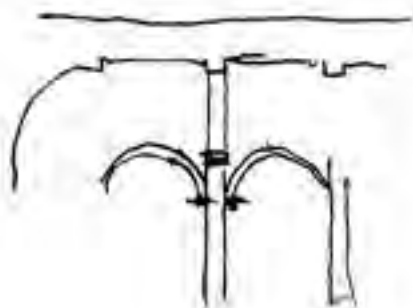
ფანჯარი XI.

ქვემო ჯგუფის ფანჯარი, XI

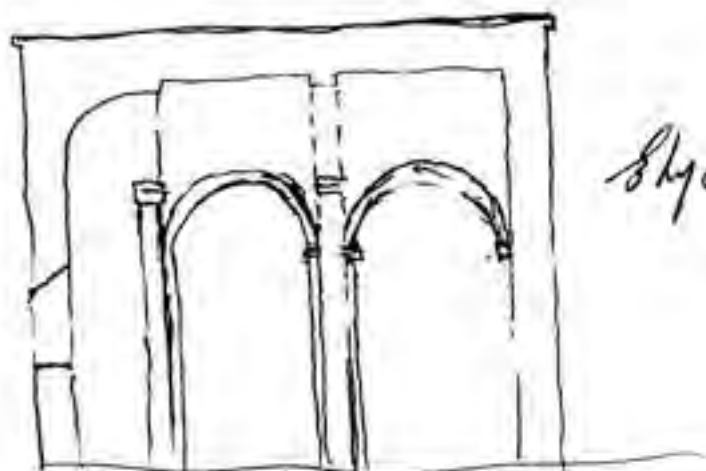

ქვემო XI - I - II ახ

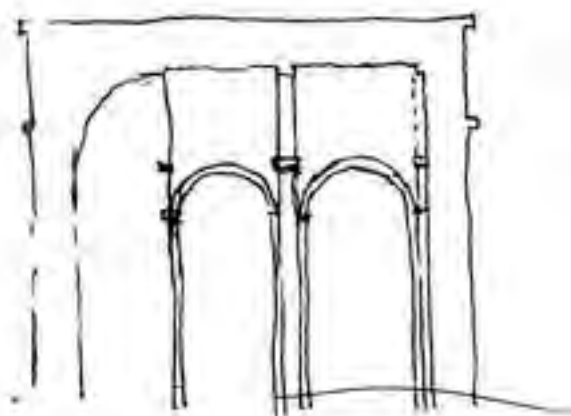

ქვემო

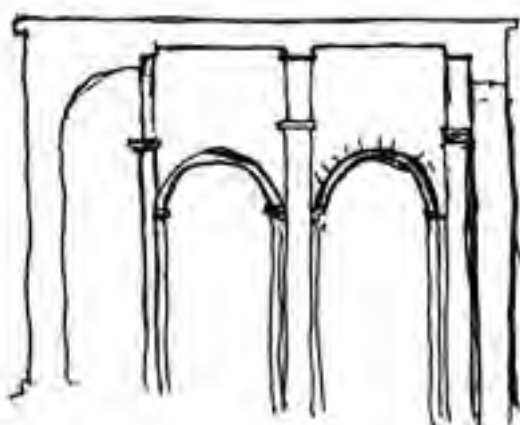
XI. II ახ

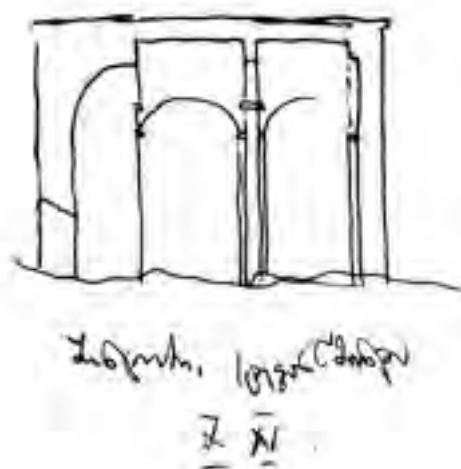
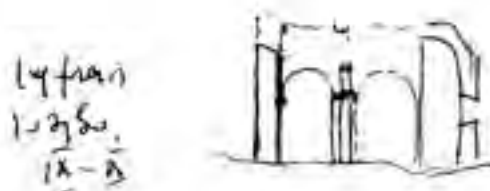
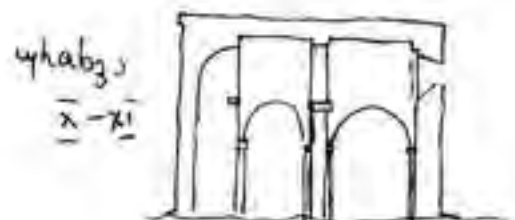
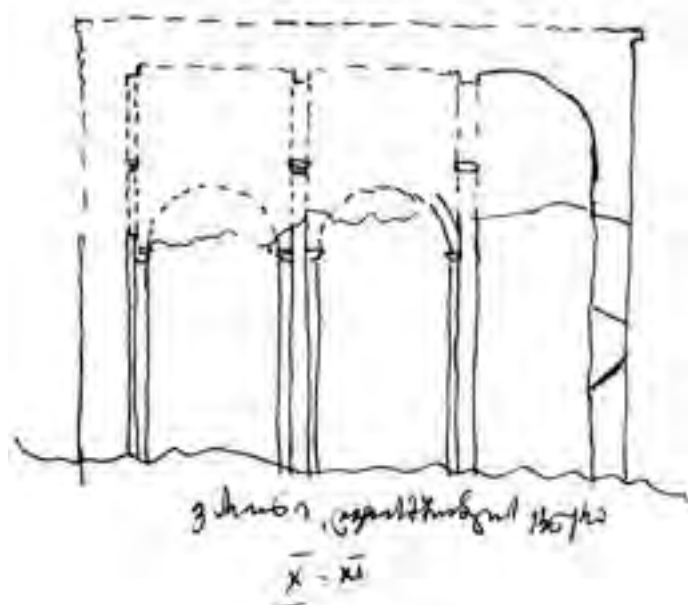
სტყპ, X სსს II მს.

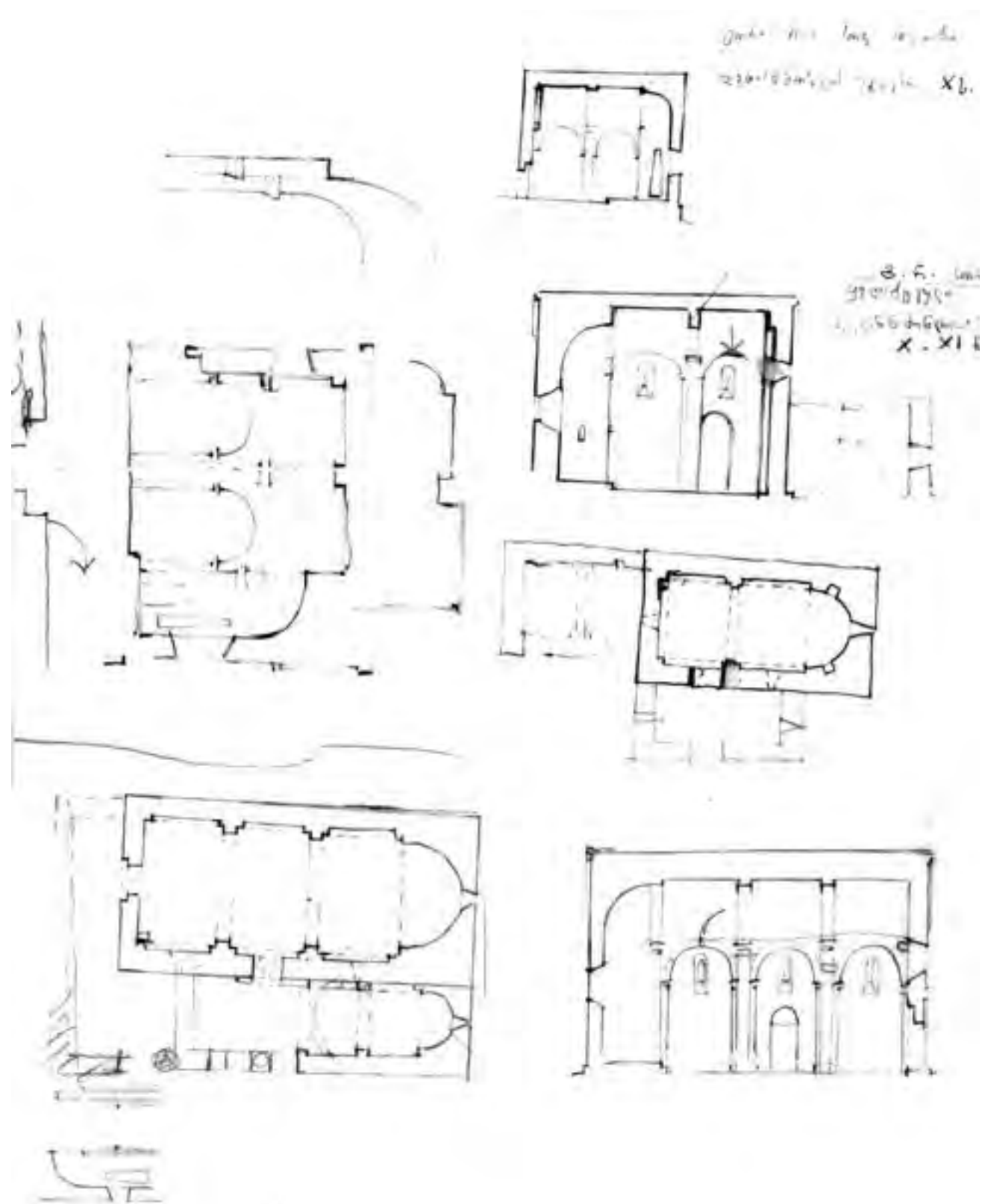

ტყპსს X სსს II მს.

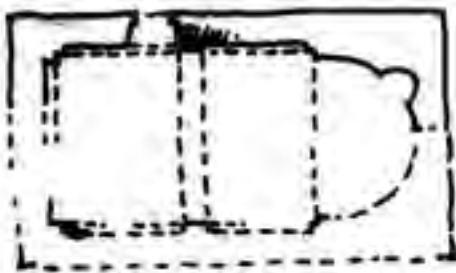

ტყპსს, სტყპსს I სსსს

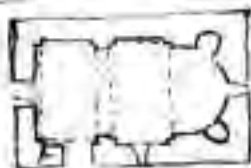
ტაძრის - ეკლესიის გეგმა
XI-XII სს.

წმ. გიორგი 255.

გეგმა ხუროთა
ხუროთა

გ. გ. ბ.

საფეხი,
წმ. გიორგი
IX-X.

საფეხი,
წმ. გიორგი
IX.

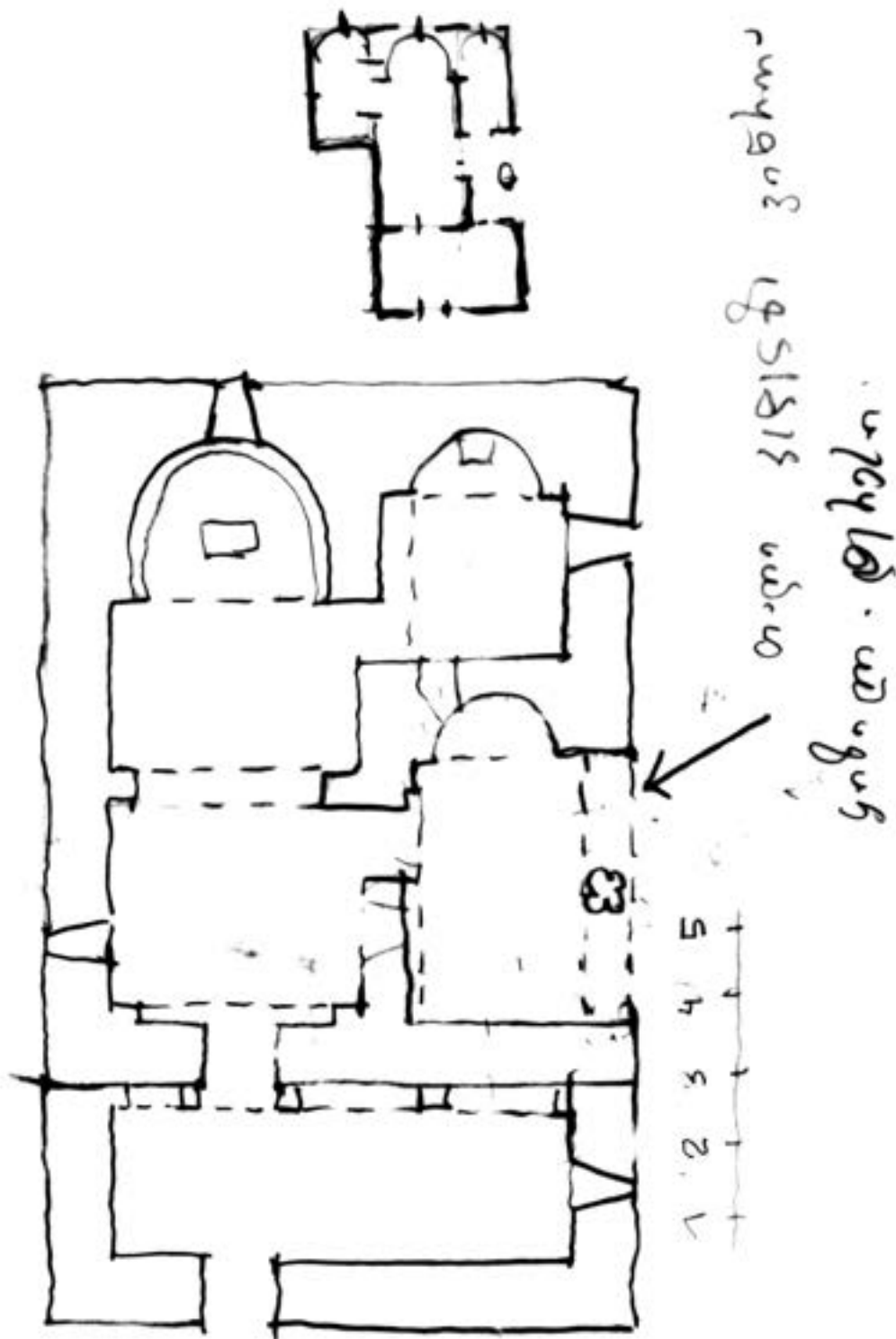

გეგმა
წმ. გიორგი
IX-X.

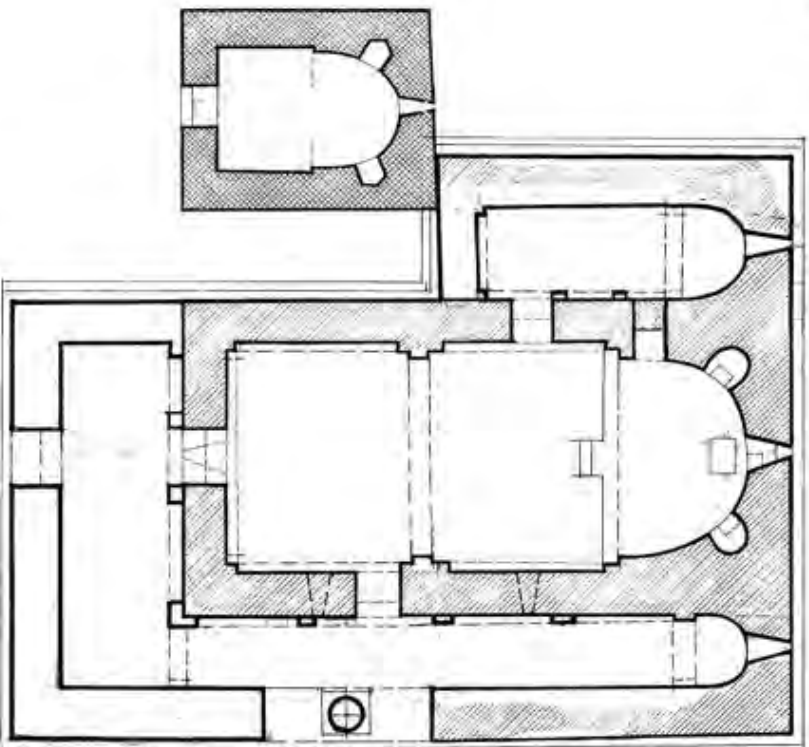
საფეხი,
წმ. გიორგი
IX.

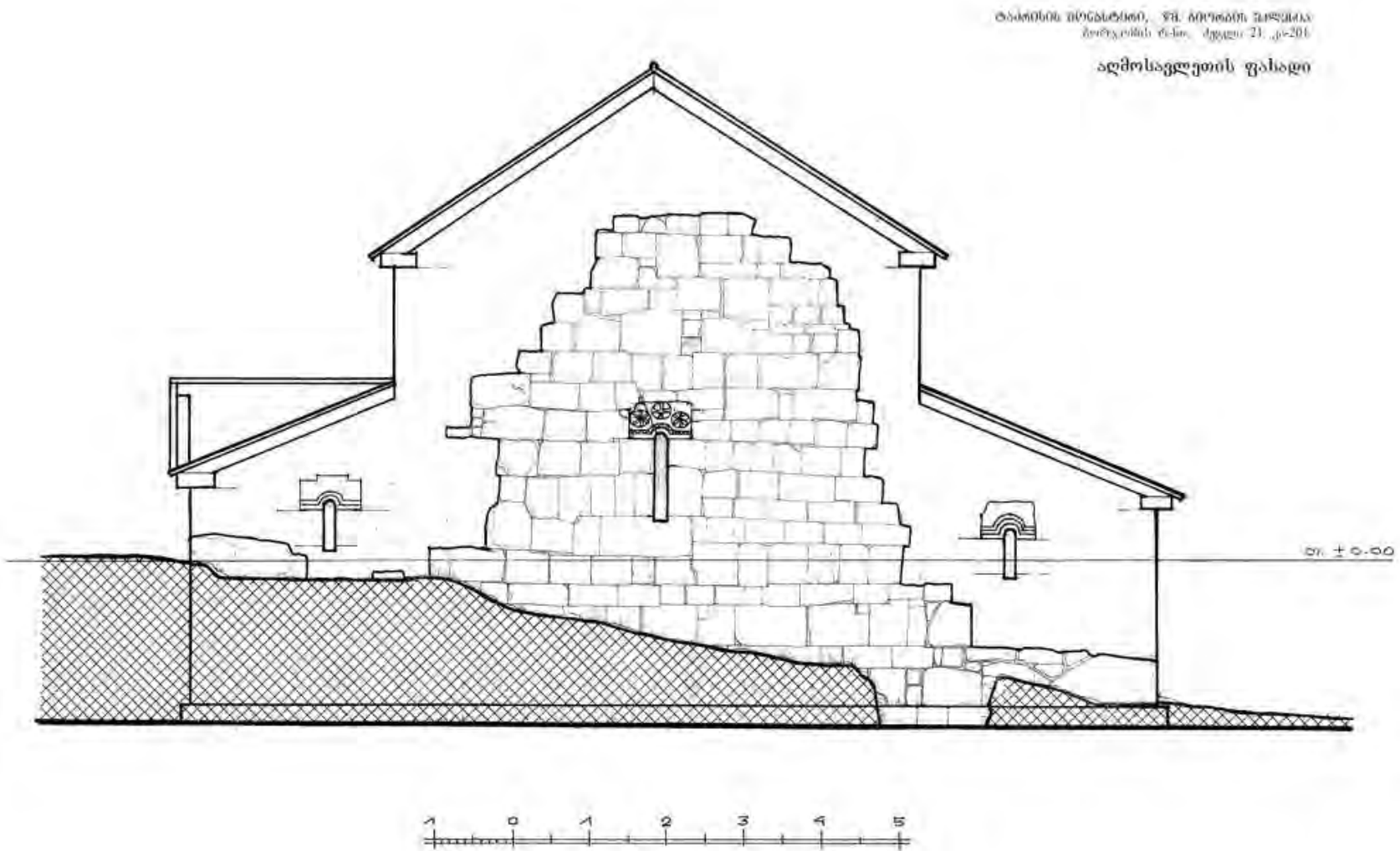

გ გ გ მ ა

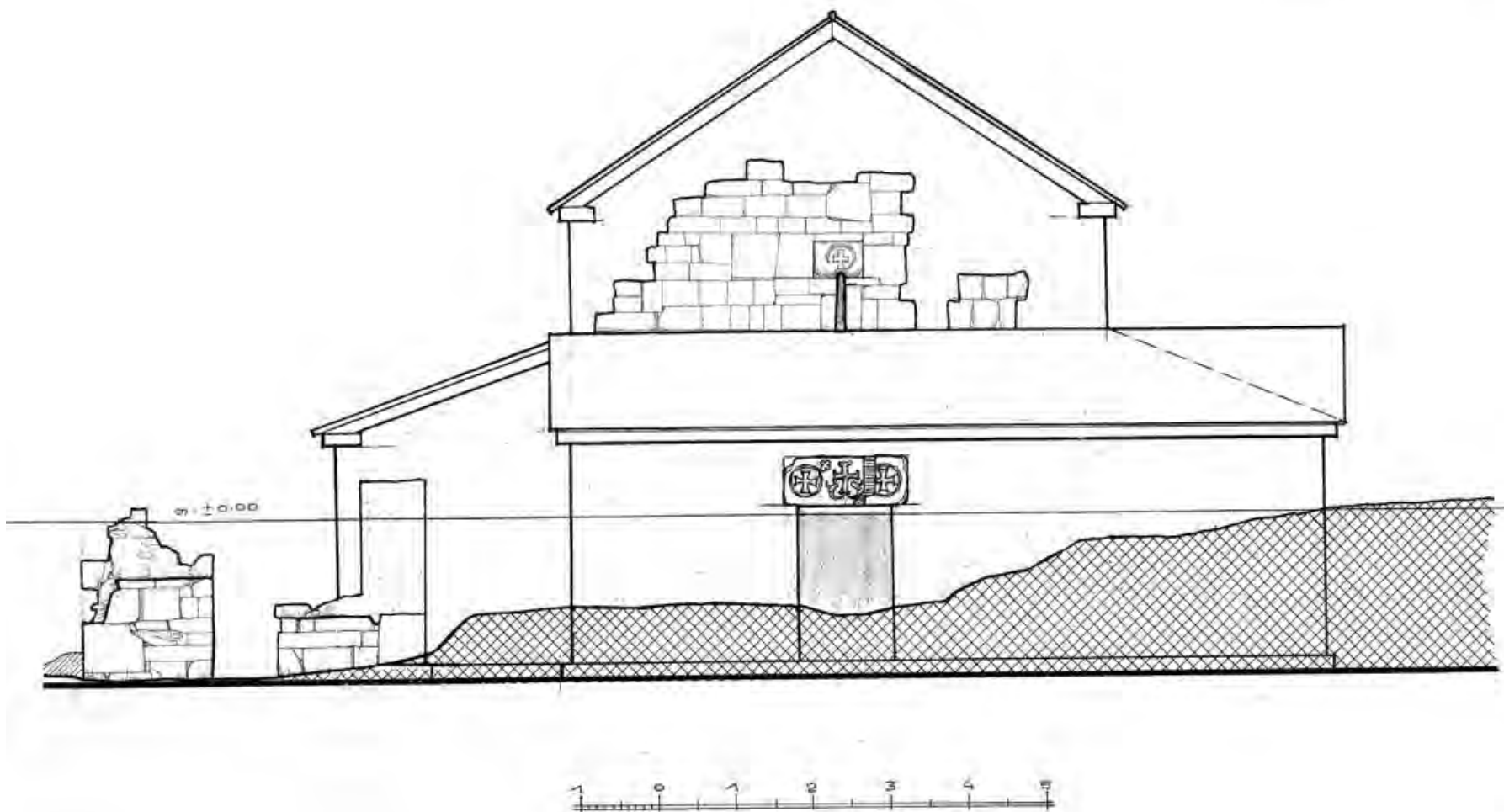
ტაძრის მონასტერი, წმ. გიორგის ეკლესია
წინასაპროექტო კვლევა-ფიქსაციის გრაფიკული მასალა - გრაფიკული რეკონსტრუქცია

1 0 1 2 3 4 5 6 7 8

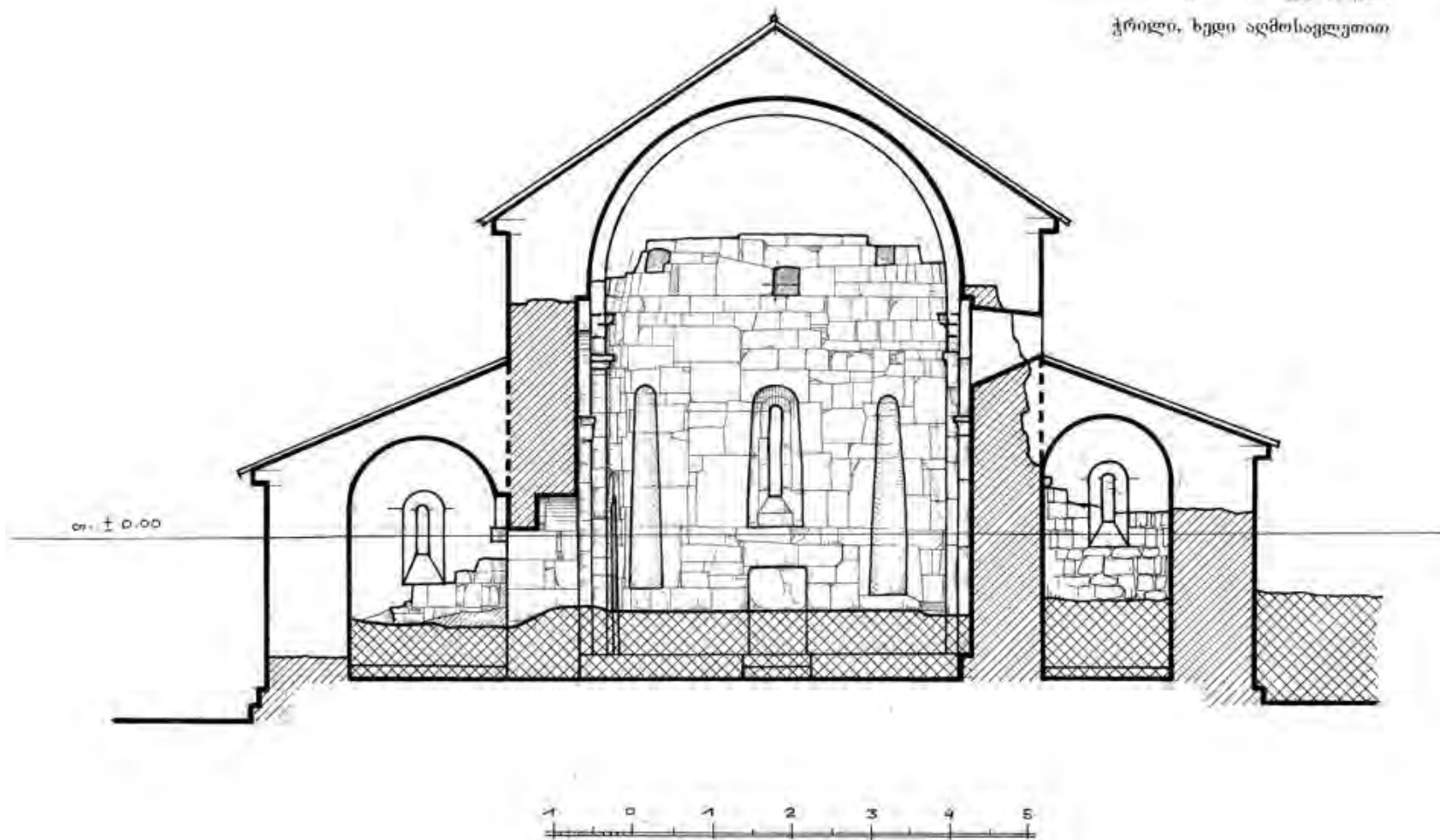

ტაძრის მონასტერი, წმ. გიორგის ეკლესია
ბრძანების ტიპი - ძეგლი 21, კ-201
სამხრეთის ფასადი

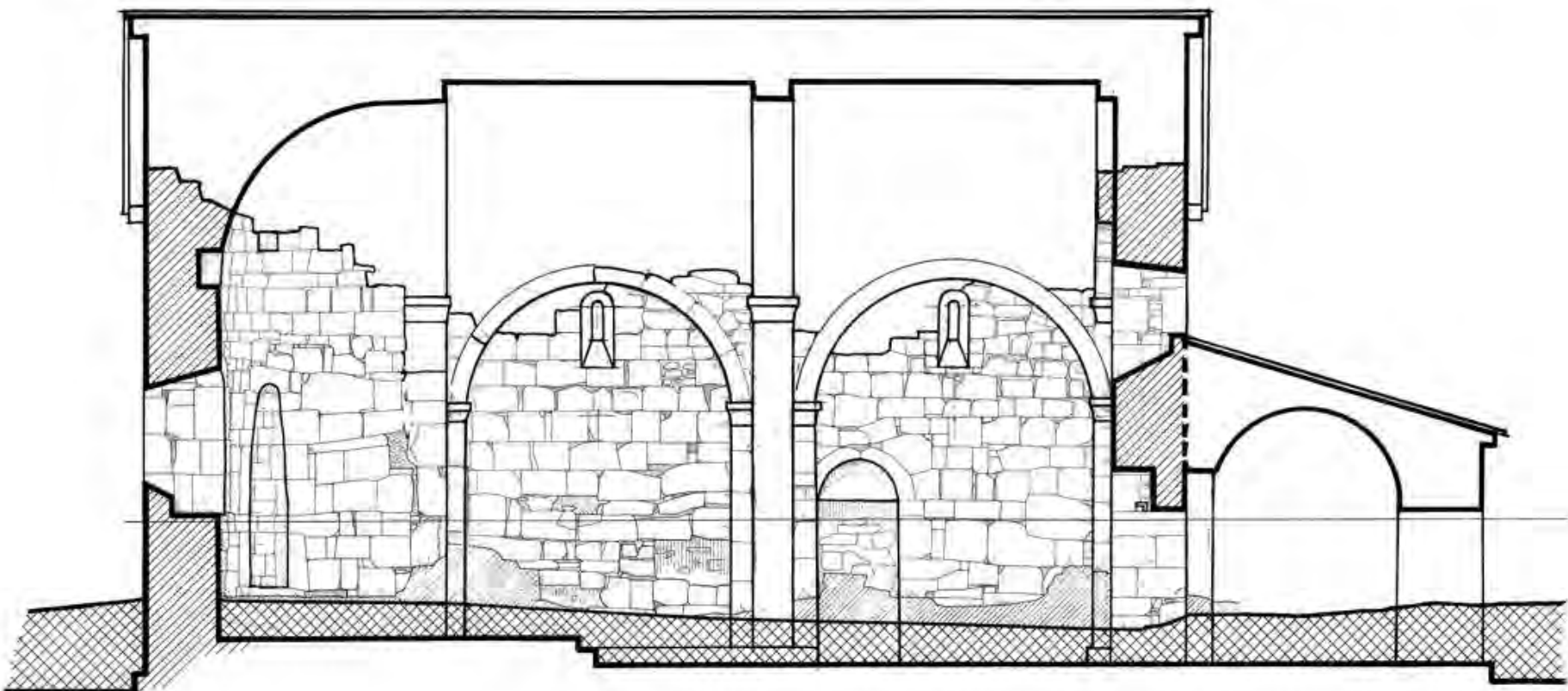

ფაიფის მონასტერი, წმ. გიორგის ეკლესია
ბინათვის ზღმა - გეგმა 21 (1:20)

ჭრილი, ხედი აღმოსავლეთით

ტაძრის მონასტერი, წმ. გიორგის ეკლესია
პირველი სართ. იველი 21, კა-201
ჭრილი, ხედი სამხრეთით

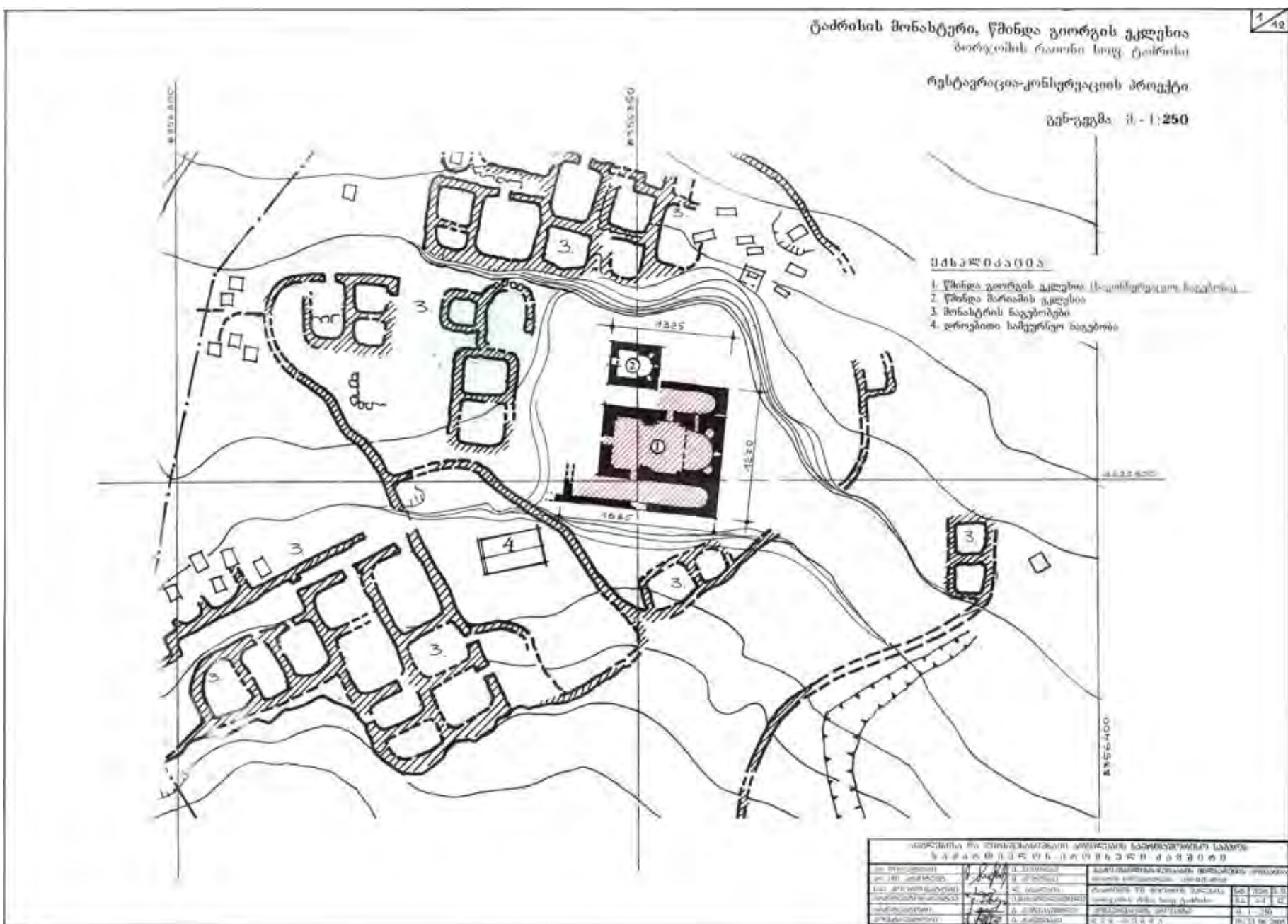
ტაძრისის მონასტერი - წმინდა გიორგის ეკლესია

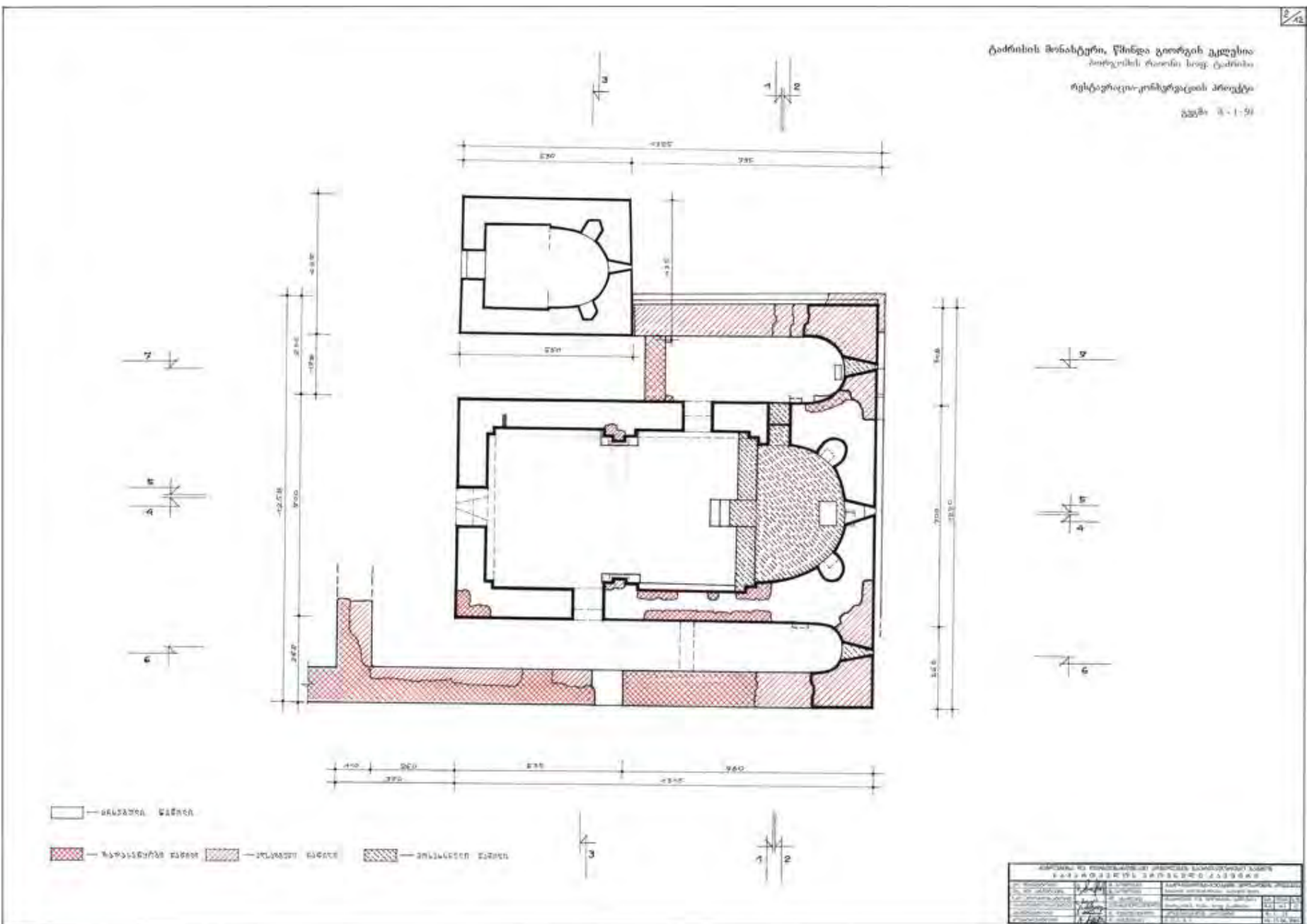
ბორჯომის რაიონი, სოფ. ტაძრისი

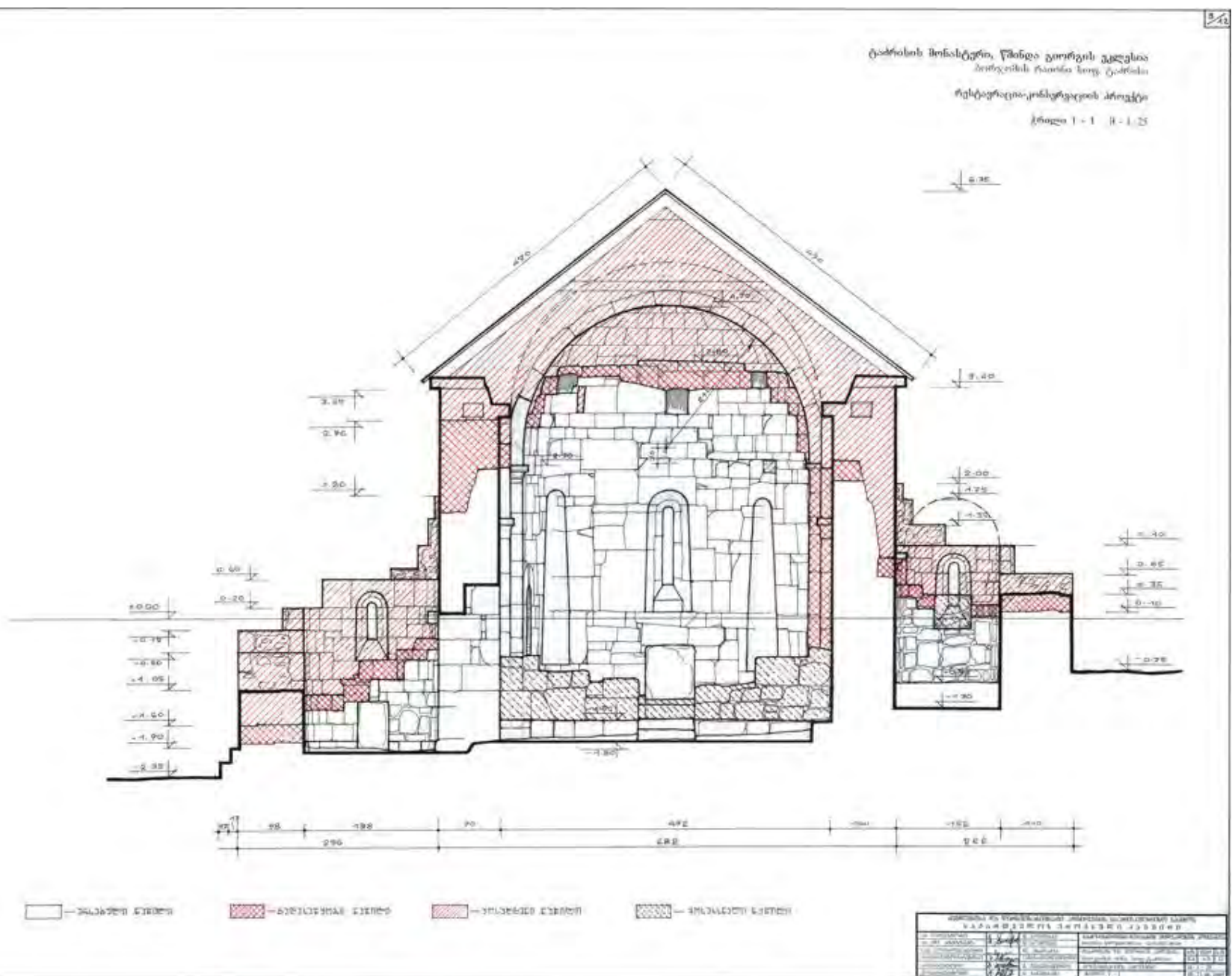
რესტავრაცია-კონსერვაციის პროექტი

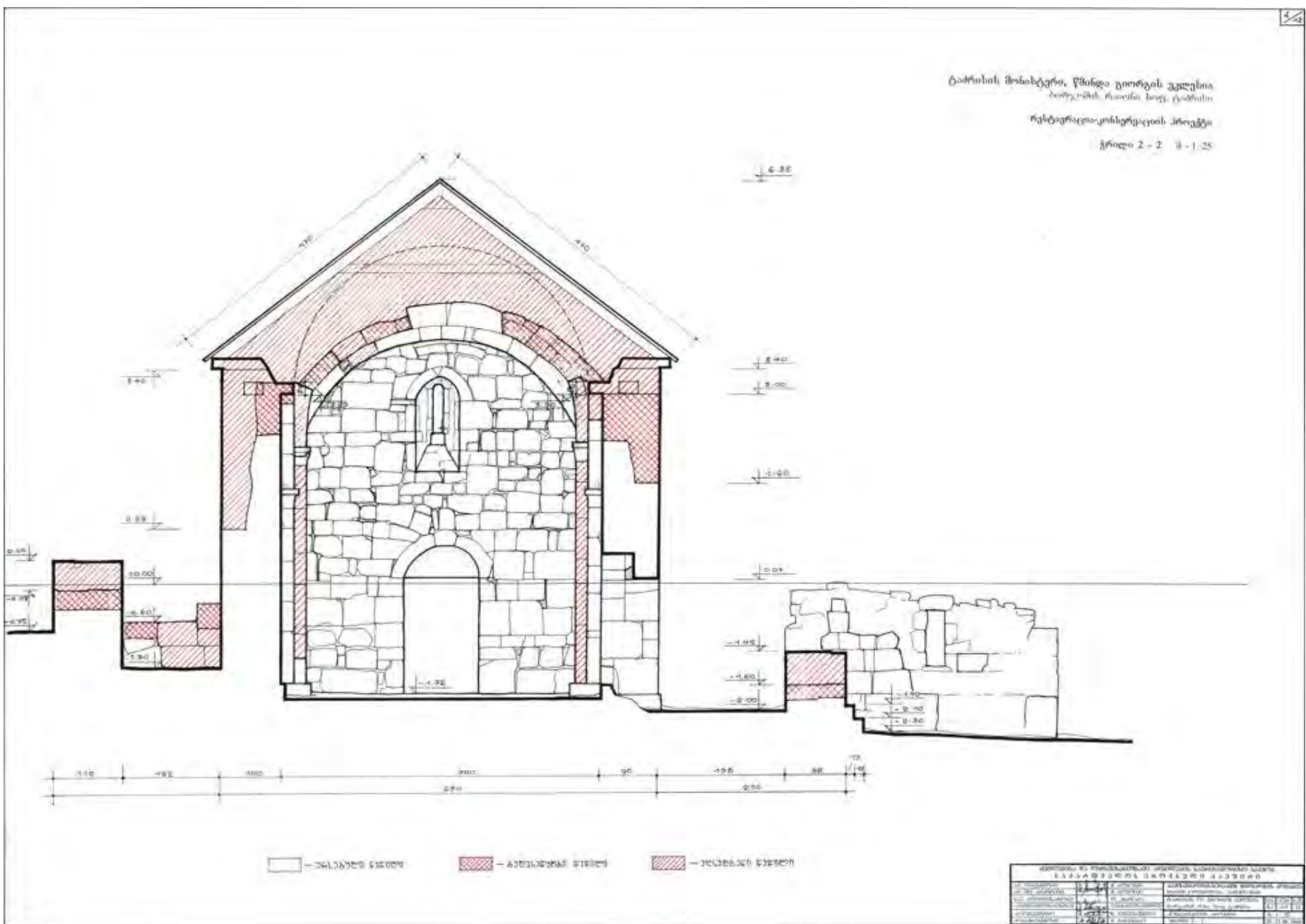
- D -1 რესტავრაცია-კონსერვაციის არქიტექტურული ნახაზები
- D -2 ფიზიკური სტაბილიზაციის და გადახურვის კონსტრუქციები
- D -3 გადასაწყობი ქვების მარკირების ნიმუშები
- D -4 ტექნოლოგიური რეკომენდაციები დუღაბის მომზადება-გამოყენებაზე
- D -5 პროექტის საბჭოზე დამტკიცების დოკუმენტი

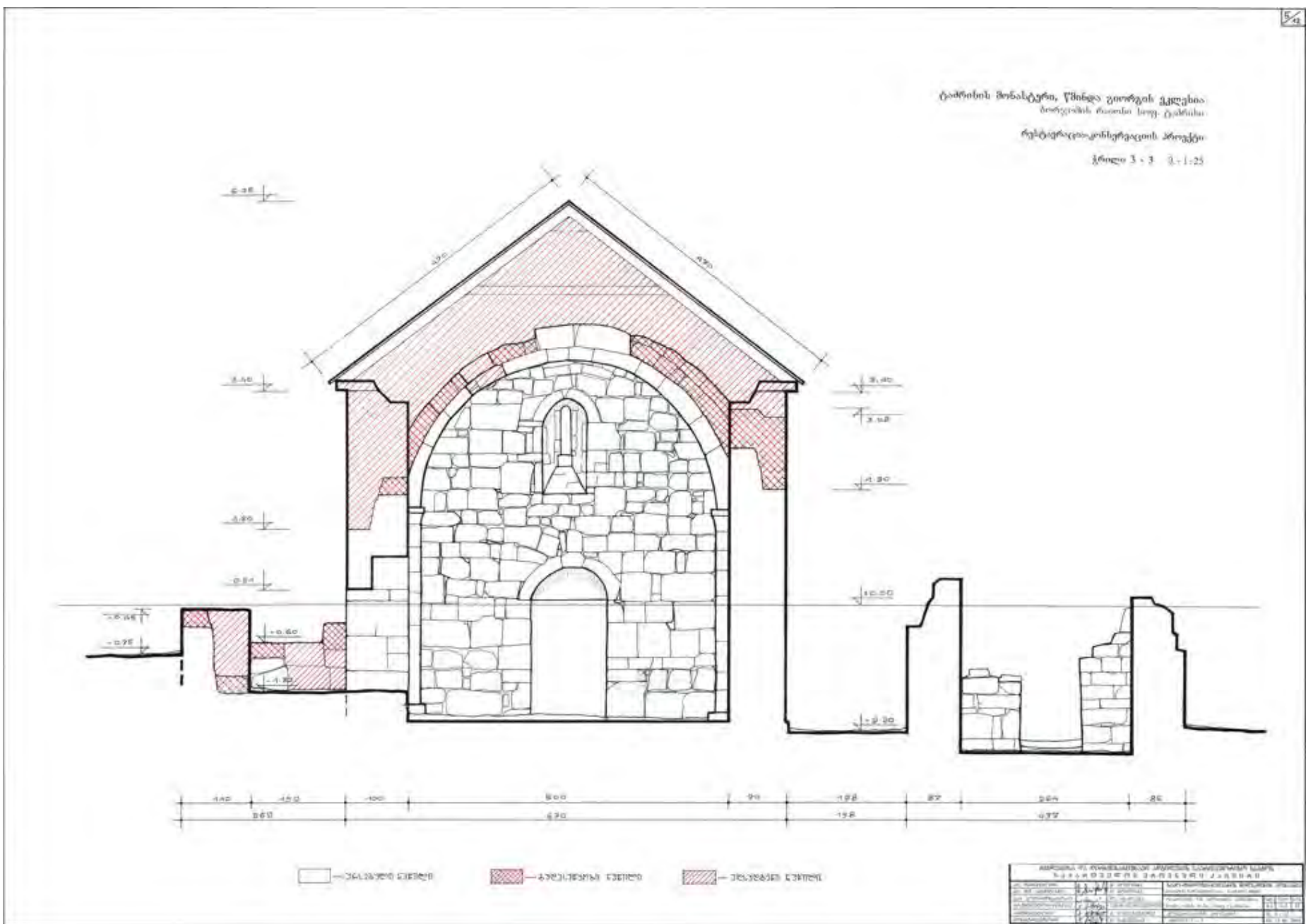
პროექტის ხელმძღვანელი	- მერაბ ბოჭორძე
ხელოვნებათმცოდნე	- ირინე ელიზბარაშვილი
არქიტექტორები:	- ეთერ მახათელაშვილი
	- გიორგი გუგუშაშვილი
	- ლია ბოკუჩავა
ინჟინერ-კონსტრუქტორი	- გიგლა ჭანუყვაძე
მასალათა ტექნოლოგი	- თემურ ბურკიაშვილი

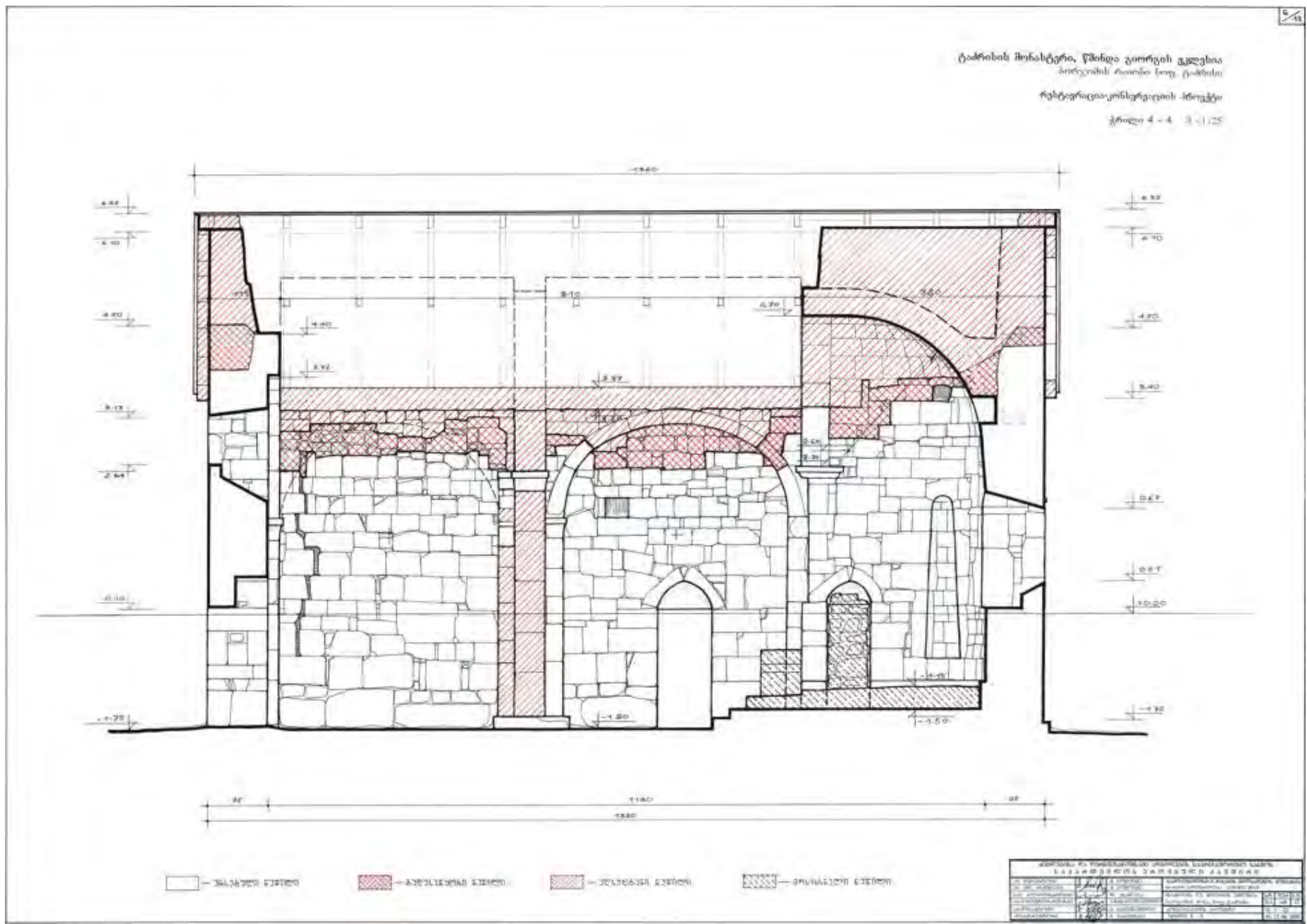

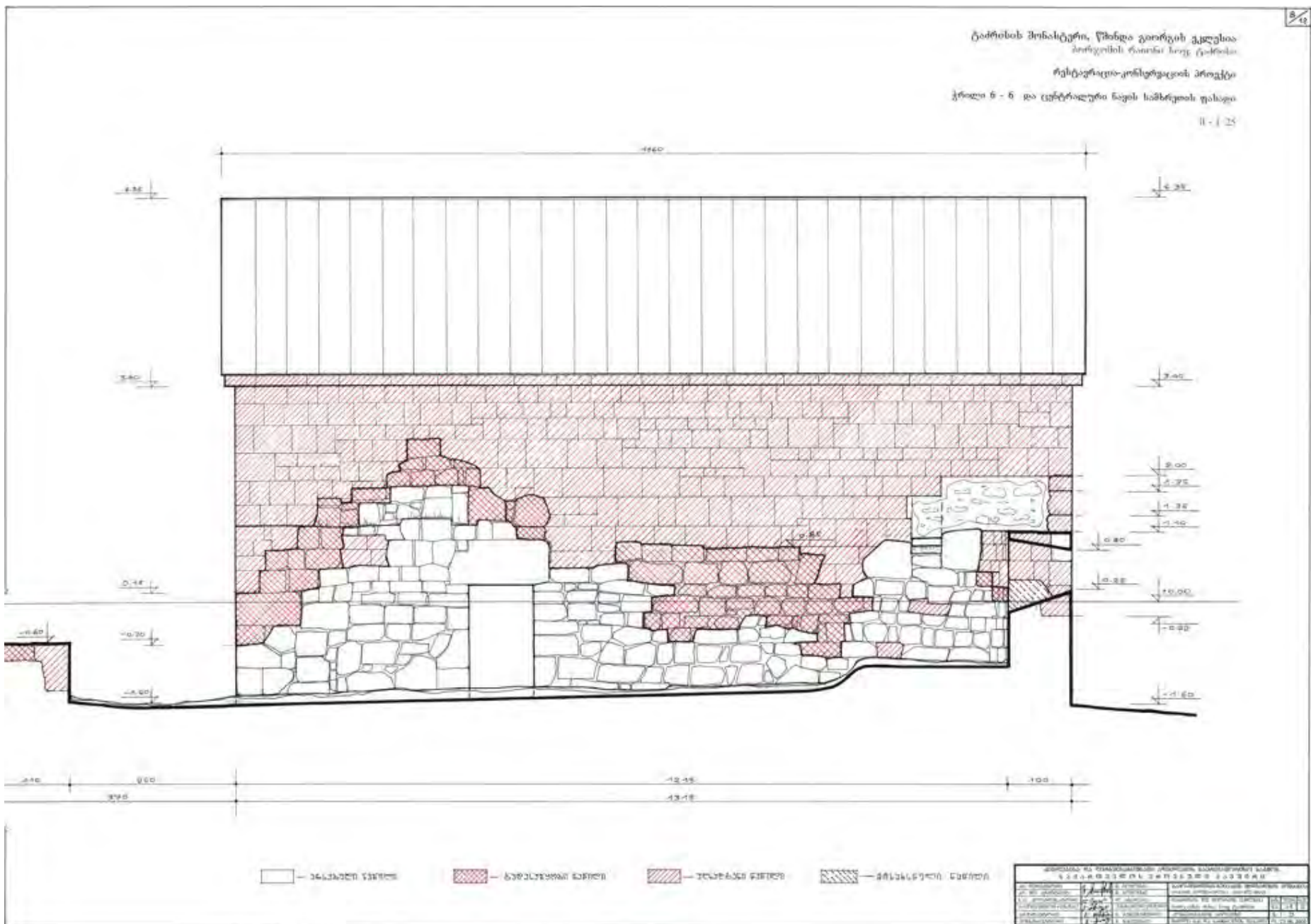

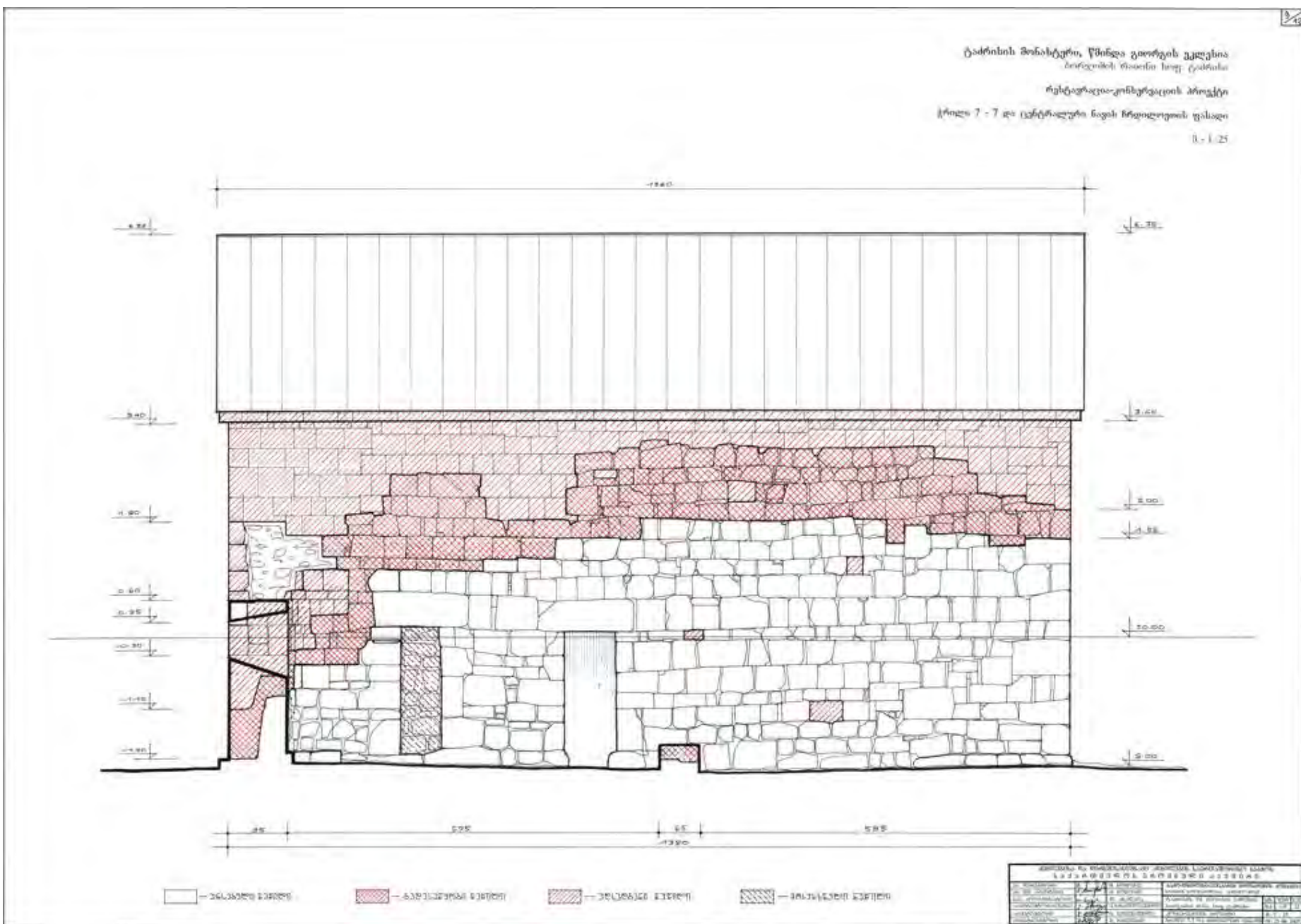

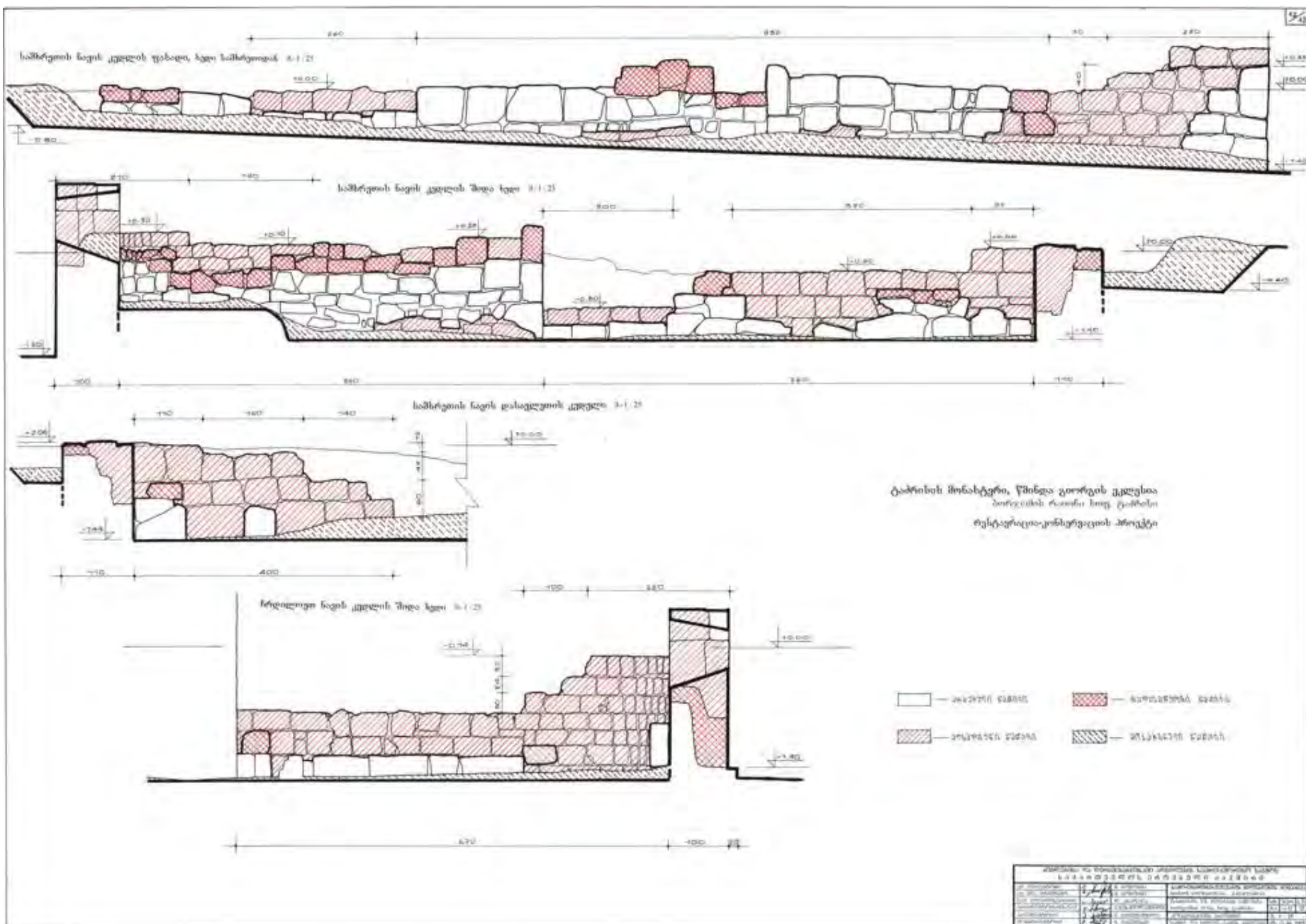

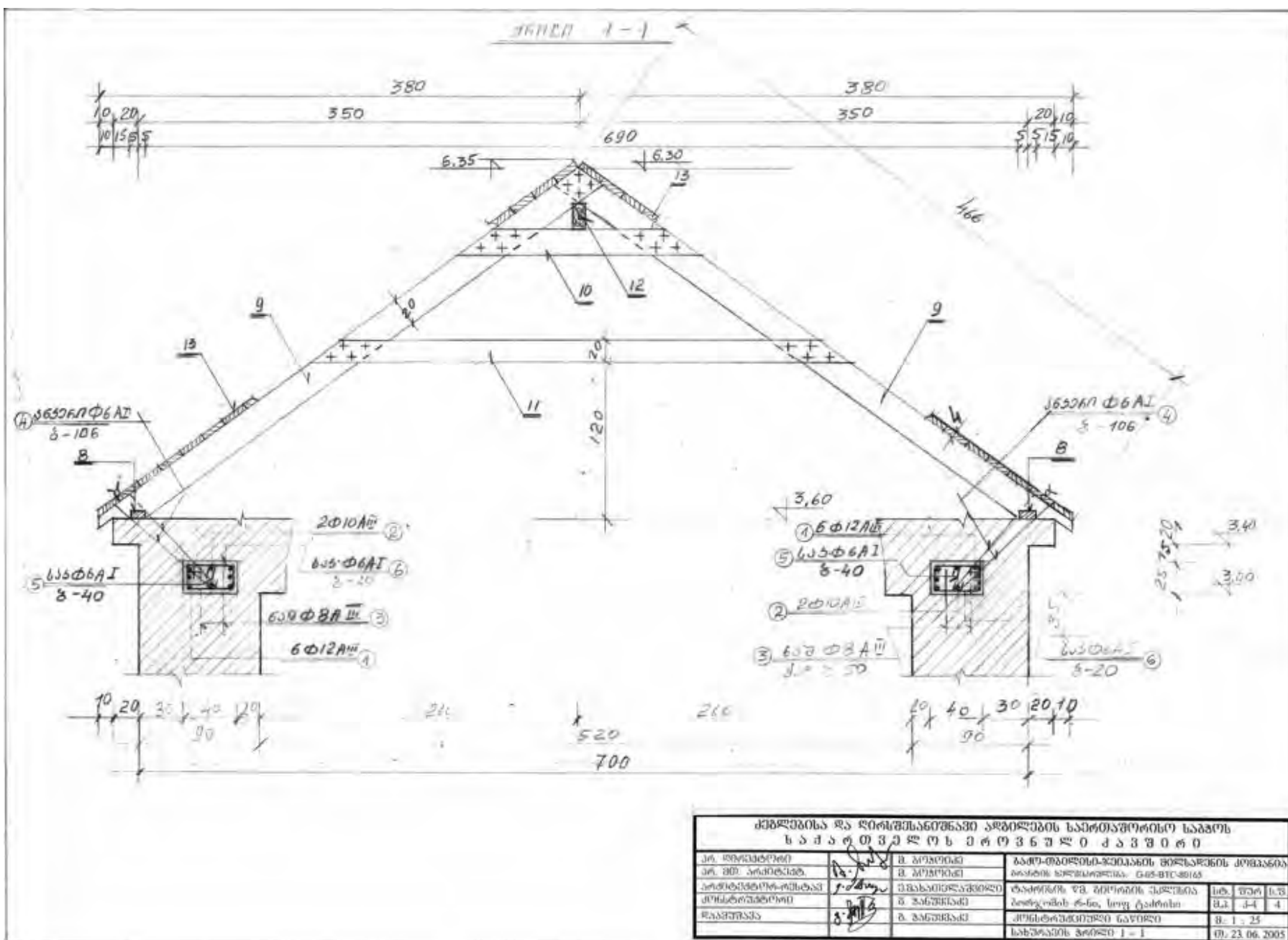

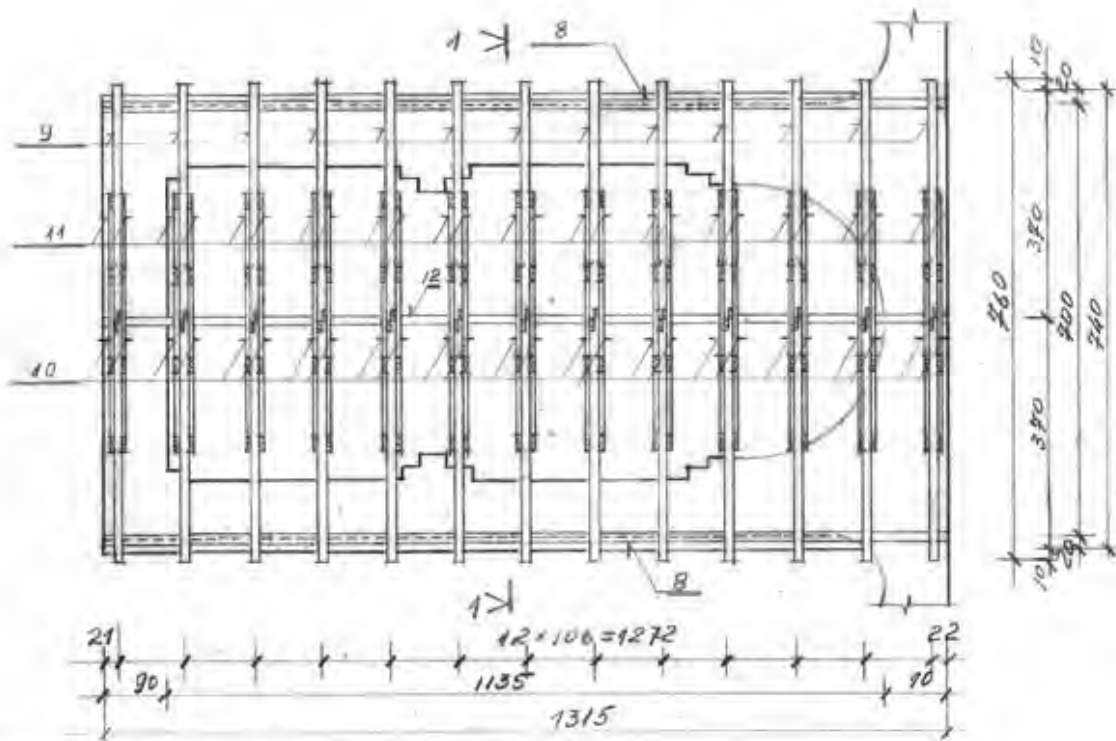

ტაძრისის მონასტერი, წმ. გიორგის ეკლესია
 რესტავრაცია-კონსერვაციის პროექტი - გადღეულების საინჟინრო ნახაზები

Պատճառ D-2

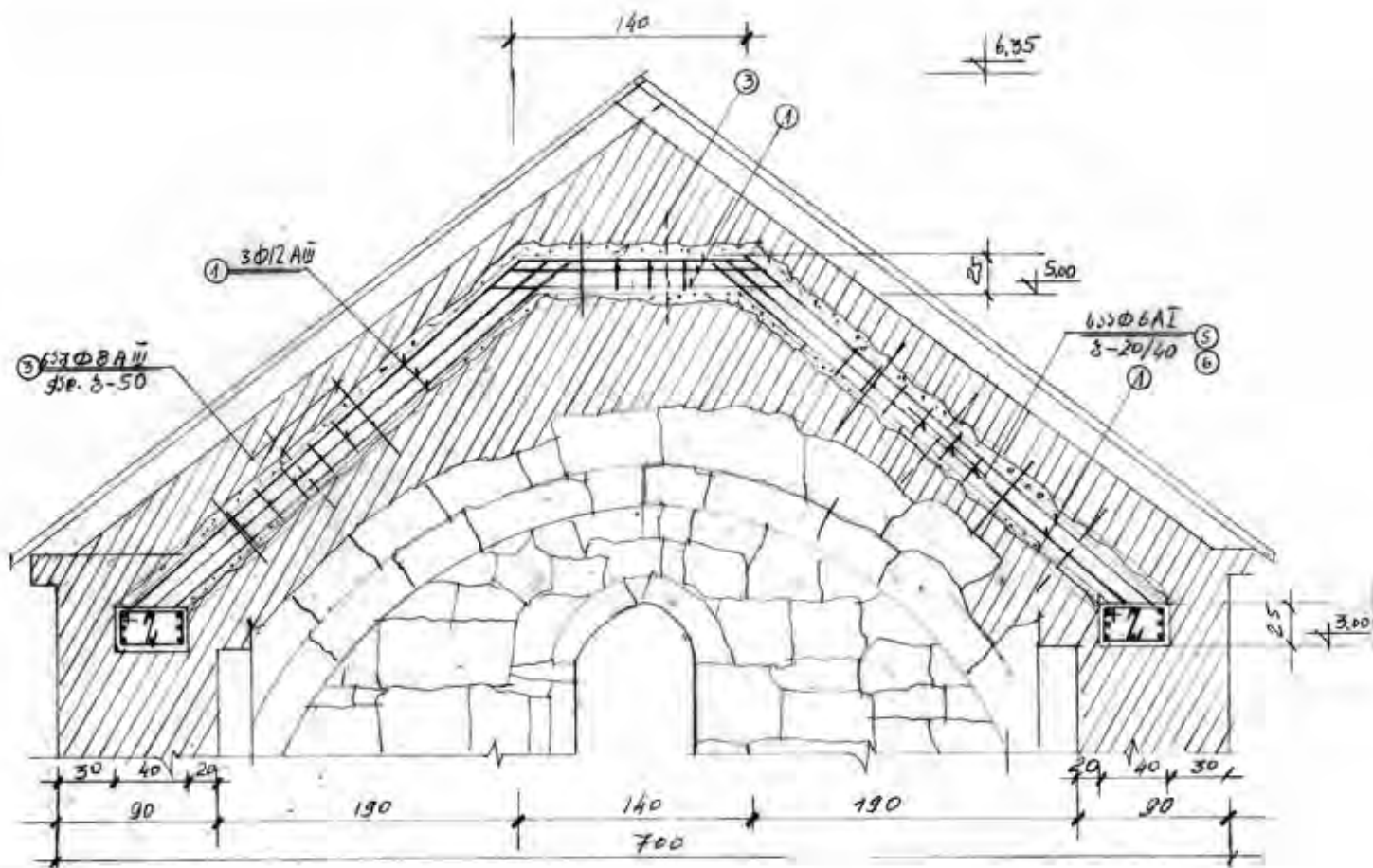

6036037806 87825

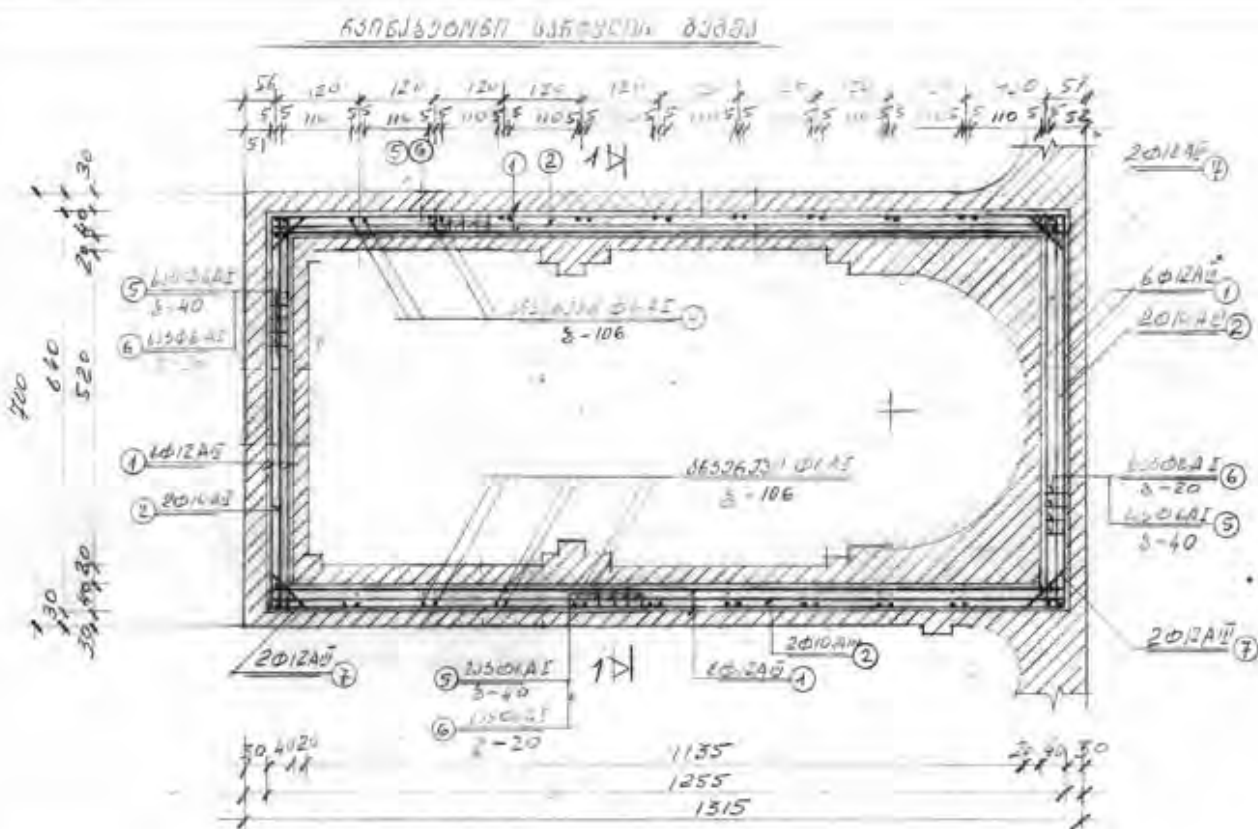
[illegible][illegible]

ტაძრისის მონასტერი, წმ. გიორგის ეკლესია
რესტავრაცია-კონსერვაციის პროექტი - გადახურების საინჟინრო ნახაზები

Ճանաչող D-2

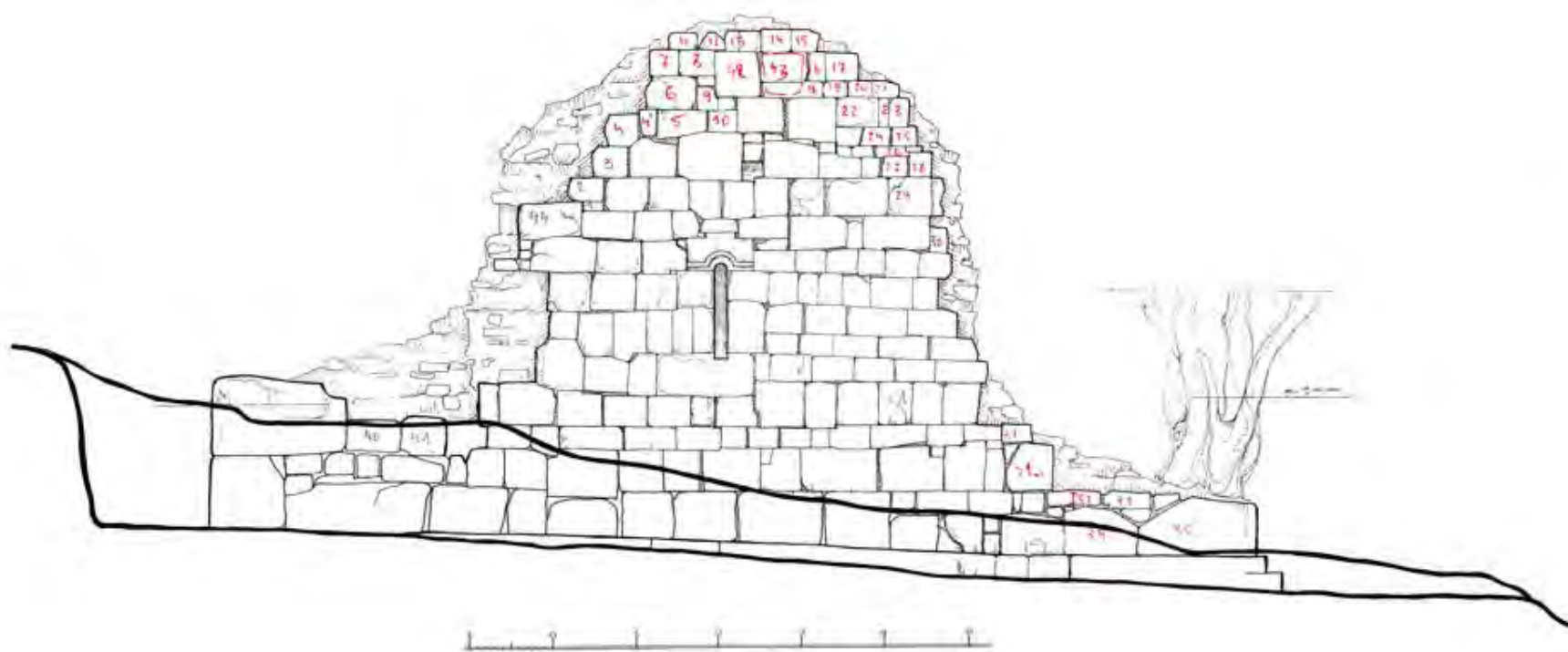
ჰიმალაიის ლა ღირსშესანიშნავი უბიძგებლის სამართავოებრივი საბჭო ს ა მ ა თ თ ვ ე მ რ ე მ ე რ ი ვ ე მ ე რ ი ვ ე მ ე რ ი					
3% ღირსშესანიშნავი 3% 1991 წლისთვის სამთავროებრივი საბჭო სამთავროებრივი სამთავროებრივი	1. ღირსშესანიშნავი 2. ღირსშესანიშნავი 3. ღირსშესანიშნავი 4. ღირსშესანიშნავი 5. ღირსშესანიშნავი	სამთავროებრივი საბჭო სამთავროებრივი საბჭო სამთავროებრივი საბჭო სამთავროებრივი საბჭო სამთავროებრივი საბჭო	სამთავროებრივი საბჭო სამთავროებრივი საბჭო სამთავროებრივი საბჭო სამთავროებრივი საბჭო სამთავროებრივი საბჭო	სამთავროებრივი საბჭო სამთავროებრივი საბჭო სამთავროებრივი საბჭო სამთავროებრივი საბჭო სამთავროებრივი საბჭო	სამთავროებრივი საბჭო სამთავროებრივი საბჭო სამთავროებრივი საბჭო სამთავროებრივი საბჭო სამთავროებრივი საბჭო

არმატურის სპეციფიკაცია							არმატურის ანოტაცია		
პოზ. №	მ. №	საგვარი (ხეობა სმ)	Ø (მმ)	სიგრძე (მ)	რაოდ. ცალი	საერთო წონა (კგ)	Ø	Σ	ΣQ
1	1	12A	12A	285,0	—	253,08	6A	376,0	83,48
2	2	12B	10A	95,0	—	58,62	8A	66,5	26,27
3	3	20	8A	0,7	95	26,77	10A	95,0	58,62
4	4	12C	6A	2,5	26	14,43	12A	298,6	265,15
5	5	20	6A	0,35	110	8,55			433,52
6	6	20	6A	1,25	218	60,50			
7	7	25	12A	1,70	8	12,08			
						433,53			

გეგმვა და დეტალიზაცია აღნიშნული საინჟინრო ნახაზის საქართველოს რესპუბლიკის ტერიტორიაზე			
არ. მონიტორინგი	1. მონიტორინგი	გამომგებობის-შეიქმნის მომენტის მონიტორინგი	არ. მონიტორინგი
არ. მონიტორინგი	2. მონიტორინგი	გამომგებობის-შეიქმნის მომენტის მონიტორინგი	არ. მონიტორინგი
არ. მონიტორინგი	3. მონიტორინგი	გამომგებობის-შეიქმნის მომენტის მონიტორინგი	არ. მონიტორინგი
არ. მონიტორინგი	4. მონიტორინგი	გამომგებობის-შეიქმნის მომენტის მონიტორინგი	არ. მონიტორინგი
არ. მონიტორინგი	5. მონიტორინგი	გამომგებობის-შეიქმნის მომენტის მონიტორინგი	არ. მონიტორინგი
არ. მონიტორინგი	6. მონიტორინგი	გამომგებობის-შეიქმნის მომენტის მონიტორინგი	არ. მონიტორინგი
არ. მონიტორინგი	7. მონიტორინგი	გამომგებობის-შეიქმნის მომენტის მონიტორინგი	არ. მონიტორინგი
არ. მონიტორინგი	8. მონიტორინგი	გამომგებობის-შეიქმნის მომენტის მონიტორინგი	არ. მონიტორინგი
არ. მონიტორინგი	9. მონიტორინგი	გამომგებობის-შეიქმნის მომენტის მონიტორინგი	არ. მონიტორინგი
არ. მონიტორინგი	10. მონიტორინგი	გამომგებობის-შეიქმნის მომენტის მონიტორინგი	არ. მონიტორინგი

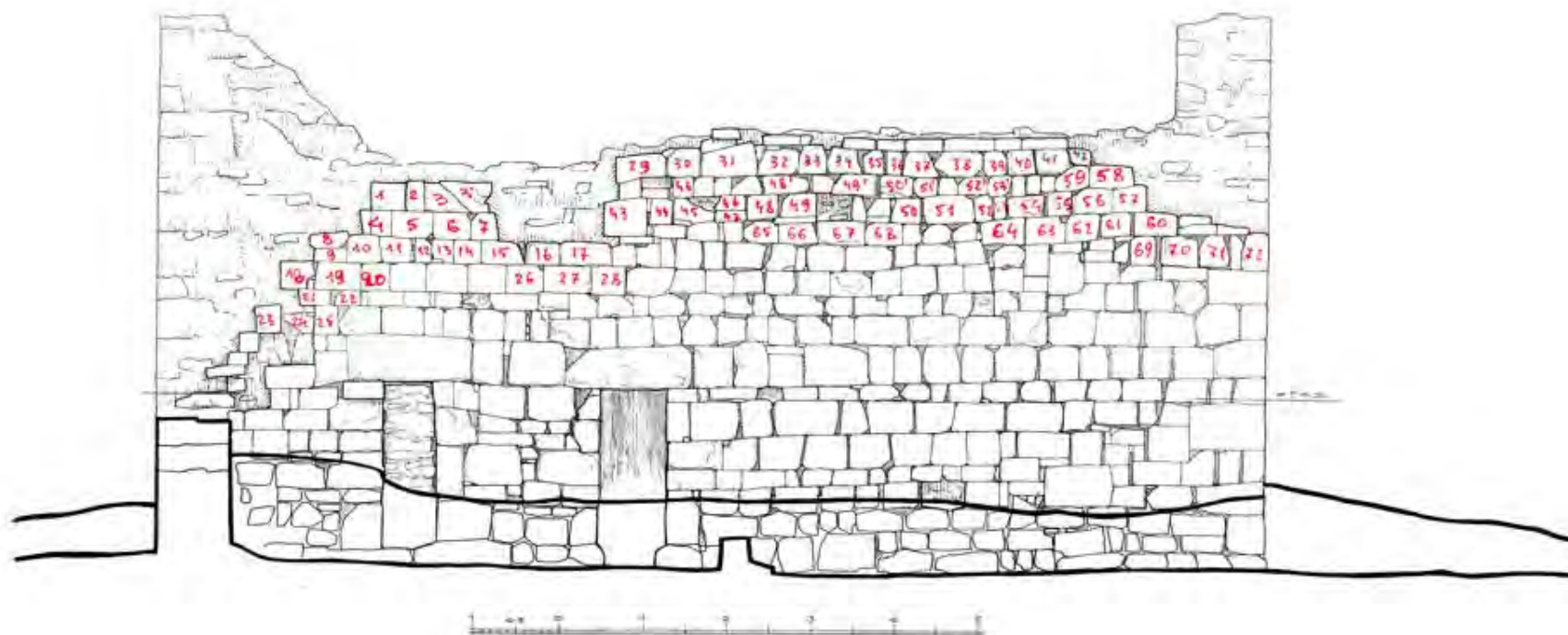
ტაძრის მონასტერი, წმ. გიორგის ეკლესია
პირველი რ-ი, ძეგლი 21, კ-201
აღმოსავლეთის ფასადი

კედლებზე გადასაწყობი ქვების მარკირების სქემა
შესრულდა 2005 წლის ივნისში

ტაძრის მონასტერი, წმ. გიორგის ეკლესია
პროექტის რედაქტორი, ქვემოთ 21, კა-201

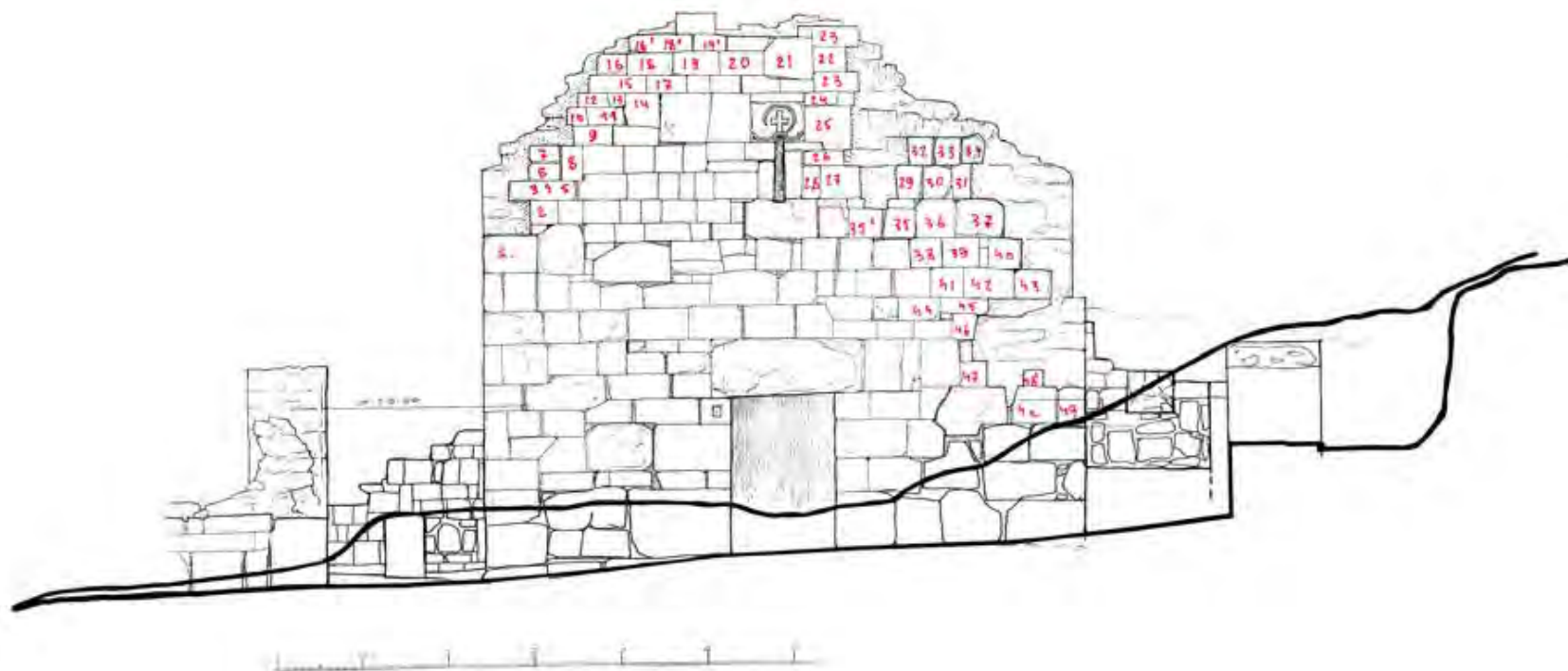
ჩრდილოეთის ფასადი

კედლებზე გადასაწეობი ქვების მარკირების სქემა
შესრულდა 2005 წლის ივნისში

ტაძრის მონასტერი, წმ. გიორგის ეკლესია
პროექტის ტექნიკური დოკუმენტი

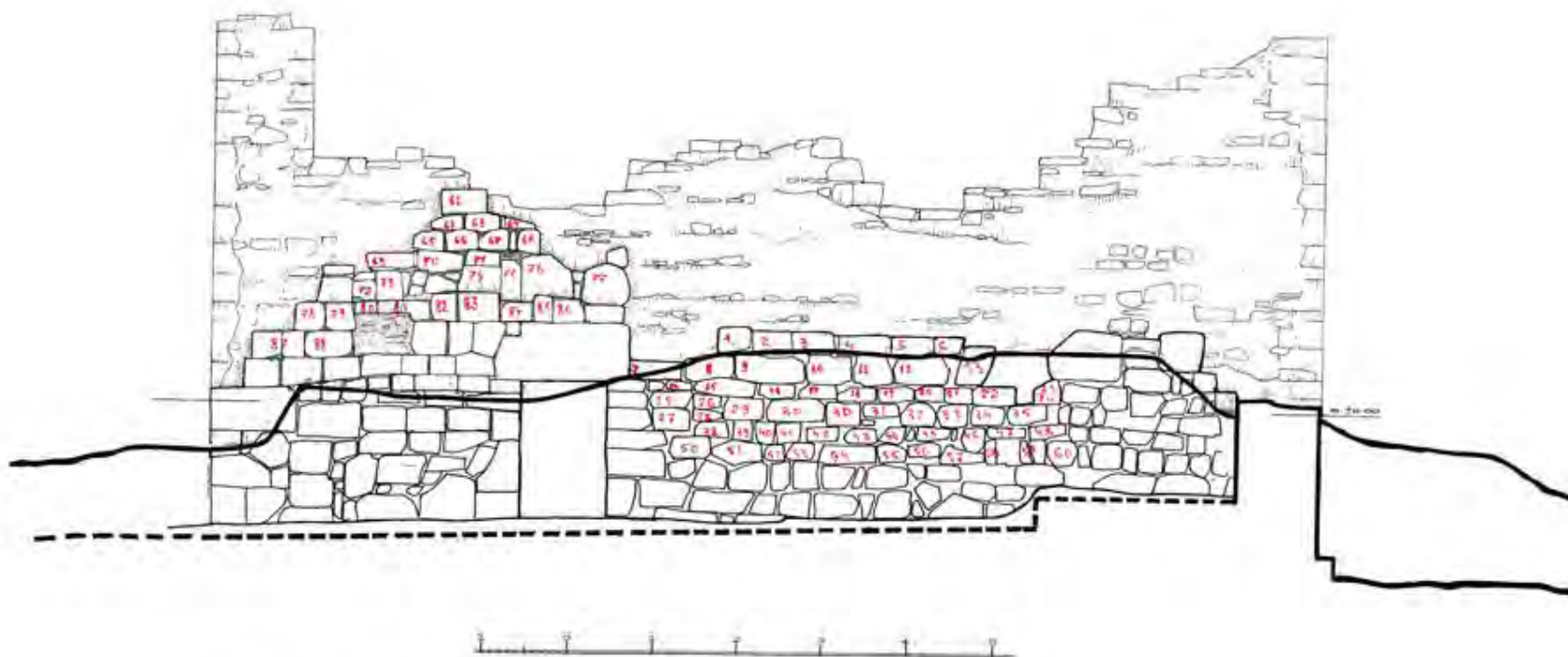
დახვედრის ფასადი

კედლებზე გადისაწყობი ქვების მარკირების სქემა
შესრულდა 2005 წლის ივნისში

ტაძრის მონასტერი, წმ. გიორგის ეკლესია
პროექტირების რედაქცია, 2011 წელი

ხაზრუთის ფასადი

კედლებზე გადასაწყობი ქვების მარკირების სქემა
შესრულდა 2005 წლის ივნისში

მასალათა ტექნოლოგი - თეიმურაზ ბურკიაშვილი

ტაძრისის წმინდა გიორგის ეკლესია

ძველი დუღაბის შემადგენლობა და რეკონსტრუქციები რესტავრაციისას დუღაბის მომზადებისა და გამოყენების ტექნოლოგიაზე

ტაძრისის წმინდა გიორგის ეკლესიიდან აღებული იქნა ძველი დუღაბის რამოდენიმე ნიმუში შემადგენლობის დადგენისათვის.

არებული დუღაბის სინჯის ექსპრეს ანალიზმა გვიჩვენა, რომ მჭიდრება - კირი მცირედ ჰიდრავლიურია. ფარდობა კირსა და ქვიშას შორის შეადგენს

1 კირი : 1,5 ქვიშა. პრაქტიკით ვიცით რომ წყობის დუღაბისთვის ეს ფარდობა მინიმალურია. ზოგადად, ძველ ნაგებობებში, უმეტესად დუღაბის შემადგენლობის ფარდობა მერყეობს $1 \div 1,5$ დან $1 \div 2,5$ -ის ფარგლებში.

ტაძრისის წმინდა გიორგის ეკლესიის შემთხვევაში ვისარგებლოთ ანალიზის შედეგით, ფარდობა $1 : 1,5$ -ის შემთხვევაში კირის მასის 2,5 წილს (1 რუხი + 1,5 თეთრი) შეესაბამება $2,5 \times 1,5 = 3,75$ წილი ქვიშა. თუ გავითვალისწინებთ, რომ ინერტულ შემავსებელში შეიძლება გარდა ქვიშისა წითელი მინერალური დანამატიც მოვიხზოთ, მაშინ გამოგვივა, რომ სულ ინერტული შემავსებელი იქნება $3,5$ ქვიშა + 1 წითელი მინერალი = 4,5 წილი.

გამოვა რომ 2,5 კირზე მოდის 4,5 შემავსებელი; ამდენად პროპორცია კირსა და შემავსებელს შორის არის 1:1,8; ამავე დროს თუ გავითვალისწინებთ რომ წითელ მინერალურ დანამატს გარკვეული ჰიდრავლიური აქტივობაც გააჩნია და კირთან ურთიერთქმედებს, მაშინ ფარდობა კირსა და შემავსებელს შორის კიდევ უფრო შემცირდება და $(1 \div 1,6) \div (1 \div 1,7)$ მიუახლოვდება, რაც პრაქტიკულად იმავე რიგისაა როგორიც ძველი დუღაბის სინჯის ანალიზმა გვაჩვენა. ამგვარად, აღნიშნული შემადგენლობის კირდუღაბით ჩვენ მაქსიმალურად მიგუახლოვდებით ძველი დუღაბის შემადგენლობას.

ჩატარებული ანალიზის შედეგების საფუძველზე რეკომენდირებულია ტაძრისის წმინდა გიორგის ეკლესიის სარესტავრაციო სამუშაოების განხორციელებისას შემდეგი შემადგენლობის დუღაბის გამოყენება:

1. რუხი კირი (ფქვილის სახით)	- 1 წილი (პირობითათ 1 ტომარა)
2. თეთრი კირი (ცომის სახით)	- 1,5 წილი (1,5 ტომარა)
3. წითელი დანამატი (ფქვილის სახით)	- 1 წილი (1 ტომარა)
4. დამსხვრეული ქვიშა	- 3,5 წილი (3+0,5 ტომარა)

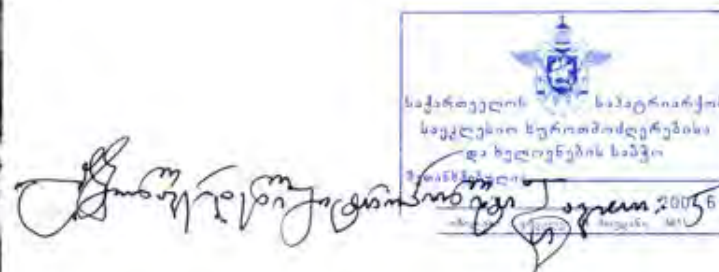
სათანადო სამშენებლო დუღაბის მომზადების ტექნოლოგია

- ვიღებთ 3 ტომრის ოდენობის დამსხვრეულ ქვიშას;
- ვაყრით 1,5 ტომარა თეთრ კირს და გადავურევთ;
- ვასხამთ წყალს, გადავურევთ, შევავროვებთ გორაკად და ვტოვებთ რამდენი ხანიც გვინდა. ამ მასის გამოყენება შეიძლება მაშინვე და ასევე მეორე დღეს, მესამე დღეს და ეთი კვირის შემდეგაც;
- გორაკის სახით შეგროვებულ მასას გულს ამოვუღებთ, გავაკეთებთ კალოს და შიგ ჩავურევთ 0,5 ტომარა იმავე ქვიშას, ზემოდან დავაყრით 1 ტომარა წითელ მინერალ-დანამატს და მას ზემოდან დავაყრით 1 ტომარა რუხ კირს. (რუხი კირი - ჩაუმქრალი კირი- ძლიერ აქტიურია და მასთან მუშაობისას აუცილებელია სიფრთხილე და დაცვითი ხელთათმანების გამოყენება). ამ სამი კომპონენტისაგან შემდგარ მასას ჯერ მშრალად კარგად გადავურევთ, შემდეგ წყალს დავასხამთ და კიდევ გადავურევთ ისე რომ რუხი კირი ცალკე კოლტებად არ დარჩეს და მასაში თანაბრად განაწილდეს.
- ახალ დამზადებულ მასას კარგად გადავურევთ ძველ კირქვიშიან მასას და დუღაბი მზადაა მოხმარებისათვის. ასეთი დუღაბის გამოყენების ვადაა მაქსიმუმ ხუთი-ექვსი საათი.

კმზაშპსა და ღირსშესანიშნავი ადგილებზე საერთაშორისო საბაჟო
საკარტოების მოწყობის კავშირში

ტაძრის მონასტერი, წმინდა გიორგის ეკლესია
გორჯოშის რაიონი სოფელი ტაძრის

რესტავრაცია-კონსერვაციის პროექტი

თბილისი -2005

ამონაწერი:

საქართველოს კულტურის, ძეგლთა დაცვისა და სპორტის მინისტრი

2005 წ. 20-09

ბრძანება № 3/345

ქ. თბილისი

განხილული პროექტების შესახებ

“კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის შესახებ” საქართველოს კანონის შესაბამისად პროექტების განხილვისა და შესაბამისი დასკვნის გაცემის მიზნით, უძრავ ძეგლთა ქვეკომისიის ოქმების /№14 04.07.05/ საფუძველზე

შეცეს დადებითი დასკვნა:

ბორჯომის რ-ნი, სოფ. ტაძრისში მდებარე ტაძრისის მონასტრის –
წმ. გიორგის ეკლესიის რესტავრაცია-კონსერვაციის პროექტს,

ბრძანება შეიძლება გასაჩივრდეს დაინტერესებული მხარისათვის
ნაბარებიდან ერთი თვის ვადაში საქართველოს მთავრობასთან ან ექვსი თვის ვადაში
თბილისის საქალაქო სასამართლოს ადმინისტრაციულ საქმეთა კოლეგიაში
(ქ. თბილისი, ხარაჯიშვილის ქ. №1ა)

მინისტრი

გ. გაბაშვილი

ირინე ელიზბარაშვილი, მერაბ ბოჭორიძე

ტაძრისის მონასტერი, წმ. გიორგის ეკლესია

მხატვრულ-ისტორიული ღირებულება და ჩატარებული სარესტავრაციო სამუშაოების შედეგები

ზოგადი დახასიათება და მხატვრული ღირებულება

ტაძრისის მონასტერი X-XV საუკუნეების საქართველოს უმნიშვნელოვანეს სასულიერო ცენტრს წარმოადგენდა. უდიდესია ამ სავანის როგორც ისტორიული ასევე მხატვრული ღირებულება. მონასტრის დაარსება დაკავშირებული იყო ცნობილი სასულიერო მოღვაწის - გრიგოლ ხანძთელის მოწაფეთა მისიონერულ და სამონასტრო-სააღმშენებლო საქმიანობასთან.

ისტორიული ცნობების თანახმად, 1016-1019 წლებში აქ იზრდებოდა ათონის ივერთა მონასტრის წინამძღვარი გიორგი მთაწმინდელი, თავისი დის, თეკლეს მეთვალყურეობით. იგი იყო ცნობილი სასულიერო მოღვაწე მწერალი, მთარგმნელი, ეროვნული კულტურის მოამაგე - რომელმაც მნიშვნელოვანი კვალი დააჩნია ქართულ ჰაგიოგრაფიულ და აპოკრიფულ მწერლობას, დოგმატიკას, ჰიმნოგრაფიას, საეკლესიო სამართალს. "ტაძრისის მონასტერში ასევე იყვნენ განწესებული გავლენიანი სახელმწიფო მოღვაწეთა შვილები, რაც აქაური სავანის მაღალ პრესტიჟზე მეტყველებს".

მონასტერი წარმოადგენდა ინტენსიურად დასახლებულ, კომპაქტურ, რთულ ორგანიზმს, რომელიც შედგებოდა ორი ეკლესიის, სამონასტრო ნაგებობებისა და წინამძღვრის რეზიდენციის ნაშთისგან. მოგვიანებით, XIII ს-ში, კომპლექსს ციხე დაემატა. მთელი კომპლექსი ერთიანი გალავნით ყოფილა გაერთიანებული.

მონასტრის ტერიტორიაზე დაცულ ნაგებობათა ქრონოლოგიური დიაპაზონი საკმაოდ დიდია: სამონასტრო ეკლესიები - X, და XV სს, წინამძღვრის რეზიდენცია - XI ს., ციხე - XIII ს. ტაძრისის კომპლექსი სხვადასხვა დროისა და დანიშნულების მქონე ნაგებობათა ერთიანობას წარმოადგენს, რაც სავსებით სრულ წარმოდგენას გვიქმნის შუასაუკუნეების საქართველოს სამონასტრო ცხოვრებაზე. ასეთი სტრუქტურის მქონე სამონასტრო ანსამბლი, რომლის შემადგენლობაში, ჩვენი მოსაზრების თანახმად წინამძღვრის რეზიდენციაა დაცული, იშვიათობაა დღემდე გამოვლენილ ქართულ სამონასტრო არქიტექტურის ძეგლებს შორის.

ადგილმდებარეობა და მონასტრის აღწერა

მონასტერი მდებარეობს ისტორიულ პროვინცია თორში, ამჟამინდელ ბორჯომის რაიონის ერთ-ერთ მაღალმთიან სოფლის - ტაძრისის განაპირას, მის სამხრეთ კიდეში, შემადგენულ ბორცვზე, ამჟამინდელ მოქმედ სასაფლაოზე. მონასტრის ძირითადი ბირთვი, რომელიც კომპაქტურ, მჭიდროდ განაშენიანებულ ორგანიზმს წარმოადგენს, განთავსებულია ბორცვის ცენტრალურ ნაწილში მრავალწლიანი ხეებითა და ბუჩქებით დაბურულ, ძველი, ძირითადად XIX-XX სს-ების მიწის სასაფლაოს ტერიტორიაზე.

კომპლექსი შედგება ერთმანეთის გვერდით აღმართული ორი ეკლესიისგან და სამონასტრო ნაგებობების ნანგრევებისგან. მონასტრის სადღესოდ დაფიქსირებული სტრუქტურა ვითარდება ეკლესიების ირგვლივ, ძირითადად ბორცვის ჩრდილოეთ ფერდზე და დასავლეთის მიმართულებით. სამონასტრო ნაგებობები წარმოადგენს ერთმანეთთან მიჯრილ, მცირე ზომის, წაგრძელებული ოთხკუთხედის ფორმის კომპარტიმენტებს, რომლებიც დიდი ზომის, დაუმუშავებელი ქვებით არის ამოყვანილი, ხსნარის გარეშე. ეს სათავსები თითქმის მთლიანად მიწით არის დაფარული. მათი ძირითადი ნაწილის გეგმალი იკითხება.

გეგმის დონეზეა შემორჩენილი ჩვენს მიერ პირობითად წინამძღვრის რეზიდენციად წოდებული ნაგებობათა ჯგუფი, რომელიც მონასტრის განვითარების შემდგომ ქრონოლოგიურ ეტაპს წარმოადგენს. იგი განთავსებულია მისგან სამხრეთ-დასავლეთით მდებარე ბორცვის თავზე.

გალავნით გარშემორტყმული, იზოლირებული, თავისთავში ჩაკეტილი ეს არქიტექტურული კომპლექსი შედარებით უფრო დიდი ზომის სათავსებისგან შედგება. ნაგებობები აქაც გეგმის დონეზეა შემორჩენილი. კედლების მაქსიმალური სიმაღლე ორი მეტრია. სათავსთა შორის გამოიყოფა დიდი, სამნაწილიანი დარბაზი ოდნავ მომრგვალებული კუთხეებით. ერთ მწკრივში განლაგებული მართკუთხა მოყვანილობის დამხმარე სათავსები, შედარებით მცირე ზომისაა. განსხვავებულია სამშენებლო ტექნოლოგიაც - საშუალო ზომის ქვებით შედგენილი კედლები კირის ხსნარზეა ამოყვანილი.

სამონასტრო კომპლექსის ჩრდილო-დასავლეთით, ვიწრო ხევით გამოყოფილი ბორცვის თავზე, განვითარებულ ფეოდალურ ხანაში აღმართული, ამჟამად ასევე გეგმის დონეზე შემორჩენილი ციხის ნანგრევებია დაცული. ციხის კედლის ფრაგმენტები, ბორცვის მომრგვალებულ ბაჟანს გარშემო შემოუყვება. ნაციხარი ნაგებია დიდი ზომის არასწორი მოყვანილობის, ერთმანეთთან კარგად მიჯრილი ქვების წყობით. ციხის ტერიტორიაზე იკითხება სხვადასხვა მოყვანილობის სათავსების კედლის ფრაგმენტები. შემორჩენილია 2 მ სიღრმის ხარო. მონასტერიც და ციხეც ერთიანი გალავნით იყო გარშემორტყმული, რომლის ფრაგმენტები ბორცვების ძირში, სოფლის გზის პირას არის დაფიქსირებული.

გაწმენდით-გამაგრებითი სამუშაოები განხორციელდა მონასტრის მთავარ ნაგებო-

ბაზე - წმ. გიორგის სახელობის ეკლესიაზე. მისი ძირითადი მოცულობა, გეგმის კომპოზიცია, ცალკეული დეტალები X ს-ის II ნახევრის მხატვრული სახის მატარებელია. ეკლესიის კედლებს საგრძნობლად ეტყობა გვიანი გადაწეობა-გადაკეთების კვალი. საგულისხმოა წმინდა გიორგის ეკლესიის გეგმის კომპოზიციაც, რომელიც მიეკუთვნება საქართველოს ფარგლებს გარეთ უცნობ, მხოლოდ ადგილობრივ ნიადაგზე აღმოცენებულ და განვითარებულ ე.წ. "სამეკლესიო ბაზილიკის" ტიპს. ტაძრისის წმინდა გიორგის ეკლესიის მხატვრულ სახეში იკვეთება როგორც ადგილობრივი არქიტექტურული სკოლისთვის დამახასიათებელი სპეციფიკური ნიშნები, ასევე ის სივრცით-კომპოზიციური ტენდენციები და პრინციპები, რომელიც ზოგადი ქართული, ქრისტიანული ხუროთმოძღვრების ნიშანთვისებებს წარმოადგენს. ეკლესია განხილული და დათარიღებული აქვს დ. ხოშტარიას თავის კვლევაში "X საუკუნის სამონასტრო ეკლესიები ტაძრის-საკირეს მიდამოებში."

წმინდა გიორგის ეკლესიის აღწერა და ფიზიკური მდგომარეობა სამუშაოთა დაწყებამდე

წმ. გიორგის ეკლესია მონასტრის მთავარი ნაგებობაა. იგი წარმოადგენს დიდი ზომის სამეკლესიო ბაზილიკას (17 X 13 მ.), რომელიც გარედანაც და შიგნიდანაც ნაგებია ღია ფერის საშუალო ზომის ქვიშაქვით, რიგების ჰორიზონტალობის მეტ-ნაკლები დაცვით. წეობაში ალაგ-ალაგ ნახტომებია. ნაგებობის ცენტრალური "ეკლესია" გეგმით განიერ, სივრცობრივ დარბაზს წარმოადგენს, რომელიც აღმოსავლეთით ნახევარწრიული მოხაზულობის, გაშლილი ფორმის საკურთხევლით სრულდება. საკურთხევლის ცენტრში, სარკმელია გაჭრილი, რომელიც ფლანკირებულია ღრმა, მაღალი ნიშებით. ნიშები ტრაპეციის ფორმისაა, ზევითკენ შევიწროებული, თაღოვანი დასრულებით. აფსიდის ცენტრში სადა ტრაპეზის ქვაა მოცემული, რომელიც კედელზეა მიდგმული.

ცენტრალური "ეკლესია" ორი კარით უკავშირდებოდა ჩრდილოეთის ეკლესიას, ორივე შესასვლელი გამმიჯნავი კედლის აღმოსავლეთ მონაკვეთშია გაჭრილი. პირველი (ამჟამად ამოჭოლილი), უშუალოდ საკურთხეველს უკავშირდება, მეორე - მის გვერდით, ცენტრალური სივრცის აღმოსავლეთ მონაკვეთშია გაჭრილი. სამხრეთ ეკლესიაში გამავალი ერთადერთი კარი ცენტრალური "ეკლესიის" სამხრეთი კედლის დასავლეთ მონაკვეთშია მოცემული. ეკლესიის მთავარი შესასვლელი ძირითადი ეკლესიის დასავლეთი კედლის ცენტრშია გაჭრილი. შესასვლელები იდენტური ფორმისაა - შიგნიდან თალი, გარედან არქიტრავი. ცენტრალური "ეკლესიის" გრძივი კედლები ერთი წყვილი ორსაფეხურიანი პილასტრით ორ არათანაბარ ნაწილად იყოფა. წინა საფეხურს, კამარის საბჯენი თალი ეყრდნობოდა, შიდას კი, ამჟამად მხოლოდ აღმოსავლეთ მონაკვეთში - კედლის თალი. დასავლეთი კედლის კუთხეში ნაოთხალი პილასტრიდან ნაოთხალი თალია გადაყვანილი. გარ-

და საკურთხევლის სარკმლისა, კიდევ ერთი სარკმელია შემორჩენილი დასავლეთ კედელში, შესასვლელის თავზე. სარკმლები ვიწრო და მაღალია. ინტერიერისკენ განივრდება. დასავლეთის სარკმელს შიგნიდან შეისრული თალი ასრულებს. გარედან სარკმლები თავსართი ქვებით სრულდება. აღმოსავლეთის თავსართზე ვიწრო წარბია მოცემული, დასავლეთისაზე კი წრეში ჩაწერილი ჯვარია ამოკვეთილი.

გაწმენდამდე, ტაძრის მთლიანი კომპოზიციიდან შემორჩენილი იყო მთავარი "ეკლესია" და ჩრდილოეთი მინაშენის აღმოსავლეთი ნაწილის ფრაგმენტი. სამხრეთის "ეკლესია" მიწით იყო დაფარული.

X ს-იდან შენარჩუნებულია ეკლესიის გეგმა და კედლის წყობის ქვედა ნაწილები. ასევე სახეზეა ძირითადი საფასადო დეკორი, რომელიც ღიობების დამასრულებელი თავსართი და არქიტრავის ქვებით შემოიფარგლება. ინტერიერში, გადაწყობილია ცენტრალური ეკლესიის დასავლეთი, სამხრეთისა და ჩრდილოეთი კედლების ზედა ნაწილები. განახლებული წყობა თავისი ხასიათით, განსხვავდება ძირითადისგან. ამ მონაკვეთებში იგი უფრო უსისტემო და მოუწესრიგებელია. რიგების ჰორიზონტალობა დაცული არ არის. წყობაში გვხვდება ნახტომები.

სავარაუდოა, რომ გადაწყობას შეეწირა ცენტრალური ეკლესიის გრძივი კედლების დასავლეთი მონაკვეთის კედლის თალიც, რომელიც დღეს აღარ არსებობს. საკურთხევლის ჩრდილოეთი კუთხეც - ტრიუმფალური თალი და კუთხის პილასტრი სხვადასხვა სიღრმეზეა განთავსებული, კაპიტელიც აცდენილია საკურთხევლის კუთხეს და რამოდენიმე სანტიმეტრით ჰაერში, დასავლეთი მიმართულებით არის გადმოკიდებული.

გადაწყობილია კედლის სიბრტყის გამყოფი, ორსაფეხურიანი პილასტრების საკვანძო მონაკვეთებიც, ის ადგილები, საიდანაც კამარისა და კედლის თალებია გადაყვანილი. აღსანიშნავია, რომ ამჟამად, კედლის თალების ნაოთხალი კაპიტელები სხვადასხვა დონეზეა განთავსებული. დადაბლებულია დასავლეთის კედლის თალიც.

გადაწყობილია ეკლესიის ფასადების ზედა მონაკვეთებიც, რაც ასევე წყობის ხასიათში გლინდება. კედლის ქვედა მონაკვეთში თარაზულად დაწყობილ, ქვიშაქვის მოწესრიგებულ რიგებს, ზედა მონაკვეთში ცვლის სხვადასხვა ზომის, დარღვეული თარაზულობით ამოყვანილი წყობა. ეკლესიის კედლები ამორტიზირებულია.

შედარებით უფრო მყარად დგას, გვიანი, (XV ს.) წმ. მარიამის სახელობის დარბაზული ეკლესია, თუმცა მასაც არც კამარა და არც კედლების ზედა ნაწილები არ აქვს შემორჩენილი. ეს პატარა სამლოცველო გარედანაც და შიგნიდანაც ნაგებია ღვინისფერი და რუხი ფერის საშუალო ზომის ფოროვანი ქვის კვადრებით. ქვები უხეშად არის დამუშავებული, თუმცა ერთმანეთთან კარგად მიჯრილი. რიგების ჰორიზონტალურობა დაცულია. ეკლესიის გეგმის კომპოზიცია წარმოადგენს სწორკუთხედს, რომელიც აღმოსავლეთით ნალისებრი მოყვანილობის აფსიდით სრულდება. საკურთხევლის ცენტრში სარკმელია გაჭრილი, რომელიც ფლანკირებულია ორი ღრმა, შეისრული თალით დასრულებული ნი-

შით. აფსიდის ცენტრში საკურთხეველის ქვაა დასვენებული. ინტერიერიც და ფასადებიც სადაა. ერთადერთი შესასვლელი დასავლეთი კედლის ცენტრშია გაჭრილი, რომელიც გარედან არქიტრავით სრულდებოდა.

ბაქო-თბილისი-ჯეიჰანის მილსადენის გაყვანამ საფრთხე შეუქმნა ისედაც მძიმე ფიზიკურ მდგომარეობაში მყოფ კომპლექსს. მონასტერი მილსადენიდან 50-55 მეტრით არის დაცილებული.

მილსადენის გაყვანის პროცესში, ტაძრისის მონასტრის ეკლესიებს, კერძოდ, კი წმ. გიორგის ეკლესიას ნგრევის რეალური საფრთხე ემუქრებოდა. რამაც წარმოშვა მოთხოვნა ამ კომპლექსის გადარჩენის მიზნით სასწრაფოდ ჩატარებულიყო წმინდა გიორგის ეკლესიაზე სარესტავრაციო-საკონსერვაციო სამუშაოთა სრული კომპლექსი.. წინააღმდეგ შემთხვევაში, მილსადენის მშენებლობის პროცესის და ექსპლუატაციის დროს გარდაუვალი იქნებოდა მნიშვნელოვანი დანაკარგები. ტაძრისის ეკლესიები ამჟამადაც სოფლის სალოცავი და რელიგიური დღესასწაულების აღნიშვნის ადგილია; მათი შემდგომი, მცირე დაზიანებაც კი გამოიწვევდა ადგილობრივი თემის აღშფოთებას.

ამ სამუშაოთა დაფინანსება ბაქო-თბილისი-ჯეიჰანის მილსადენის კომპანიამ თავის თავზე აიღო. სამუშაოები განხორციელდა საქართველოს იკომოსის პროფესიული ჯგუფის მეშვეობით.

ფიზიკური სამუშაოები დაიწყო წმინდა გიორგის ეკლესიის საფუძვლიანი გაწმენდით (2005 წლის 20 მაისი).

გაწმენდისას, ყველაზე დიდი სირთულე მდგომარეობდა ერთის მხრივ ფესვებგადგმული, უძველესი ხეების მოჭრაში, რასაც შესაძლებელია მოყოლოდა ეკლესიის შერჩენილი ნაწილების ნგრევა და მეორეს მხრივ - უსაზღვრო რაოდენობის საფლავეებისა და სამარხების არსებობაში. მონასტერი ძველ სასაფლაოზეა აღმართული და რასაკვირველია, სამარხების არსებობა აქ ბუნებრივი და მოსალოდნელიც იყო, თუმცა რაოდენობამ მოლოდინს გადააჭარბა. საფლავეებითა და სამარხებით რამოდენიმე რიგად შევსებული იყო როგორც მთელი ტერიტორია ძველის გარშემო, ასევე ტაძრის ინტერიერიც. ამან ცხადია ძალიან გაართულა გაწმენდის პროცესი. მიუხედავად სირთულეებისა, მიწის საფარი და უძველესი ხეებიც ეკლესიის გარშემო და შიგნით მოცილებული იყო.

გაწმენდის შედეგად:

- წმ. გიორგის ეკლესიის გარშემო და ინტერიერში დადაბლდა მიწის დონე;
- აღმოსავლეთ ფასადზე - გამოვლინდა ცოკოლის საფეხური და სამხრეთი მინაშენის საფასადო წყობის რამოდენიმე რიგი;
- ფასადის სამხრეთ-აღმოსავლეთ კუთხეში აღმოჩენილი იყო დეკორატიულად დამუშავებული სარკმლის თავსართი ქვა. ამ თავსართი ფილის ქვედა მონაკვეთში წარბია მოცემული, რომლის ცენტრში წრეში ჩასმული ჯვარია გამოსახული. ეს უკანასკნელი ფლანკირებულია ასევე წრეში ჩასმული ვარდულებით;
- აქვეა ნაპოვნი ორი სარკმლის თაღოვანი შიდა პირი;
- სამხრეთი მინაშენის გასწვრივ, მიწის ალუბის შედეგად გამოიკვეთა ეკლესიის მთლიანი კომპოზიცია: ამ მინაშენის სამხრეთი კედელი მიუყვება ძირითად ეკლესიას მთელ სიგრძეზე და უხვევს დასავლეთით, რაც გარშემოსავლელის არსებობაზე მეტყველებს; ამავდროულად, ეს კედელი სამხრეთ-დასავლეთ კუთხეში კი არ წყდება, არამედ გრძელდება დასავლეთის მიმართულებით;
- ეკლესიის დასავლეთით მინაშენის კედლის კვალი წაშლილია;
- ჩრდილოეთი მინაშენის გაწმენდის შედეგად, გამოვლინდა მძლავრი ორსაფეხურიანი ცოკოლი; ასევე დადგინდა, რომ წმინდა მარიამის სახელობის ეკლესიის სამხრეთი კედელი, წმინდა გიორგის ჩრდილოეთი ეკლესიის ჩრდილოეთ კედელზეა დაფუძნებული;
- ინტერიერის გაწმენდისას გამოვლინდა წმინდა გიორგის ეკლესიის ჩრდილოეთი მინაშენის აღმოსავლეთი სათავსის გამყოფი კედლის წყობის ერთი რიგი;
- იგივე ჩრდილოეთ მინაშენში მკვეთრად გამოიკვეთა აბსიდის შემოწერილობა;
- ჩრდილოეთი მინაშენის ჩრდილო-აღმოსავლეთ კუთხეში აღმოჩნდა სარკმლის თავსართი ქვა, რომლის ზედაპირზე წარბია იყო ამოკვეთილი;
- სამხრეთ მინაშენში, რომელიც მთლიანად მიწით იყო დაფარული, გამოიკვეთა ღრმა, ნალისებური მოყვანილობის საკურთხეველი; დადგინდა იატაკის დონე და დაფიქსირდა აბსიდის ქვეშ საძვლის არსებობა;
- მიწის ალუბის შედეგად გაიხსნა სამხრეთი მინაშენიდან მთავარ ეკლესიაში გამავალი კარი;
- სამხრეთი შესასვლელის კუთხეში აღმოჩენილი იყო დიდი ზომის არქიტრავის ქვა ამოტვიფრული რვანების წნულით. იქვეა აღმოჩენილი ტრაპეზის ქვა, რომელიც სამხრეთი ეკლესიის საკურთხეველს ეკუთვნოდა;
- ახლად გამოვლენილ სამხრეთი მინაშენის სამხრეთ კედელზე, რომელიც გვიანი წყობით იყო შევსებული გაწმენდის შედეგად გამოვლინდა შესასვლელი ღიობის წირთხლები;
- ცენტრალური ეკლესიის ინტერიერის გაწმენდისას დადგინდა იატაკის დონე; გამოვლინდა კირხსნარით მოლესილი იატაკი. გაკეთდა შურფი საკურთხეველის იატაკის დასადგენად. საკურთხეველშივე, იატაკის დონის ქვემოთ, ამჟამინდელი "კანკელის" საზღვარზე დაფიქსირდა კირის თხელი შრე. გაწმენდის შედეგად გაიხსნა, გვიან პერიოდში ჩამოცვენილი ქვებისგან აღმართული, კანკელის ფუნქციის მქონე, საკურთხეველის გამმიჯნავი კედლის რამოდენიმე რიგი. სამხრეთი კედლის აღმოსავლეთ მონაკვეთში დაფიქსირდა თარო-ჩამოსაჯდომი. კარგად გამოიკვეთა აბსიდის თავდაპირველი მოხაზულობა, მისი იატაკი დარბაზის დონიდან 20 სმ-ით მაღლაა. ასევე კარგად გამოჩნდა ცენტრალური ნავის ჩრდილოეთის კედლის ქვედა რიგები და კარის ზღურბლი. გაწმენდისას მრავლად ამოვიდა ბუტი და საპირეები, ასევე XX ს-ის სხვადასხვა საყოფაცხოვრებო ნივთი;
- მიწის ალუბის პროცესში ნაპოვნია თარო კარნიზის რამოდენიმე ქვა; ასევე მცირე ზომის, სამხრეთივად ნალისებრი თალებით დამუშავებული ქვა, რომლის დანიშნულება და ადგილი ჯერჯერობით გაურკვეველია. გვარაუდობთ, რომ ეს სტელისა ან კანკელის ფრაგმენტია.

ჩატარებული სამუშაოების შედეგები

წმინდა გიორგის ეკლესიის გაწმენდისა და შესწავლის შედეგად დაზუსტდა სამშენებლო ფენების ქრონოლოგია. დადგინდა თავდაპირველი და შეკეთების შედეგად შეცვლილი არქიტექტურული დეტალები. წყობის ხასიათის მიხედვით მკვეთრად გაიმიჯნა X და XIV-XV საუკუნეების ფენები. ასევე დადასტურდა, რომ დასავლეთი კედლის ნაოთხალი თალი დაბალეულია. დადგინდა, რომ გადაწყობილია საკურთხევლის ჩრდილოეთი კუთხე: ტრიუმფალური თალი და კუთხის პილასტრი სხვადასხვა სიღრმეზეა განთავსებული: კაპიტელიც აცდენილია საკურთხევლის კუთხეს და რამოდენიმე სანტიმეტრით ჰაერში, დასავლეთი მიმართულებით არის გადმოკიდებული.

ასევე გადაწყობილია კედლის სიბრტყის გამყოფი ორსაფეხურიანი პილასტრების საკვანძო მონაკვეთები, ის ადგილები, საიდანაც კამარისა და კედლის თალებია გადაყვანილი. აღსანიშნავია, რომ ამჟამად, კედლის თალების ნაოთხალი კაპიტელები სხვადასხვა დონეზეა განთავსებული. გრძივი კედლების პილასტრების დასავლეთი მონაკვეთის ნაოთხალი კაპიტელები კამარის საბჯენი თალის კაპიტელის დონეზეა მოცემული და მის გაგრძელებას წარმოადგენს. რაც შეეხება გრძივი კედლის აღმოსავლეთი მონაკვეთის კედლის თალის ქუსლს, იგი უფრო დაბლაა განთავსებული და შეესატყვისება დასავლეთი კედლის კამარის საბჯენი თალის ნაოთხალი ქუსლის სიმაღლეს. პილასტრის დასავლეთით ნაოთხალი კაპიტელის არსებობა, ბუნებრივია, ითხოვს თაღსაც, რომელიც ამჟამად აღარ არსებობს. გრძივ კედელზე არსებული პილასტრის პირველი საფეხურზე დაცული დასავლეთის ნაოთხალი კაპიტელი იმის დასტურია, რომ კედლის თალი დასავლეთის მიმართულებითაც იყო გადაყვანილი. ამ ვარაუდს ისიც ამყარებს, რომ გრძივი კედლის მსგავსი გადაწყვეტა (კედლის თალის მხოლოდ აღმოსავლეთ მონაკვეთში არსებობა), ქართული არქიტექტურის ისტორიაში არ გვხვდება. IX-XI საუკუნეების ისეთ ნიმუშებში, როგორიცაა ვარიანის ღვთისმშობლის ეკლესია, დუმაცხოვოს წმინდა კვირიკე, ურთხის, სუქითის, არბოს წმინდა გიორგი, შინდორის სტეფანწმინდა, შინდისის კვირაცხოველი, არბოს, საყავრესა და ნიაბის წმინდა გიორგის ეკლესიები, ბროწლეთის ღვთისმშობელი და მრავალი სხვა, ყველგან გამოჩნდის გარეშე გრძივი კედლების ორივე მონაკვეთი კედლის თალით არის დამუშავებული. რაც მთავარია, ცალმხრივი კედლის თალი კონსტრუქციულადაც არ არის გამართლებული.

გამოვლენილი მასალიდან განსაკუთრებით საგულისხმოა გრანდიოზული ზომის არქიტრავის ქვა, რომელიც თავიდანვე, ეკლესიის გაწმენდამდე, დასვენებული იყო დასავლეთი ფასადის წინ, წმინდა მარიამის ეკლესიის სიახლოვეს. არქიტრავის ქვას ცალი ფრთა აკლდა. მაშინვე ნათელი იყო, რომ ზედაპირზე სამი ჯვრის კომპოზიცია იყო გამოსახული. ამ ნაკლულ ქვაზე დაცული იყო ამ კომპოზიციის ცენტრალური, აყვავებული ჯვრის გამოსახულება და ცალმხარეს წრეში ჩასმული "ბოლნური" ჯვარი. ნაკლული, ბოლნურჯვრიანი ნაწილი, ეკლესიის გაწმენდისას, იქვე აღმოჩნდა, მრავალწ-

ლოვან ხის ფესვებში გახლართული. კომპოზიცია შეიცვალა.

მსგავსი კომპოზიციები ქართულ ქრისტიანულ ხუროთმოძღვრებაში ე. წ. "გარდამავალი ხანის" (VII ს-ის II ნახევარი - X ს-ის I ნახევარი) ბოლო პერიოდში ხდება პოპულარული და არაერთგზის გვხვდება IX-X სს-ის მიჯნის ქართულ ეკლესიათა გაფორმებაში. სავარაუდოა, რომ ეს მძლავრი არქიტრაჟი, გაწმენდის შემდეგ გეგმის დონეზე გამოვლენილ - წმინდა გიორგის სახელობის ეკლესიის დასავლეთის მინაშენის ღიობის შემკვერელი უნდა ყოფილიყო.

გაწმენდის შედეგად, კიდევ ერთი, დიდი ზომის არქიტრაჟის ქვა აღმოჩნდა ახლად გაწმენდილ სამხრეთის ეკლესიაში. ქვის ერთი სიბრტყე, ფრიზულად განლაგებულ, წნული რგვანების ორნამენტით არის დაფარული. ქვას გვერდები ამოკვეთილი აქვს, რაც იმის მანიშნებელია, რომ იგი კედელზე იყო ჩამოდებული. მსგავსი ორნამენტით გაფორმებული ფრიზები ჩვენ გვხვდება X ს-ის ისეთ ნიმუშებში, როგორიცაა ზეგანის (ზაქი) ტრიკონქი და კუმურდოს ტაძარი.

ეკლესიის საბოლოო გაწმენდამ, სამხრეთი ეკლესიის კედლის გამონთავისუფლებამ გვიანი შევსებული წუობისგან, გამოავლინა სამხრეთი შესასვლელის წირთხლები. დაზუსტდა ღიობის სიგანე. აღმოჩენილი არქიტრაჟის ზომა და მისი აღმოჩენის ადგილი, გვაფიქრებინებს, რომ იგი წარმოადგენდა სამხრეთი ეკლესიის ამ შესასვლელის არქიტრაჟს.

გაწმენდის დროს გამოვლენილ, კიდევ ერთ მნიშვნელოვან დეტალს სარკმლის თავსართი ქვა წარმოადგენს. თავსართი ფილის ქვედა მონაკვეთში წარბია ამოტვიფრული. წარბის ცენტრში წრეში ჩასმული, ვარდულებით ფლანკირებული "ბოლნური" ჯვარია გამოსახული. კომპოზიციის ასეთი გადაწყვეტა ასოციაციას ამავე ტაძრის დასავლეთით დაფიქსირებულ, ზემოთ ხსენებულ არქიტრაჟთან და დასავლეთი სარკმლის თავსართის კომპოზიციასთან იწვევს. ის, რომ ეს ქვა ორგანულია ძეგლის მხატვრულ-დეკორატიულ გადაწყვეტასთან - ეჭვს არ იწვევს.

მსგავსი კომპოზიციები ჩვენ გვხვდება ქართული ქრისტიანული არქიტექტურის არა ერთ X ს-ის ძეგლზე. მათ შორის ჯავახეთის ვანის სამხრეთი შესასვლელის არქიტრაჟზე, დისევის, კობეთის, ქვაბისხევის სარკმლის თავსართებზე. პრისის დარბაზულ ეკლესიის სარკმლის თავსართის კომპოზიციაში, წარმოდგენილია ვარიაცია ამ თემაზე. ამავე კომპოზიციის გართულებული ვარიანტია მოცემული სათხის დასავლ-

ეთ სარკმელზე. ამ თემაზეა შექმნილი არმა-
ხის სამხრეთი სარკმლის დეკორატიული
თავსართიც. მაგალითების სიჭარბე ადას-
ტურებს თავსართის უშუალო კავშირს ამ ეკ-
ლესიასთან. როგორც იყო აღნიშნული, ეს
არქიტექტურული დეტალი აღმოსავლეთ
ფასადის სამხრეთ-აღმოსავლეთ მონაკვეთ-
შია აღმოჩენილი. ბუნებრივია, რომ ეს თავ-
სართი სამხრეთი მინაშენის აღმოსავლეთ
სარკმელს ასრულებდა. რესტავრაციის
პროცესში, მისი ადგილზე მორგებით შესა-
ნიშნავად შეივსო და დასრულდა ამ სარკმ-
ლის ღიობი. ამავე აღმოსავლეთ ფასადის
ჩრდილო-აღმოსავლეთ კუთხეში აღმოჩენი-
ლი სადა, ორმაგ წარბიანი თავსართის ჭვა
ეჭვგარეშე ჩრდილოეთი მინაშენის აღმოსა-
ვლეთ სარკმელს ეკუთვნოდა. აღდგენის შემ-
დეგ ისიც ჩაჯდა თავის ადგილას. ხოლო ცენ-
ტრალური, საკურთხევლის თავსართი ჭვა
დღეს ადგილზეა დაცული და სადა წარბით
არის დამუშავებული.

ამგვარად, როგორც ვხედავთ, ყველაზე
განსაკუთრებულად სამხრეთი მინაშენის სა-
რკმელია გაფორმებული. ასეთი გამორჩეუ-
ლი გაფორმება შესაძლოა გამოწვეული იყო
სამხრეთ ეკლესიის განსაკუთრებული დატ-
ვირთვით, მისი აბსიდის ჭვეშ საძვლის არსე-
ბობით.

ეკლესიის ტერიტორიაზე აღმოჩენილი,
მოწითალო ფერის, თარო კარნიზის რამო-
დენიმე ჭვა, ხსნის კარნიზის პრობლემას.

კომპლექსის საკულტო ნაგებობათაგან მთავარი და ადრეული წმ. გიორგის სახელობის ეკლესიაა, რომელიც სამეკლესიო ბაზილიკის ტიპს განეკუთვნება. მისი გეგმის კომპოზიცია და ცალკეული დეტალები X ს-ის II ნახევრის მხატვრული სახის მატარებელია. (იხ. დ. ხოშტარიას კვლევა "X საუკუნის სამონასტრო ეკლესიები ტაძრის-საკირეს მიდამოებში"). ეკლესიის გაწმენდის პროცესში აღმოჩენილი დეტალებიც ამ თარიღზე მიგვანიშნებს.

საუკუნეთა მანძილზე მონასტერმა მნიშვნელოვანი ცვლილებები განიცადა. სავარაუდოდ XIII-XIV საუკუნეებში ეკლესიის ზედა ნაწილი ჩამონგრეული იყო. თითქმის მთლიანად მოიშალა გვერდითა ეკლესიები. წმინდა გიორგის ეკლესიის კედლებს საგრძნობლად ეტყობა გვიანი გადაწყობა-გადაკეთების კვალი. როგორც ეკლესიის გაწმენდამ დაადასტურა ეს ცვლილებები XIV-XV სს-ში მოხდა. როგორცაა სჩანს, სწორედ ამ ხანაში მონასტერი განაახლეს. ამ განახლებისას, არ იყო გათვალისწინებული მისი აგებისდროინდელი მხატვრული სახე. რჩება შთაბეჭდილება, რომ მთავარი ამოცანა ფუნქციის აღდგენა იყო და ეკლესია სწრაფად "ამოაშენეს". არ გაეწია ანგარიში ადგილზე დაცულ ეკლესიიდან ჩამოშლილ დეტალებს. არც შემსრულებელი იყო მაღალი დონის ოსტატი. ასეთმა მიდგომამ გამოიწვია ამ მნიშვნელოვანი არქიტექტურული ნაგებობის მხატვრული ღირებულების დაქვეითება. გამოუყენებელი დარჩა მნიშვნელოვანი არქიტექტურული ელემენტები - თავსართი და არქიტრავის დამუშავებული ქვები, სვეტის ფრაგმენტი, თალების დამაკავშირებელი საჭეჭი ქვა და სხვა დეტალები. ამ ისტორიული შეკეთების პროცესში, თანადროული მასალის ასეთი იგნორირების მიუხედავად, იგრძნობა შემკეთებლის მთავარი მიზანი - შენობის შეკვრა იმდროისთვის დამახასიათებელი მხატვრული ხერხების გამოყენების გარეშე. სწორედ ამ სისადავემ მეტნაკლებად შეუნარჩუნა ეკლესიას მხატვრული მთლიანობა და მისი პირვანდელი სახის წარმოდგენის საშუალება მოგვცა.

განახლების დროს, სამეკლესიო ბაზილიკის დანგრეულ, ჩრდილოეთი ეკლესიის ჩრდილოეთ კედელს, დასავლეთ მონაკვეთში პატარა ზომის, მარტივი სტრუქტურის მქონე, სადა, წმინდა მარიამის სახელობის დარბაზული ეკლესია მიუშენეს.

გაწმენდის შედეგად გამოვლინდა, რომ წმინდა მარიამის ეკლესიის სამხრეთი კედელი წმინდა გიორგის ეკლესიის ჩრდილოეთი ნავის ჩრდილოეთ კედელზეა დაშენებული. რაც იმაზე მეტყველებს, რომ იგი წმინდა გიორგის ეკლესიის ნგრევის შემდგომ იყო აგებული. გარდა მაგისა დადგინდა, რომ მისი საკურთხეველი მცირე მასშტაბში იმეორებს წმინდა გიორგის ეკლესიის საკურთხევლის კომპოზიციას. ასევე, ეკლესიის საკურთხევლის ნიშების თაღის მოყვანილობა მთავარი, წმინდა გი-

ორგის ეკლესიის XV ს-ში შეკეთებულ სარკმელთა შიდა პირის მოხაზულობის ანალოგიურობა. საგანგებოდ აღსანიშნავია ისიც, რომ ამ მცირე, დარბაზული ეკლესიის წყობაში იმავე წმ. გიორგის ეკლესიის კარნიზის ქვებია გამოყენებული. ყველა ზემოთ ჩამოთვლილი ნიშნის მიხედვით დაზუსტდა, რომ წმინდა მარიამის სამლოცველო მთავარი, წმინდა გიორგის ტაძრის დანგრევის შემდეგ, მისი აღდგენის პროცესში იყო აგებული. სავარაუდოთ, ცალკეული ფორმების გათვალისწინებით - XV საუკუნეში.

კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი დეტალი: ეკლესიის ტერიტორიაზე აღმოჩენილი იყო ქვის სვეტის ფრაგმენტი და თაღების დამაკავშირებელი საჭეჭი ქვა. ამ დეტალების თავდაპირველი ადგილის წარმოდგენა დღეს-დღეისობით მხოლოდ ვარაუდებით შეიძლება, და მიგვანიშნებს იმ ფაქტზე, რომ მონასტრის ტერიტორიის ბოლომდე გაწმენდის შემთხვევაში კიდევ მრავალ საინტერესო ნაგებობის კვალი შეიძლება აღმოჩნდეს.

გაწმენდის შედეგად გამოვლენილი მასალა, ეკლესიის სრული აღდგენის საშუალებას არ იძლევა. როგორც იყო აღნიშნული იგი არაერთგზის გადაკეთების კვალს ატარებს.

გარდა ამ მასალისა ორ ძირითად ქრონოლოგიურ ეტაპზე ეკლესიის კედლების წყობაც მეტყველებს.

არსებული გადაკეთება ეკლესიის შემორჩენილი მოცულობის დაახლოებით 40% მოიცავს. ამავე დროს, მსჯელობა ძეგლის პირვანდელ სახეზე ამუშაოდ შესაძლებელია მხოლოდ გეგმის კომპოზიციის მიხედვით, ქვედა რიგებში შემორჩენილი წყობის ხასიათისა, ცალკეული დეტალების და შემდგომ უკვე ვარაუდის დონეზე. ამიტომ მისი პირვანდელი სახით აღდგენა წარმოუდგენელი და გაუმართლებელი იქნებოდა. ტაძარმა მნიშვნელოვანი გადაკეთებები განიცადა. ეს არის მისი ისტორია. და ეს უნდა იკითხებოდეს მის კედლებზე.

ამიტომ, სავსებით მართებულია საავტორო ჯგუფის მიერ მიღებული გადაწყვეტილება ეკლესიაზე გამაგრებით-საკონსერვაციო სამუშაოების ჩატარების შესახებ.

პროექტით გათვალისწინებული და განხორციელებულია: წმინდა გიორგის ეკლესიის გაწმენდა თავდაპირველი დონეების და მიწით დაფარული ფორმების გამოვლენა, დაზიანებული და მორყეული ქვების გადაწყობა, ნაკლული არქიტექტურული ფორმების შევსება: სატროუმფო და კედლის თაღების შევსება-შეკვრა, გვერდითა "ეკლესიების" ახლად გამოვლენილი საკურთხევლის მოხაზულობის ნაწილობრივი შევსება-გამაგრება; გაწმენდის პროცესში აღმოჩენილი არქიტექტურული დეტალებისთვის საკუთარი, თავდაპირველი ადგილის მიჩენა (სარკმლის თავსართები და კარნიზის ქვები).

გაიწმინდა და მოწესრიგდა ინტერიერი. ცენტრალურ "ეკლესიაში" იატაკი მოეწყო ფლეთილი ქვის ფილებით კირხსნარზე; იატაკის მოწყობის დროს რამოდენიმე შედარებით კარგად შემორჩენილ ადგილას, ნიშნის სახით, დატოვებული იქნა თავდაპირველი კირხსნარის იატაკი. მოეწყო პირობითი, ხის ნივნივებზე დაფუძნებული სახურავი. გვერდითა "ეკლესიების" გამოვლენილ მოცულობებს ჩაუთარდა კონსერვაცია. ეს ნაწილები, გაიწმინდა და ასევე მოეწყო იატაკი თავდაპირველ დონეზე, ფლეთილი ქვის ფილებით კირხსნარზე. ცენტრალური ეკლესიის გადახურვის მასალად, ქარხნული წესით ორმხრივ შეღებილი, თუნუქის სახურავია გამოყენებული. ასეთი ხასიათის სამუშაოების ჩატარების შედეგად ეკლესიის სხეულზე დაცულია არსებული ისტორიული ფენები. რაც აღდგენითი სამუშაოების დამთავრების შემდეგაც, მისი კვლევის შესაძლებლობას მოგვცემს. გაწმენდილი ეკლესია მთელი თავისი სიმაღლით, განახლებული პროპორციებით წარზდგა ჩვენს წინაშე.

ტაძრისის ეკლესიაზე დაგეგმილი საკონსერვაციო-გამაგრებითი სამუშაოების ჩატარებამ, შეძლებისდაგვარად ყველა აღმოჩენილ არქიტექტურულ დეტალს თავისი ადგილი მიუჩინა. გამოავლინა ტაძრის თავდაპირველი პროპორციები და გვემარებიტი სტრუქტურა.

შესრულებული სამუშაოები ჩატარება აუცილებელი იყო ამ უაღრესად საინტერესო, მრავალფენოვანი ძეგლის გადარჩენის მიზნით. ტაძრისის წმინდა გიორგის ეკლესიის განახლებით, მოსახლეობამ მიიღო გამაგრებული და უხიფათო სალოცავი, რომელმაც მათ მეხსიერებაში შეინარჩუნა საკრალური მნიშვნელობა და იგი დღესაც რელიგიური დღესასწაულების აღნიშვნის ადგილია.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. დ.ხოშტარია, X საუკუნის სამონასტრო ეკლესიები ტაძრის-საკირეს მიდამოებში, მაცნე #3, ისტორიის, არქეოლოგიის, ეთნოგრაფიისა და ხელოვნების ისტორიის სერია.
2. ს.მაკალათია, ბორჯომის ხეობა, თბ., 1957.
3. Г. Мерчул, Жизнь св. Георгия Хандзийского, С-Петербург. 1911.
4. ლ.ჭილაშვილი, ძველი გავაზი, თბ., 1975.
5. გ.რჩეულიშვილი, ფშავის არაგვის ხეობის არქეოლოგიური ძეგლები, თბ., 1990.
6. საქართველოს ისტორიისა და კულტურის ძეგლთა აღწერილობა, ტ. V., თბ. 1990
7. ჯავახეთი, ისტორიულ-ხუროთმოძღვრული გზამკვლევი, თბ. 2000
8. მცხეთა, საქართველოს ძველი ქალაქები, თბ. 2000
9. რ. მეფისაშვილი, ვ. ცინცაძე, საქართველოს ისტორიული პროვინციის - შიდა ქართლის მთის ნაწილის ხუროთმოძღვრება, თბ. 1975, (რუსულ ენაზე)
10. ირინე გიგიაშვილი, ირაკლი კუპატაძე, ტაო-კლარჯეთი, თბ. 2004
11. Ars Georgika # 7, თბ. 1971
12. Л. Рчеулишвили, Купольная архитектура VIII-IX вв в Абхазии, თბ. 1988

ფოტოილუსტრაციები

- F -1 მდგომარეობა სამუშაოების დაწყებამდე
- F -2 რესტავრაცია-კონსერვაციის სამუშაოების პროცესი
- F -3 ძეგლის სახურავის მოწყობის პროცესი
- F -4 მდგომარეობა სარესტავრაციო სამუშაოების დასრულების შემდეგ
- F -5 სარესტავრაციო-სამუშაოების შედეგები

ფოტოფიქსაცია შესრულებულია:

პროექტის ხელმძღვანელი	- მერაბ ბოჭორძე
არქიტექტორი	- ლია ბოკუჩავა
კომპიუტერული დამუშავება	- თამაზ ჩხაიძე

მაისი 2005 წ. - ოქტომბერი 2005 წ.

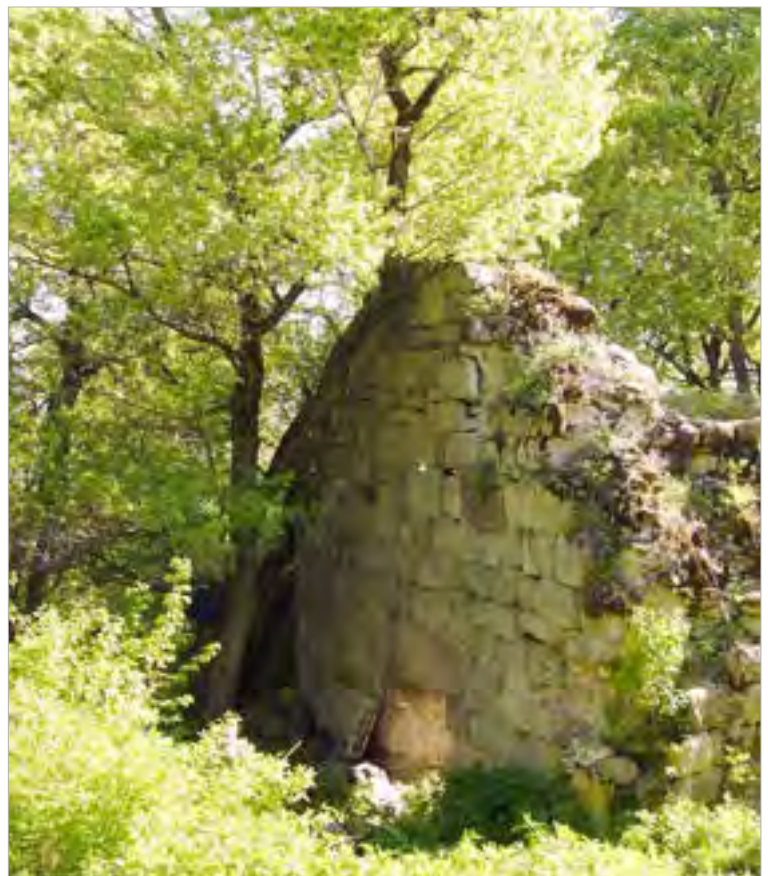
ხედი სამხრეთ-აღმოსავლეთიდან

აღმოსავლეთ ფასადის სარკმელი

დასავლეთ ფასადის სარკმელი

ხედი დასავლეთიდან

ხედი სამხრეთ-დასავლეთიდან

ხედი ჩრდილო-დასავლეთიდან

ჩრდილოეთ ფასადის აღმოსავლეთის ფრაგმენტი

ჩრდილოეთის ფასადის ფრაგმენტი

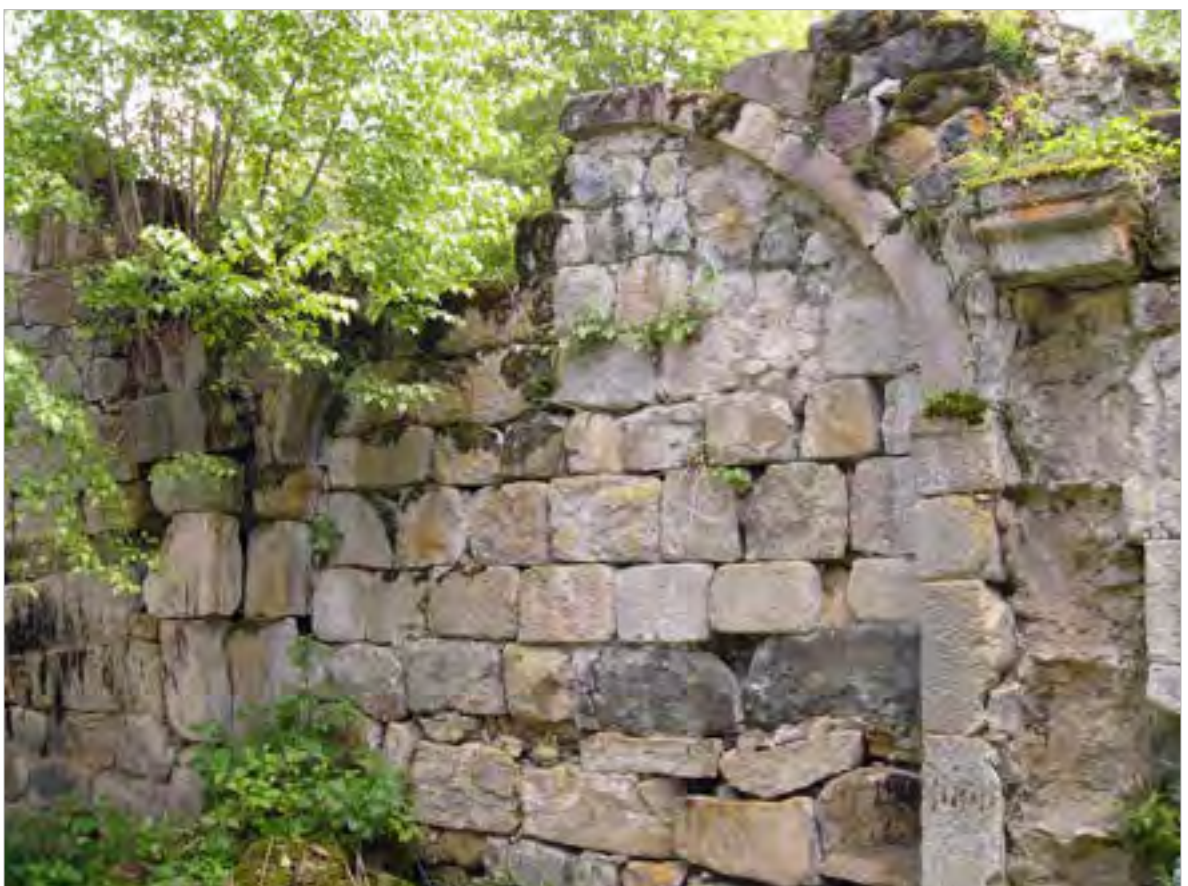
ინტერიერი, ხედი აღმოსავლეთისკენ

ინტერიერი, ხედი ჩრდილოეთის კედელზე

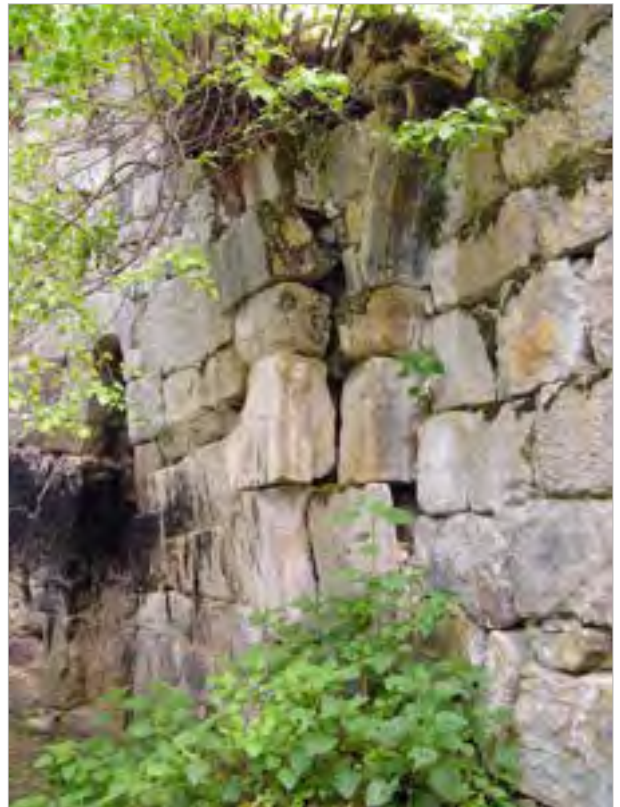
ინტერიერი, ხედი დასავლეთისაკენ

ინტერიერი, სამხრეთის კედლის ფრაგმენტი

აბსიდის ფრაგმენტი

აბსიდის სამხრეთის კუთხე

აბსიდის სამხრეთის კუთხე

კარი სამხრეთის კედელზე

ჩრდილოეთ ფასადის ფრაგმენტი

კარი ჩრდილოეთის კედელზე

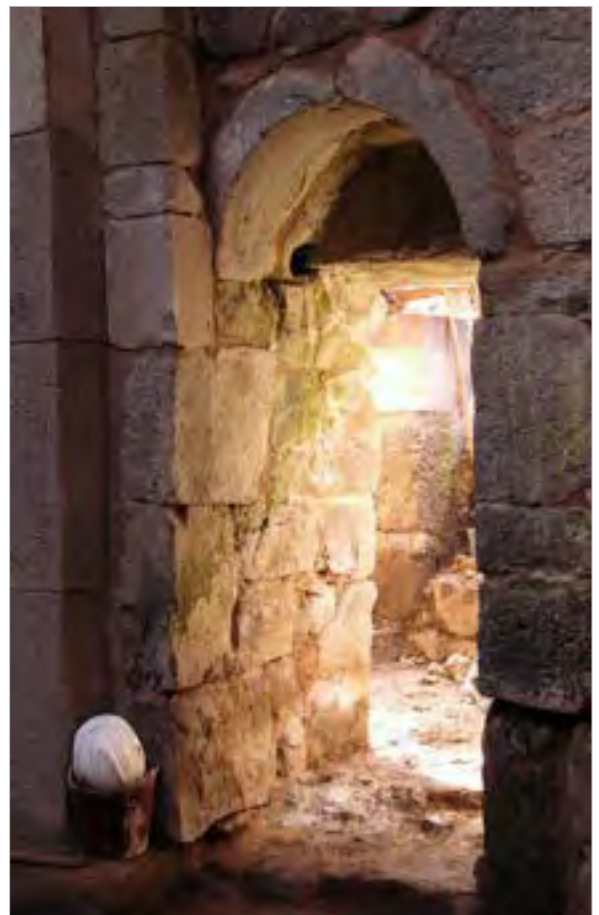

სართო ხედი სამხრეთ-აღმოსავლეთიდან

ხედი სამხრეთ-აღმოსავლეთიდან

ხედი ჩრდილო-აღმოსავლეთიდან

ხედი ჩრდილო-დასავლეთიდან

ხედი სამხრეთ-დასავლეთიდან

კარი ჩრდილოეთის კედელზე

სამხრეთ ფასადის ფრაგმენტი

დასავლეთის ფრაგმენტი

კარი ჩრდილოეთ კედელზე

კარი დასავლეთ კედელზე

სამხრეთ-დასავლეთ კუთხის ფრაგმენტი

მიმდებარე ტერიტორია დასავლეთ მხარეს

ჩრდილოეთის ნავის აბსიდა

ცენტრალური სარკმელი აღმოსავლეთ ფასადზე

სამხრეთ სარკმელი აღმოსავლეთ ფასადზე

ჩრდილოეთ სარკმელი აღმოსავლეთ ფასადზე

სარკმელი დასავლეთის ფასადზე

ინტერიერი, ხედი აბსიდისკენ

ინტერიერი, სამხრეთ-აღმოსავლეთის ფრაგმენტი

ინტერიერი, ჩრდილო-აღმოსავლეთის ფრაგმენტი

ინტერიერი, სამხრეთ-დასავლეთის ფრაგმენტი

ინტერიერი, ჩრდილო-დასავლეთის ფრაგმენტი

ინტერიერი, ხის კონსტრუქციის გადახურვა

ინტერიერი, იატაკის მოწყობა

აღმოსავლეთის ფასადი გაწმენდამდე

აღმოსავლეთის ფასადი რესტავრაცია-კონსერვაციის შემდეგ

სამხრეთ-დასავლეთ ხედი გაწმენდამდე

სამხრეთ-დასავლეთ ხედი რესტავრაციის შემდეგ

დასავლეთის ფასადი გაწმენდამდე

დასავლეთის ფასადი რესტავრაციის შემდეგ

ინტერიერი, ხედი აღმოსავლეთისკენ რესტავრაციამდე

რესტავრაციის პროცესი

რესტავრაციის პროცესი.

ინტერიერი, ხედი აღმოსავლეთისკენ რესტავრაციის შემდეგ

ინტერიერი, ხედი დასავლეთისკენ გაწმენდამდე

ინტერიერი, ხედი ჩრდილო-დასავლეთისკენ რესტავრაციის შემდეგ

დასავლეთის ფასადის სარკმელი რესტ-მდე

დასავლეთის ფასადის სარკმელი რესტავრაციის შემდეგ

აღმოსავლეთ ფასადის
სამხრეთის სარკმელი

დასავლეთ ფასადის კარი რესტავრაციის შემდეგ

დასავლეთ ფასადის კარის ფრაგმენტები